

ÖNKÉNTES SZEMLE

2025.
5. évfolyam
3. szám

ELMÉLET | **GYAKORLAT** | **MÓDSZERTAN**

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Kuti Éva *tiszteletbeli elnök*, **Perényi Szilvia** *elnök*

szerkesztőbizottsági tagok:

Bognár Bulcsu, Dániel Botond, Gyorgyovich Miklós, Laki Ildikó, Nárai Márta,

Pallay Katalin, Pusztai Gabriella, Sebestény István, Szabó Máté

SZERKESZTŐSÉG

Bartal Anna Mária

főszerkesztő

Dorner László

Fényes Hajnalka

Hegedűs Rita

Nagy Réka

Perpék Éva

szerkesztőségi tagok

www.onkentesszemle.hu

szerkesztoseg@onkentesszemle.hu

KIADÓ

Alapítvány a Magyar Önkéntesség Fejlesztéséért

1024. Budapest, Buday László utca 5/b.

Kmetty Zoltán (*kurátor*) **Bartal Anna Mária** (*főszerkesztő*)

ISSN 2786 – 0620

2025

TARTALOM

ELMÉLET

- Bartal Anna Mária:** A „láthatatlan” önkéntesség – néhány adalék az informális önkéntesség differenciált megközelítéséhez és leírásához. 3-25
- Gyorgyovich Miklós – Vas Éva:** Önirányított részvétel, vagy csak a formális önkéntesség deprivált formája? – az informális önkéntesség jellemzői az „Önkéntesség Magyarországon 2023” kutatás adatai tükrében. 26-51
- Ragadics Tamás:** Informális helyi közösségek a vidéki Magyarországon. 52-71

GYAKORLAT

- Gyorgyovichné Koltay Elvira:** Anyák önszerveződése egy agglomerációs településen – egy „Mamaklub” története. 72-90
- Jámbor Fruzsina:** Hogyan nőtt a tét? – a „Nő a TÉT” vállalkozónői közösség története. 91-100

MÓDSZERTAN

- Nagy Réka – Bartal Anna Mária:** Mi van a választáson és a meghíváson túl? – szakirodalmi ajánlások az önkéntesek toborzásának keresleti és kínálati megközelítéséhez. 101-121

RECENZÍÓ

- Fényes Hajnalka:** A formális és az informális önkéntesség vállalása a visegrádi országok lakossága körében. 122-126

A „LÁTHATATLAN” ÖNKÉNTESSÉG – NÉHÁNY ADALÉK AZ INFORMÁLIS ÖNKÉNTESSÉG DIFFERENCIÁLT MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ ÉS LEÍRÁSÁHOZ

BARTAL ANNA MÁRIA¹

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2025.3.3-25>

Absztrakt

Általános az egyetértés az informális önkéntességgel foglalkozó szakirodalomban, hogy az önkéntesség e típusának nincs elfogadott definíciója. Ebből következően az informális önkéntességet legszembevetőbb vonásával, a formalitás hiányával szokták megkülönböztetni, leginkább a formális önkéntességtől. A tanulmány célja, hogy az informális önkéntességgel foglalkozó elemzések eredményeire támaszkodva új és bővített perspektívát adjon az informális önkéntesség értelmezésének, meghaladva a csak a formalitás hiányát hangsúlyozó, leegyszerűsítő értelmezéseket. Ennek érdekében az informális önkéntességet nem csak a formális önkéntesség, hanem a – Max Weber és Polányi Károly által értelmezett – reciprok segítségnyújtás viszonylatában is értelmezzük. Ez lehetővé teszi, hogy a három támogatási forma különbségeit és azonosságait is megragadjuk. Az összehasonlító elemzés során hat elemzési szempontrendszer – történeti kontextus, az önkéntes-definíció kritériumai, szociálpolitikai, szervezetszociológiai, szociálpszichológiai és pszichológiai nézőpont – és tizenegy elemzési szempontot állítottunk fel. Mindezek alapján két olyan alapvető jellemzőt találtunk, amelyek megmutatták a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség egyediségét: az érintettek köre és a strukturáltság jellemzője. Ugyanakkor több közös, mint megkülönböztető jegy volt azonosítható a három támogatási forma között. Ilyen volt például: a nem fizetett munka-jelleg, a hozzáférés módja, a támogatás időtartama és a motivációs háttér. Közös halmazba került a reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség a formalitás hiánya, a részvételi forma általános jellemzője, a proszociális magatartás jellege-szempontok vizsgálata alapján. Végül pedig a formális és az informális önkéntesség közös jellemzőit a nem viszonyossági segítségnyújtás, a „szabad akarat”-kritérium, a részvételi forma jellege és a motivációk hasonlósága mentén tudtuk azonosítani, mint amelyek meg is különböztetik őket a reciprok segítségnyújtástól. Megállapításunk az, hogy az informális önkéntességre nem éreztelen úgy tekinteni, mint olyan támogatási formára, ami a reciprok segítségnyújtás és a formális önkéntesség között közvetít, másrészt rekrutációs erőforrást is jelent. Továbbá, mint ahol háztartások/családok szintjén jelentkező reziduális támogatási igényekre először születik válasz, illetve mint ahol közösségi aktivitások teret nyernek.

Kulcsszavak: reciprok segítségnyújtás, informális önkéntesség, formális önkéntesség, támogatás, szervezeti forma, önkéntes definíció, részvételi forma, motivációk

¹ Bartal Anna Mária (PhD), szociálpolitikus-szociológus, az Önkéntes Szemle főszerkesztője.

“Invisible” volunteering – new perspectives on interpreting informal volunteering

Anna Mária Bartal

Abstract

There is widespread agreement in the literature that currently there is no generally accepted definition for the special form of volunteering, namely informal volunteering. Consequently, informal volunteering is usually distinguished from formal volunteering by its most striking feature: the lack of formality. Therefore, the aim of this study is to open up new perspectives for the interpretation of informal volunteering, – based on the results of analyses of informal volunteering, – that go beyond simplified interpretations that merely emphasise the lack of formality. To this end, we interpret informal volunteering not only in relation to formal volunteering, but also in relation to (reciprocal) assistance – as interpreted by Max Weber and Karl Polányi. This allows us to understand the differences and similarities between the main forms of voluntary supports.

In the comparative analysis, we identified six categories of analytical criteria – the historical context as well as the socio-political, organisational sociological, social-psychological and psychological criteria for defining volunteer service – and additionally included eleven analytical perspectives. On this basis, two fundamental characteristics were identified that clearly distinguish reciprocal assistance, informal, and formal volunteering: the range of stakeholders and the structural characteristics.

At the same time, more common features than unique differences between the main forms of support were identified. These included: the nature of unpaid work, the method of access, the duration of support, and the motivational background. In addition, reciprocal assistance and informal volunteering were grouped together based on the examination of the following criteria: lack of formality, the general characteristics of the form of participation, and the nature of prosocial behaviour. Finally, we were able to identify the commonalities between formal and informal volunteering based on non-reciprocal assistance, the criterion of “free will”, the type of participation, and the similarity of motivations, which also distinguish them from reciprocal assistance.

This study concludes that informal volunteering should be viewed as a transitional form of support between the reciprocal assistance and the formal volunteering, on the one hand, and as resource for recruitment, on the other. Furthermore, informal volunteering is the form in which the need for residual support for the household/family level is first addressed and where community activities gain importance.

Keywords: reciprocal assistance, informal volunteering, formal volunteering, support, organizational form, volunteer definition, form of participation, motivations

BEVEZETÉS

David Horton Smith már 1995-ben arra hívta fel a figyelmet – a nonprofit- és az önkéntes kutatások kihívásaival foglalkozó tanulmányában –, hogy az elemzések nagyon gyakran a formális, szervezett önkéntes munkára összpontosítanak, figyelmen kívül hagyva az informális

önkéntes munka jelentős hozzájárulását a közösségek és általában a társadalom jóllétéhez (Smith 1995:99).

Egyrészt való igaz, hogy egészen az 1990-es évek végéig az önkéntességen alapuló formális nonprofit szervezetek azonosítása, definíciós kérdéseinek feltárása és statisztikai jellemzőinek leírása dominálta a nemzetközi – összehasonlító – nonprofit kutatásokat (Salamon – Anheier 1992; 1994; 1996; 1998, illetve Salamon et al. 1996). Ugyanakkor világosan kell látni, hogy egy gazdasági, társadalmi és közpolitikai szerepét kereső szektor jelentőségét egy olyan szegmensben keresztül lehetett megmutatni, amely jogi, szervezeti szempontból értelmezhető. A formaságokat mellőző, kötetlen és változékony informális önkéntesség „láthatatlan”, a gazdasági, politikai aktorok számára is nehezen megfogható a köz- és szakpolitikák alakításakor, a szabályozások és a támogatási és szolgáltatási programok kialakításakor.

Másrészt az informális önkéntességre vonatkozó kutatások negligálását nagyban befolyásolta az önkéntesség szűkebb és tágabb értelmezésének vitája is, azaz, hogy „mit tartunk” önkéntességnek. A szűkebb értelmezés hívei (lásd például Wilson – Musick 1997; Clary et al. 1998; Musick – Wilson 2008) az informális önkéntességet inkább „segítségnyújtásként” értelmezték annak – véleményük szerint – „normatív” jellege, illetve nem tervezettsége és jellemzően spontaneitása miatt. Tulajdonképpen a kétezres évektől jelentek meg azok a mérvadó, az önkéntességet tágabb értelmezési keretben elhelyező tanulmányok (Finkelstein – Brannick 2007; Lee – Brudney 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einolf – Smith 2011; Einolf et al. 2016; Wang et al. 2017; Yang 2021; Dean 2022), amelyek megkísérelték részletesen feltárni az informális önkéntesség jellemzőit, közösségi, társadalmi és gazdasági szerepét.

Az informális szerveződésekre és önkéntességre irányuló nemzetközi felméréseket a Globális Civil Társadalom-projekt keretében végzett kutatások (Salamon et al. 1999) terjesztették ki, és azóta rendelkezünk pontosabb statisztikai adatokkal az informális önkéntesség mértékéről globális és nemzeti szinten is. Az elmúlt tíz esztendőben a nemzetközi szervezetek – mint például az ENSZ (lásd Salamon et al. 2018), az Európai Unió (Eurostat 2022) és az OECD (2024) – által jegyzett vagy közölt adatok egyrészt azt mutatják, hogy globálisan az informális önkéntesség gyakoribb, mint a formális önkéntesség, sőt Lester Salamon és munkatársai által tett becslések szerint az összes önkéntes munka 70 százaléka informálisan történik (Salamon et al. 2018). Mind a 27 európai uniós-, mind pedig a 29 OECD-tagország többségében az informális önkéntesség hasonlóképpen gyakoribb, mint a formális önkéntesség. Christopher Einolf és szerzőtársai (2017:228) szerint az informális önkéntesség egyaránt jelen van a fejlett

és fejletlenebb országokban, de nem korrelál az ország gazdasági fejlettségével. Ugyanakkor számottevőbb ott, ahol a szociális szolgáltatások deficitesebbek, nehezebben elérhetők bizonyos társadalmi csoportok számára, vagy területileg egyenlőtlenül oszlanak meg.

A hazai kutatási eredmények azt mutatják, hogy a magyar önkéntességet, már az 1990-es évek elejétől, a szervezetekhez nem kötődő, „más személy vagy személyek” megsegítésére irányuló informális önkéntesség dominálta (lásd Bartal 2019). Az Önkéntesség Magyarországon 2018-as felvétele szerint (Gyorgyovich et al. 2020; Gyorgyovich 2021) a 18 éven felüli magyar népesség 27,4 százaléka (2,2 millió fő) vallotta magát önkéntesnek, akik közül 66 százalék informális, 28,6 százalék formális keretek között, 7,2 százalékuk pedig mindkét formában végzett önkéntes munkát. Ezzel szemben a legfrissebb, 2023-as eredmények azt mutatják, hogy a népesség 30,3 százaléka (2,4 millió fő) volt a felvételt megelőző 12 hónapban valamilyen formában önkéntes. Az öt évvel korábbi adatokhoz képest strukturális átrendeződés történt 2023-ban, mivel a népesség már csak 36,7 százaléka kizárólag informális módon, míg 28,8 százaléka csak formális keretek között és 36,2 százaléka pedig formális és informális úton is vállalt önkéntességet (Gyorgyovich – Vas 2025).

Mindezekből kiindulva a tanulmány fő célja az informális önkéntesség lehatárolási problémáinak, illetve fő jellemzőinek vizsgálata, valamint ebből következően a nemzetközi és hazai informális önkéntességgel foglalkozó szakirodalom kritikai elemzése.

Szerkezetileg a tanulmányt egy fogalomértelmezési fejezettel vezetjük be, lévén az informális önkéntességet nem csak a formális önkéntesség, hanem a reciprok segítségnyújtás viszonylatában is szükséges differenciálni. Nagyon sok esetben ugyanis a reciprok segítségnyújtás egyes formáit az informális önkéntesség körébe sorolják. Ennek pedig az informális önkéntesség mérésére vonatkozóan vannak következményei.

Ezt követően térünk ki az elhatárolási, értelmezési kérdések részletes tárgyalására. Amennyiben informális vagy formális önkéntességről esik szó, a leggyakoribb megkülönböztető szempont a formalizáltság, azaz a jogi, szervezeti forma megléte vagy hiánya. Ugyanakkor a szakirodalmi elemzések alapján – különösen, ha a reciprok segítségnyújtás versus informális, versus formális önkéntesség viszonylatában gondolkodunk a kérdésről – további olyan szempontok szerint lehet, sőt kell is elhatárolást elvégeznünk mint: a történeti kontextus, valamint az önkéntes definíció kritériumai, a szociálpolitikai nézőpont, illetve a szervezetszociológiai jellemzők, végezetül pedig szociálpszichológiai és pszichológiai

megközelítésből. Mindezzel új és bővített perspektívát kívánunk adni az informális önkéntesség értelmezésének, meghaladva a csak a formalitás hiányát hangsúlyozó, leegyszerűsítő értelmezéseket.

FOGALMI KERETEK AZ INFORMÁLIS ÖNKÉNTESSÉG ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Az önkéntesség kutatásakor számtalan esetben szembesülünk azzal, hogy az önkéntességhez társított cselekvéseket, tevékenységet vagy munkát elsősorban és egyszerűen „segítségnyújtásként” értelmezik a megkérdezettek (Woolvin – Hardill 2013:287; Bartal 2019:18; Gyorgyovich et al. 2020:46). Ez a megfogalmazás természetes, hiszen a segítségnyújtás velünk született, nem tanult viselkedés és minden kultúrában, társadalomban megtalálható. Ugyanakkor kutatási szempontból magától értetődő kérdésként merül fel, hogy hol húzódik a határ az (informális vagy a formális) önkéntességet megalapozó segítségnyújtás/támogatás és általában az olyan támogatás² között, amely nem kötődik az önkéntességhez.

Történetileg a segítségnyújtásnak két típusát különböztetjük meg (1. táblázat):

- az egyik a „kölcsonös segítség” általános törvénye, amely Max Weber szerint (Weber 1992:275) a népi etika ősi alapelvéből indul ki („ahogy te nekem úgy én neked”) és a szomszédsági szervezetek kialakulásának idejéből származik. A kölcsönösséget – a reciprocitást – Polányi Károly a piac és a redisztribúció mellett az archaikus társadalmak egyik gazdasági szervezőelvének is tartotta. Megállapította, hogy a reciprocitás elsősorban a család és a rokonság vonatkozásában működik, és átfogó elve elősegíti mind a termelés, mind pedig a családfenntartás biztosítását: „amit ma adok, azt viszonzni fogják azzal, amit holnap kapok.” (Polányi 1976:40).
- A segítségnyújtás másik ősi típusa a bibliai parancsból született felebaráti szeretet (elég csak az irgalmas samaritánus példájára gondolni), ami a mai megfogalmazás szerint az embertársaink felé kinyilvánított, jóindulatú törődést jelenti. Ebből a felebaráti szeretetből nőttek ki a nyugati társadalmakban az úgynevezett „támogatási kultúrák” (Bartal 2005:156) mint:

- a felebaráti szeretet megnyilvánulásának vallási érzülete, a caritas,

² A fogalmi megkülönböztetethez érdekében a köznap értelemben használt segítségnyújtásra innentől fogva a támogatás kifejezést használjuk. A segítségnyújtás kifejezést a viszonyossági segítségnyújtásra értjük.

- a felvilágosodásból eredő emberbaráti szeretet, a filantrópia, melynek célja a közösségi felelősségvállalás és a rászorulóknak támogatása, továbbá
- a(z organikus) szolidaritás (Durkheim 1893/2001) amit az intézmények, egyesületek szerveznek meg azon felismeréstől vezérelve, hogy a bonyolult társadalmi munkamegosztásban eltérő munkamegosztási pozíciót betöltő rétegek közötti egyenlőtlenséget mérsékeljék, vagy
- a huszadik században a modern szociálpszichológia által kidolgozott altruizmus, illetve a pszichológia által feltárt proszociális magatartás/viselkedés leírása.

Mindezekből következően, amikor a tanulmányban segítségnyújtásról beszélünk, akkor olyan – a szocializáció vagy a közösségi normák által – szabályozott viszonyossági kapcsolatokat értünk alatta, amelyek alapvetően kölcsönös és szimmetrikus (segítő-segített) kapcsolatokon alapulnak, és elsősorban a családra és a rokonságra (esetleg a szomszédságra) terjednek ki.

E gondolatmenetet folytatva az informális és a formális önkéntességet úgy értelmezzük, mint olyan – a különböző támogatási kultúrák által megalapozott – cselekvést, aktivitást, tevékenységet vagy munkát, amely nem viszonyossági elven működik, nem szimmetrikus kapcsolaton alapul és ebből következően erősen státuskötött (segítő és segített). Továbbá, aminek a család, valamint a rokonságon kívüli szociális háló vagy „harmadik” (ismeretlen) személy a kedvezményezettje (lásd erről bővebben: Bartal 2005).

Itt kell megjegyezni, hogy e kategorizáció alapján vitatkoznunk kell Einolf és szerzőtársainak azon megállapításával, miszerint „A legtöbb informális önkéntesség kölcsönös, az emberek felváltva segítik egymást az idő múlásával, vagy informális csoportok tagjai segítenek egymásnak.” (Einolf et al. 2016:225). Ez arra utal, hogy a segítségnyújtást generális és nem differenciált fogalomként kezelték a szerzők. Véleményünk szerint azonban épp a kölcsönösség zárja ki – a fentebb leírtak szerint –, hogy egyáltalán önkéntességről beszélhessünk, még ha az informális formában valósul is meg.

Úgy véljük továbbá, hogy az informális önkéntesség esetében sem lehetünk „megengedőek” a tekintetben, hogy ne úgy értelmezzük, mint olyan cselekvést, aktivitást, tevékenységet vagy munkát, amely a háztartás/család tagjain kívüli személyekre irányul (Bartal 2019; Dean 2022). Végezetül, a legtöbb szerzővel egyetértve (Finkelstein – Brannick 2007; Lee – Brudney 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einolf – Smith 2011; Einolf et al. 2016; Wang et al. 2017; Dean 2022;

Yang 2021) az informális és a formális önkéntesség között az alapvető különbséget a jogi, szervezeti forma különbözőségében látjuk.

A SEGÍTSÉGNYÚJTÁS, AZ INFORMÁLIS ÉS A FORMÁLIS ÖNKÉNTESSEG LEHATÁROLÁSÁNAK SZEMPONTJAI ÉS JELLEMZŐI

Ahogy már a bevezetőben is utaltunk rá, hat szempontrendszert állítottunk fel (amelyhez tizenegy elemzési szempontot rendeltünk) annak érdekében, hogy részletesen megmutassuk, hogy milyen jellemzőkben és miként különbözik egymástól, illetve miben azonos egymással a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség (1. táblázat).

A hat elemzési szempontrendszert – történeti kontextus, önkéntes definíció, szociálpolitikai, szervezetszociológiai, szociálpszichológiai és pszichológiai – az informális önkéntességgel foglalkozó tanulmányok alapján állítottuk össze, illetve egészítettük ki a szakirodalom releváns eredményeivel.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a táblázat bizonyos elemei (például az érintettek köre vagy a részvételi forma jellege) a valóságban nem ennyire diszkrét csoportok. Ugyanakkor ahhoz, hogy kutathatók, mérhetőek legyenek, szükséges tiszta lehatárolást végezni. Így például – ahogy majd később rámutatunk –, a Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felmérésén alapuló önkéntesség-mérését (lásd Váradi 2021) éppen ebből a szempontból tartjuk kritikusnak.

1. táblázat. A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolásának szempontjai és jellemzői

Elemzési szempontrendszer	Elemzési szempontok	Segítségnyújtás	Informális önkéntesség	Formális önkéntesség
Történeti kontextus ³		viszonossági: reciprok segítségnyújtás ⁴	nem viszonossági segítségnyújtás ⁵	
Önkéntes definíció elemei	Közösségi norma versus (állam)polgári magatartás	közösségi norma	„szabad akaratból” (állam)polgári magatartás/részvétel ⁶	
	Jogi, szervezeti formakritérium	nincs (jogi) szervezeti forma		jogi szervezeti forma
	A nem fizetett munka ⁷ szempontja	nem fizetett (fizetség nélküli) munka/ellentételezés hiánya		
	Az érintettek köre	„erős kötések” (család, rokonok, esetleg barát, szomszéd)	„gyenge kötések” (barát, szomszéd, ismerős, szűkebb közösség)	ismeretlen „harmadik” személy javára vagy a közjó érdekében
Szociálpolitikai nézőpont	Normativitás (hozzáférés) kérdése	diszkrecionális ⁸		
Szervezet-szociológiai nézőpont	Strukturáltság ⁹ jellemzői	koordinálatlan	félig strukturált	strukturált
	Részvételi forma ¹⁰ és jellege	egyéni, szemtől szembeni közvetlen személyes kapcsolat	egyéni offline és online	
			csoportos	
			közösségi kiscsoportos akció/részvétel	szervezeti részvétel
	Időtartam ¹¹ szerinti jellemzők	egyszeri/alkalmi		
		epizodikus		
		rendszeres		
Szociálpszichológiai nézőpont	Proszociális magatartás/viselkedés jellege ¹²	spontán, „nem szándékolt” ¹³		tudatosan tervezett
		„mérlegelésen alapuló segítségnyújtás” ¹⁴		
Pszichológiai nézőpont	Motivációk háttere ¹⁵	altruizmus, empátia		
		norma, kötelességtudat (családi szocializáció)	szerepidentitás, erkölcsi kötelezettség, a generatív törődés; elsődleges, másodlagos szocializációs közeg hatása	
			(társadalmi, szociális) értékek	

Forrás: A hivatkozott szakirodalmak alapján saját készítésű táblázat.

³ Bartal 2005; Einolf et al. 2016.

⁴ Polányi 1976; Weber 1992.

⁵ Bartal 2005.

⁶ Rochester et al. 2016.

⁷ Offe – Heinze 1990; Perret – Roustang 1993; Einolf et al. 2016.

⁸ Ferge 1990; Bartal 2005.

⁹ Lee – Brudney 2012; Einolf et al. 2016; Yang 2021.

¹⁰ Woolvin – Hardill 2013.

¹¹ Macduff 2005.

¹² Finkelstein – Brannick 2005; Ramaekers et al. 2022.

¹³ Whittaker et al. 2015; Harris et al. 2017.

¹⁴ Finkelstein – Brannick 2007.

¹⁵ Finkelstein et al. 2005; Lee – Brudney 2012; Einolf et al. 2016; Ramaekers et al. 2022.

A hat elemzési szempontrendszer – történeti kontextus, önkéntes definíció, szociálpolitikai, szervezetszociológiai, szociálpszichológiai és pszichológiai – az informális önkéntességgel foglalkozó tanulmányok alapján állítottuk össze, illetve egészítettük ki a szakirodalom releváns eredményeivel.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a táblázat bizonyos elemei (például az érintettek köre vagy a részvételi forma jellege) a valóságban nem ennyire diszkrét csoportok. Ugyanakkor ahhoz, hogy kutathatók, mérhetőek legyenek, szükséges tiszta lehatárolást végezni. Így például – ahogy majd később rámutatunk –, a Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felmérésén alapuló önkéntesség-mérését (lásd Váradi 2021) éppen ebből a szempontból tartjuk kritikusnak.

Történeti kontextus

Az informális önkéntesség történeti kontextusba helyezése kevésbé feltárt téma, és csak Einolf és munkatársai tanulmányában (Einolf et al. 2016:226) találtunk részletesebb kifejtést. Az informális segítségnyújtás (önkéntesség) megjelenését az iparosodással, a városiasodással kötik össze, mivel e folyamatok által az egyének, a polgárok „felszabadultak” – ahogy fentebb Weber és Polányi alapján bemutattuk – a faluközösségek által előírt kölcsönös segítség viszonyossági normája alól, és mindenki lehetőségei szerint dönthette el, hogy kinek segít nem viszonyossági alapon. Természetesen ne gondoljuk azt, hogy a faluközösségek felbomlásával a reciprok segítségnyújtás teljesen kiveszik, mint gazdasági és közösségi szervező elv. Magyarországon például a rurális közösségekben a házépítések és a háztáji munkavégzés során még az 1980-as évek végén is élt a „kaláka” (Sik 1988), mint a reciprok segítségnyújtás sajátos megjelenési formája. Ma már csak bizonyos „szolgáltatás jellegű” esetekben (például gyermekvigyázás, bevásárlás, házi, kerti munkák) találkozhatunk reciprok – a „viszonzási kényszer” motiválta – segítségnyújtással akár a családon, rokonságon belül, illetve a szomszédsági körben (még ha ezek időben távol is esnek egymástól).

A nem viszonyossági, formalizált segítségnyújtásra/támogatásra már a középkorban is látunk egyházi példákat, de a mai értelemben vett (világi) formális önkéntességen alapuló támogatások az első egyletekben és jótékonyági alapokban öltöttek testet, hogy a XIX. századra elérjék szervezeti kiteljesedésüket (Bartal 2005). A XX. század második felétől a nem formalizált és formalizált önkéntességen alapuló civil-nonprofit szerveződések a jóléti állam „felvilágosult abszolutizmusával” (Ferge 1991) szemben igyekeztek korrigálni, kiegészíteni

vagy éppen helyettesíteni a jóléti szolgáltatásokat (Flora 1986; Weisbrod 1988). A XXI. században, a globalizáció korában kettős folyamat indult be: egyrészt az ezredfordulón láthatóvá válik egy „globális civil társadalmi forradalom” (Anheier et al. 2002), másrészt ezzel összefüggésben is mind több adatunk lett az informális önkéntesség túlsúlyáról. Ugyanakkor mindezek mellett az is egyre erőteljesebben bizonyítottá válik, hogy a formális önkéntességet a „domináns státusz-modell” (Smith 1994) jellemzi, ami azt jelenti, hogy a formális önkéntességet vállalók között nagyobb gyakorisággal találunk magasabb iskolai végzettségű, jobb társadalmi és gazdasági státuszú egyéneket, míg az informális önkéntesség gyakoribb az alsóbb osztályok és az etnikai kisebbségek körében (Hustinx et al. 2010:418; Einolf et al. 2016:230; Dean 2019:6; Dean 2022:530).

A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolási kérdései az önkéntesség definíciója alapján

Közösségi norma versus (állam)polgári magatartás. Fontos rámutatni, hogy a viszonyossági alapon működő segítségnyújtást a közösségi norma szabályozta, melynek kötelező érvénye volt tagjaira nézve, és aki ezt nem teljesítette az „kiiratkozott” a közösségből. Napjainkban, ahogy korábban utaltunk rá, ez a norma már csak az „erős kötések” (Granovetter 1973) – család, rokonság – és esetleg a szomszédság vonatkozásában lelhető fel leginkább.

Vélhetően a reciprok segítségnyújtást meghatározó kötelező norma, a „viszonyzási kényszer” meghaladásaként lett az önkéntesség első esszenciális feltétele a „szabad akartból” kitétel. Az (állam)polgári szóösszetétel egyrészt jelenti azt, hogy az önkéntesség bárki számára „állampolgári jogon” elérhető egy adott országban (vagy azon kívül is). A polgári kifejezés kiemelésével arra a Weber (1920/2020) által meghatározott polgári ethosra utalunk, aminek erkölcsi értelemben vett lényegét a köteleességérzet, a felelősségtudat, a szolgálat és a munkateljesítmény alkotja.

John Wilson és Mark Musick 1997-ben megjelent tanulmánya óta visszatérő vitakérdés, hogy az (állam)polgári aktivizmus önkéntességnek tekinthető-e. A szerzők – mint a szűkebb definíció hívei – a politikai aktivizmust zárták ki az önkéntesség értelmezési köréből (Wilson – Musick 2000).

Colin Rochester és szerzőtársai (2016:15) háromdimenziós modelljükben (a three-perspective model of volunteering) épp azt vázolják fel, hogy az önkéntesség egy hibrid „képződmény”, ami a nem fizetett munka/szolgáltatásnyújtás, valamint a szabadidős tevékenység (serious

leisure)¹⁶ és az aktivizmus egymást átfedő területeiből áll. Ezt elfogadva úgy véljük, hogy különösen az informális önkéntesség viszonylatában érdemes a fogalom értelmezését kitágítani az állampolgári aktivizmust felölelő tevékenységek felé (lásd még Lindsey et al. 2018; Lee – Brudney 2012; Yang 2021).

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a legtöbb, informális önkéntességgel foglalkozó tanulmány (Finkelstein – Brannick 2007; Lee et al. 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einnolf – Smith 2011; Wang et al. 2017; Brudney et al. 2019) csak a szolgáltatásnyújtás tevékenység-szempon্তু felsorolásával írja le és vizsgálja az informális önkéntességet.

Jogi, szervezeti forma-kritérium. Az informális önkéntesség szakirodalmi meghatározásakor a legegyszerűbb kritériumnak a jogi, szervezeti forma hiányát tartják (Finkelstein et al. 2005; Finkelstein – Brannick 2007; Egerton – Mullan 2008; Hustinx et al. 2010; Lee – Brudney 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einnolf – Smith 2011; Einnolf et al. 2016; Wang et al. 2017; Brudney et al. 2019; Yang 2021; Dean 2022).

Ezen elhatárolási kritérium alapján a reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség egy halmazba kerül (1. táblázat). A jogi, szervezeti forma hiányának egyik legfontosabb „következménye” – a két támogatási tevékenység tekintetében – a „láthatatlanság”, a nehezen értelmezhetőség és a változékonyság.

Érdemes arra is figyelni, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete (56/38. számú, 2002-ben kiadott) határozata úgy hivatkozik az önkéntesség és az önkéntes tevékenységek kifejezésekre, mint a „szabad akaratból, a közjó érdekében végzett, ahol a pénzbeli jutalom nem a fő motiváló tényező” jellegű tevékenységek széles skálájára (Plagerson 2024:7), amelyben nem jelenik meg a jogi, formális kritérium. Ugyanakkor az Aktív Polgári Szervezet Előmozdításáért Felelős Önkéntes Tevékenységek Európai Évéről (2011) szóló tanácsi határozatban – amely először definiálta az uniós gyakorlat számára az önkéntességet –, már megtaláljuk a formális és informális önkéntesség megkülönböztetését, illetve a „közjó” fogalmát illetően is részletesebb megfogalmazást: „Kellően figyelembe véve az egyes tagállamok sajátosságait és az önkéntesség minden formáját, az »önkéntes tevékenységek« kifejezés minden olyan önkéntes tevékenységre vonatkozik, legyen az formális vagy informális, amelyet egy személy szabad akaratából, választása és motivációja alapján végez,

¹⁶ Amely a hobbikkal ellentétben jelentős erőfeszítést, elkötelezettséget és időbefektetést igényel, és amelyben a résztvevő szakmai ismeretekre, készségekre és tapasztalatokra tesz szert.

és amely nem anyagi haszonszerzési célból történik. Emellett eszközt jelentenek az egyének és egyesületek számára az emberi, társadalmi, generációk közötti vagy környezeti szükségletek és aggodalmak kezelésére, és gyakran nonprofit szervezet vagy közösségi kezdeményezés támogatására végzik. Az önkéntes tevékenységek nem helyettesítik a professzionális, fizetett munkalehetőségeket, de értéket teremtenek a társadalom számára.” (Council of Europe 2010).

A nem fizetett munka-szempon. Az 1990-es években megjelenő közgazdaságtani és (gazdaság)szociológiai tanulmányok (lásd például Offe 1990; Perret – Roustang 1993) kezdik elemezni és leírni, hogy az emberek (évszázadok óta) számos olyan – a munka kategóriájába tartozó – tevékenységet végeznek mások, a közösségük vagy akár a társadalom számára, amelyért nem kapnak fizetséget, azaz nem anyagi „haszonszerzés” céljából végzik. Míg a reciprok segítségnyújtás esetében evidens ennek a kritériumnak a megléte, addig az informális és a formális önkéntesség vonatkozásában tulajdonképpen ezen eredmények – a fizetett munkával való összehasonlítás – alapján kerülnek be az önkéntesség szakmai, tudományos kritériumai közé a „nem fizetett munka”, a „pénzbeli jutalom nélkül”, a „nem anyagi haszonszerzés céljából” megfogalmazások. Ez az egyik olyan elemzési szempont tehát, ami a segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség közös jellemzőjeként is tekinthető, hiszen mindháromra érvényes a nem fizetett munka-jelleg, a nem anyagi haszonszerzés miatt végzett tevékenység (1. táblázat).

Az érintettek köre. Az önkéntesség definíciójának másik nagy – adatfelvételi következményekkel is járó (lásd Musick – Wilson 2008; Salamon et al. 1999; 2018; Váradi 2021; Gyorgyovich 2021) – vitatémája, hogy „kiket” tekintünk önkénteseknek, azaz, hol húzzuk meg a határt a család/háztartástagok, illetve a „harmadik személy” javára vonatkozásában. Úgy véljük, ennek – a viszonyossági és nem viszonyossági kritérium mellett – kiemelkedő fontossága van a reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség elhatárolásában. Ahogy már fentebb is utaltunk rá, napjainkban a reciprok segítség normája már csak az „erős kötések” (Granovetter 1973) – család, rokonság –, illetve a szomszédság vonatkozásában lelhető fel. Norma jellegénél fogva nincs olyan családi-rokonsági segítség, amelyben akár explicit, akár implicit módon ne lenne fellelhető a viszonzási kényszer, mégha ez időbeliségét tekintve „azonnal” vagy akár késleltetve is történik. Ebből a szempontból tartjuk problémásnak az olyan önkéntességre vonatkozó adatfelvételek eredményeit,

amelyek a „háztartáson kívül élő szülő, gyermek, rokon javára” végzett munkát (Váradi 2021:7) is önkéntességnek tekinti, hiszen nem lehet differenciálni ennek a norma jellegből következő reciprok-, illetve nem viszonyossági voltát.

A legtöbb, informális önkéntességgel foglalkozó szerző (Finkelstein et al. 2005; Finkelstein – Brannick 2007; Egerton – Mullan 2008; Lee et al. 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einnolf – Smith 2011; Einnolf et al. 2016; Dean 2022) egyetért abban, hogy a támogatásnak ez a formája főleg a „gyenge” kötések (Granovetter 1973), különösen a barátok, a szomszédság, illetve a szűkebb közösségi hálózat felé irányul és abban is realizálódik. A családon, rokonságon és a gyenge kötésekön kívüli „harmadik”, az ismeretlen személy javára történő (tervezett)¹⁷ segítségnyújtás/támogatás „csak” a formális önkéntesség keretei között valósulhat meg.

A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolási kérdései szociálpolitikai megközelítésben

Normativitás és a hozzáférés kérdése. Társadalom- és szociálpolitikai szempontból fontos kérdés, hogy az a szociális támogatás (social support), szolgáltatás, amit az önkéntesség nyújt, milyen feltételek mellett és hogyan „jár”. A szociálpolitikai támogatások legmagasabb szintje (az egyre inkább szűkülő) normatív támogatások, amelyek univerzálisan, állampolgári joghoz kötötten járnak (Ferge 1990; Einnolf et al. 2016). Ezen túlmenően minden mérlegelésen alapuló, jogkör vagy hatáskör alapján járó, vagy feltételekhez (jövedelemi, munka-teszthez, adminisztratív stb.) kötött támogatást diszkrecionálisnak nevezünk. Ezen belül is megkülönböztetjük azokat, amelyeknél ezt a mérlegelési jogot vagy hatáskörbe utalt diszkrecionálitást valamilyen törvény vagy rendelet, illetve határozat szabályozza, hiszen ekkor van még jogorvoslati, fellebbezési joga az állampolgárnak. Szociálpolitikai (jogi) értelemben a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség is diszkrecionális támogatásnak minősül, ráadásul ezekben az esetben a „kérelmezőnek”, nincs jogorvoslati, fellebbezési joga a támogatás elmaradását illetően, illetve az adományozónak nincs indoklási kötelezettsége, azaz „adható, de nem jár”.

A reciprok segítségnyújtás esetében, azt írtuk, hogy ezt normák szabályozzák, és aki ezeket a normákat nem tartja be, bár joghátrány nem éri, hanem „csak” családi, rokoni, közösségi szankciók. Fontos megemlíteni, hogy a modern társadalmakban például a szubszidiaritás elve

¹⁷ Nem értve ezalatt a segítségnyújtásnak az emberi természetből, szocializációból fakadó, harmadik személy felé irányuló ad hoc segítségnyújtási eseteit.

alapján az állami szerepvállalás akkor lép be az ellátásban, ha a család nevelési, gondozási erőforrásai kimerülnek. Elsődlegesen tehát e feladatok a család kötelezettségeként jelennek meg.

Összességében nézve – a nem fizetett munkán túl – a szociálpolitikai, jogi értelemben vett diszkrecionális jelleg a másik olyan közös halmaz, amelyben mind a reciprok segítségnyújtás, mind pedig az informális és formális önkéntesség elhelyezhető.

A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolási kérdései egyes szervezetszociológiai szempontok szerint

A strukturáltság jellemzői. Tulajdonképpen a jogi, szervezeti formalizáltság megléte vagy hiánya veti fel azt a kérdést, hogy szervezetszociológiai szempontok alapján is megvizsgáljuk, mi jellemzi a segítségnyújtást, az informális és a formális önkéntességet.

A szervezetszociológia (Perrow 2002) szerint a formális szervezetek főbb jellemzője, hogy hierarchikus felépítésűek, strukturáltak, formális szabályok és eljárások, valamint formális kommunikáció szerint működnek. Ezzel szemben az informális szervezeteket a hierarchia, a strukturáltság hiánya (vagy a félstrukturáltság), az íratlan szabályok és a személyes kommunikáció jellemzi. A formális és informális szervezetek a „szervezet” két eltérő, de ugyanakkor egymással összefüggő aspektusát képviselik, hiszen az informális szerveződések hatással lehetnek a formális szervezetek működésére és befolyásolhatják annak kultúráját, kommunikációját és a munkavégzést is.

Lee Young-joo és Jeffrey Brudney (2012) szerint az informális önkéntességre a spontán megnyilvánulások mellett jellemző lehet egyfajta szervezettség, félig strukturált működés: például az ismétlődő tevékenységek során vagy különösen, ha az közösségi keretek között valósul meg. További sajátosságuk a laza elköteleződés, valamint a személyes kommunikáció. Mindezekkel szemben a reciprok segítségnyújtást – a strukturálatlanság helyett – Einolf és szerzőtársai (Einolf et al. 2016:223) alapján nem koordinált tevékenységnek, munkának tekintjük, amit a köteleességtudat (mértéke) és a személyes kommunikáció, mint immanens feltételek határoznak meg.

A részvételi forma és jellege. A reciprok segítségnyújtás keretei (család, rokonság) és a személyes kommunikáció szabják feltételül, hogy ez csak szemtől szembeni kapcsolatban (offline) realizálódhat. Az informális és a formális önkéntességben való részvétel értelmezésére Mike Woolvin és Irene Hardill egy részvételi spektrum-modellt vázolt fel

(Woolvin – Hardill 2013:256). E modell szerint az informális önkéntesség a „belépő” és egyéni vagy csoportos formában nyilvánulhat meg. Véleményük szerint az informális és a formális önkéntesség között átmenetet képeznek az olyan közösségi részvételi formák és akciók, amelyek már igényelnek valamifajta szervezettséget, időleges szervezeti formát. A modell végpontján a formális önkéntes szervezetek állnak. A szerzők emellett foglalnak állást, hogy az emberek lehetnek egyszerre „informális” és „formális” önkéntesek, illetve az önkéntességi formák közötti választás és „mozgás” a segítségnyújtás – informális (egyéni és/vagy csoportos) önkéntesség – közösségi részvétel – formális (szervezeti) önkéntesség spektrumon helyezhető el. Azaz, ahogy fogalmazzuk: a „radaron lévő” (formális) és a „radaron kívüli” (informális) tevékenységek összetétele az ember élete során változhat (Woolvin – Harper 2015:6).

Ahogy már fentebb jeleztük, a legtöbb, informális önkéntességgel foglalkozó tanulmány – Marcia Finkelstein és Michael Brannick (2007) vizsgálata alapján – a szolgáltatásnyújtás tevékenység-szempontról felsorolásával írja le és méri az informális önkéntességet. Finkelstein és Brannick (2007:106) elemzésükben megkülönböztették

- a személyközpontú (például segített egy hajléktalannak, gyermeknek, fogyatékkal élőknek, közösségnek stb.) és
- a feladatközpontú (házi-, kerti-, karbantartási munka, bevásárlás, főzés, felújítás stb.) informális önkéntes munkákat.

A technológiai fejlődés, de különösen a Covid-19 járvány mutatott rá, hogy számos önkéntes tevékenység áthelyezhető volt az online térbe is. Noha az informális önkéntességnek is jellemzője a személyesség, de bizonyos tevékenységek (például tanulás segítésben, hivatalos ügyek intézése) megvalósulhatnak az online térben is. Mindez arra mutat rá, hogy az informális önkéntesség szolgáltatás-jellegű tevékenységeinek mérési körét ki kell bővíteni az online végzett tevékenységek felé (lásd Whittaker et al. 2015; Piatak et al. 2018).

Időtartam szerinti jellemzők. Úgy véljük, a segítségnyújtás, az informális és formális önkéntesség időtartam szerinti jellemzőinek megmutatására jól alkalmazható a Nancy Macduff (2005) által (a formális önkéntességre) kidolgozott tipológia. Ennek egyébként az informális önkéntesség mérésénél tulajdonítunk fontos szempontot, hiszen ez esetben sem mindegy, hogy ez egyszeri/alkalmi, epizodikus vagy rendszeres formában valósul meg. Ez olyan további elemzési szempont, aminek alapján egy platformra hozható a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség, hiszen mindháromra jellemző lehet

az időbeliség eltérése, illetve annak vizsgálata, hogy ez milyen gyakorisággal történik (1. táblázat).

A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolási kérdései szociálpszichológiai és pszichológiai nézőpontok alapján

A proszociális magatartás/viselkedés jellege. A szociálpszichológia proszociális viselkedésnek nevezi az olyan cselekedeteket, amelyek célja mások segítésének, jóllétének előmozdítása, támogatása. Témánk szempontjából az a kérdés, hogy ez a proszociális viselkedés mikor ölt testet spontán, mérlegelésen alapuló vagy tervezett segítségben és ennek alapján keressük meg a reciprok segítségnyújtás, az informális és formális önkéntesség karakterisztikáját. Amikor segítségnyújtásra gondolunk, legelőször annak ad hoc, spontán megnyilvánulása juthat eszünkbe, amelynek háttérében állhat egy szocializációs norma, az önzetlenség, de az elismerés vágya is. Joshua Whittaker és szerzőtársai (2017) a spontán megnyilvánuló segítségnyújtást/támogatást az informális önkéntesség legelemibb formájának tartják. Katasztrófa- és vészhelyzeti kutatásukban Margaret Harris és szerzőtársai (2017) a spontán önkéntességet a beavatkozó és (szervezeti értelemben) független jellemzőkkel írták le. A spontán segítségnyújtás mellett más szerzők (Finkelstein – Brannick 2007; Ramaekers et al. 2022) megkülönböztetik a „mérlegelésen” alapuló segítségnyújtást, abból kiindulva, hogy hajlamosabbak vagyunk azoknak segíteni, akiket ismerünk, akikben megbízunk. A diszkrecionalitás elve a segítségnyújtásban és az informális önkéntességben tehát nem csak jogi, szociálpolitikai értelemben jelenik meg, hanem annak szándékaiban is. Az önkéntesség szűkebb definícióját alkalmazó értelmezésekben (Clary et al. 1998) lelehető fel az a kritérium, hogy a formális önkéntesség nem ad hoc, nem spontán és nem alapul mérlegelésen, hanem tervezett segítség (1. táblázat).

Motivációs háttértényezők. A pszichológiai kutatások szerint minden segítő, támogató magatartás – így esetünkben a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség – háttérében ott áll az altruizmus, az ösztönös vagy tudatos cselekvés, ami az emberi együttműködés alapját jelenti. Az altruisztikus segítő magatartások motivációs háttérét nagyon gyakran az empátia, az együttérzés képezi. A formális önkéntesek motivációinak feltárása – a célzott kutatások (lásd például Clary et al. 1998) eredményeképpen – az önkéntes kutatások egyik legkidogozottabb területének számít. Ugyanakkor, ahogy az informális önkéntesség alulkutatott, még inkább elmondható ez az informális önkéntesek

motivációinak feltárásáról. Rebecca Taylor (2005) szerint ezt különösen az nehezíti, hogy a felmérésekben hajlamosak azt feltételezni, hogy az emberek „önkéntesként” definiálják magukat, és amit tesznek, az „önkéntesség”, noha számukra ez a mindennapi élet megszokott része, természetes velejárója (idézi Dean 2022:529).

Az informális önkéntesek motivációinak feltárásában úttörő jellegű munkának számít Finkelstein és Barannick (2007) kutatása, amelyben az informális önkéntesség vállalásának háttérében a szerepidentitást, az erkölcsi kötelezettséget és a generatív törődést tudták azonosítani. A szerzők leírják, hogy a Gil Clary és munkatársai (1998) által kidolgozott Volunteer Function Inventory alkalmazásával mérték az informális önkéntesek motivációit. Azt találták, hogy egyrészt a karrier kivételével ugyanaz a motivációs sorrend volt kimutatható, mint a formális önkéntesek körében, másrészt az értékmotiváció a feladatorientált informális önkéntességgel mutatott szorosabb összefüggést (Finkelstein – Barannick 2007). Marlou Ramaekers és munkatársai (2022) az elsődleges szocializációs közeg (szülő, házastárs) ösztönző hatását vizsgálták az informális önkéntesség vállalásában és eredményeik azt mutatták, hogy ezeknek megerősítő hatása van az ilyen típusú önkéntesség vállalásában is. Gyorgyovich Miklós és Vas Éva (2025) a magyar informális önkéntesek külső (extrinzik) és belső (intrinzik) motivációinak vizsgálata során azt tapasztalta, hogy mindkét motiváció-bázis megjelenik, de a belső késztetések meghatározóbbnak hatnak. Ezek közül is leginkább a „saját belső indíttatás” volt a leggyakrabban említett belső tényező. Ezt a belső vezéreltséget erősítette, hogy a külső motivációk közül is a „saját elhatározást” említették nagyobb gyakorisággal.

A kutatások alapján megállapítást nyert, hogy a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség vállalása mögött ható generális motiváció az empátia alapú altruizmus. Az elsődleges szociális közeg (család) ösztönzése mindhárom támogatási formára hat, míg a másodlagos szocializációs közeg (barátok, közösség) inkább az informális és formális önkéntesség esetében jelenik meg hangsúlyosabb motivációs háttereként. A mért motivációk terén az informális és a formális önkéntesség között alig lelhető fel különbség, talán az értékmotivációk nyomatékosabban mutatkoznak meg az informális önkéntességben.

ÖSSZEGZÉS

Az önkéntességgel, illetve a „kik az önkéntesek” kérdéssel foglalkozó tanulmányok (Cnaan et al. 1996; Wilson – Musick 1997; Einolf et al. 2016; Wang et al. 2017; Salamon et al. 2018; Brudney et al. 2019; Dean 2022) ismétlődő megállapítása, hogy az informális önkéntességnek nincs olyan „normatív” meghatározása, mint a formális önkéntességnek. Ezért a legtöbb elemzésben az informális önkéntesség a formálishoz való viszonylatában jelenik meg, azaz olyan cselekvések, aktivitások, tevékenységek és munkák halmazaként, amelyek nem rendelkeznek jogi, szervezeti formával.

A fő célunk volt, hogy a szakirodalmi elemzések eredményeit felhasználva megmutassuk, hogy milyen megkülönböztető és közös jellemzőkkel írható le a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség.

Az elemzés során két olyan alapvető jellemzőt találtunk, amelyek megmutatták a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség legfőbb különbségeit, illetve ezzel együtt egyediségüket:

- az érintettek köre (segítségnyújtás: erős kötések; informális önkéntesség: gyenge kötések; formális önkéntesség: „harmadik” személy).
- a strukturáltág jellemzője¹⁸ (segítségnyújtás: koordinálatlanság; informális önkéntesség: félig strukturált; formális önkéntesség: strukturált).

Ha nem is ennyire egyértelműen, de harmadikként a részvételi formát kell megemlíteni, annak ellenére, hogy noha vannak közös elemei is a három támogatási formának, de vannak sajátos karakterisztikus jegyeik is. Így például reciprok segítségnyújtásnál a szemtől szembeni részvétel; az informális önkéntességnél kiscsoportos, közösségi részvétel; a formális önkéntességnél a szervezeti részvétel.

Az elemzés során – várakozásainkkal ellentétben – több azonos jegyet találtunk a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség között (2. táblázat). Ilyen volt például: a nem fizetett munka-jelleg, a hozzáférés módja, a támogatás időtartama és a motivációk háttere.

¹⁸ Elfogadva Einolf és szerzőtársai (2016) javaslatát, hogy a segítségnyújtás nem a strukturálatlanság jelzőjével, hanem a koordinálatlanságával írható le.

2. táblázat. A segítségnyújtás/ az informális önkéntesség/ a formális önkéntesség közös jellemzői

A reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség közös jellemzői	
• nem fizetett (fizetség nélküli) munka • a hozzáférés tekintetében diszkrecionális • időtartamát tekintve: egyszeri/alkalmi, epizodikus, rendszeres • a motivációk háttere: empátián alapuló altruizmus	
A reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség közös jellemzői	Az informális és a formális önkéntesség közös jellemzői
• nincs jogi, szervezeti forma • rugalmasság • spontán nem szándékolt • „mérlegelésen” alapuló magatartás/viselkedés	• nem viszonzási segítségnyújtás • „szabad” akaratból, állampolgári magatartás/részvétel • egyéni online és offline • csoportos • hasonló motivációs-bázis

Forrás: Saját készítésű táblázat.

A fenti táblázatban összefoglaltuk egyrészt a reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség közös jellemzőit, amelyek a következők voltak: a formalitás hiánya (tehát nem csak az informális-formális önkéntesség viszonylatában fontos differenciáló szempont ez, hanem a reciprok segítségnyújtás és a formális önkéntesség megkülönböztetésében is); a részvételi forma általános jellemzője; a proszociális magatartás jellege.

Másrészt az informális és a formális önkéntesség több közös tulajdonságát is sikerült azonosítani, úgymint: nem viszonzási segítségnyújtás, a „szabad akarat”- kritérium; a részvételi forma jellege; végül pedig a motivációk.

Mindezek alapján végső megállapításunk az, hogy az informális önkéntességre nem éreztelen úgy tekinteni, mint olyan támogatási formára, ami egyrészt közvetít a reciprok segítségnyújtás és a formális önkéntesség között, másrészt rekrutációs erőforrást jelent a formális önkéntesség számára. Harmadrészt pedig ahol háztartások/családok szintjén jelentkező reziduális támogatási igényekre válasz születik, illetve ahol a közösségi aktivitások teret nyernek.

IRODALOM

Anheier, Helmut – Glasius, Marylies – Kaldor, Mary (2002): *Globális civil társadalom I.* Budapest: Typotex.

Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek.* Budapest: Századvég.

- Bartal Anna Mária (2019): Vissza a jövőbe – a magyar önkéntesség harminc évéről három tételben. *Civil Szemle*, 16(1) pp. 15-32.
- Brudney, Jeffrey L. – Handy, Femida – Meijs, Lucas C.P.M. (2019): Introduction to the special issue: Exploring the dimensions of volunteering. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 48(2) pp. 5-11. DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764018808981>
- Clary, Gil E – Snyder, Mark – Ridge, Robert – Stukas, Arthur – Copeland, John – Haugen, Julie – Miene, Peter (1998): Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6) pp. 1516-1530. DOI: <https://doi.org/10.1037//0022-3514.74.6.1516>
- Cnaan, Raam A. – Handy, Femida – Wadsworth, M. (1996): Defining who is a volunteer: Conceptual and empirical considerations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(3) pp. 364-383. DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764096253006>
- Council of Europe (2010): European Year of Voluntary Activities Promoting Active Citizenship (2011). Council Decision. Official Journal of European Union. 22.1.2010. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010D0037>
- Dean, Jon (2022). Informal volunteering, inequality, and illegitimacy. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 51(3) pp. 527-544. DOI: <https://doi.org/10.1177/08997640211034580>
- Dean, Jon (2019): Informal volunteering, class, and gender. VSSN Day Seminar. https://www.vssn.org.uk/wp-content/uploads/2019/07/Informal-volunteering_-class_-and-gender-.pdf Letöltve: 2025.08.25.
- Durkheim, Émile (2001): A társadalmi munkamegosztásról. Budapest: Osiris könyvtár- Szociológia.
- Egerton, Muriel – Mullan, Killian (2008) Being a pretty good citizen: an analysis and monetary valuation of formal and informal voluntary work by gender and educational attainment. *British Journal of Sociology*, 59(1) pp.145-64. DOI: doi: 10.1111/j.1468-4446.2007.00186.x.
- Einolf, Christopher – Prouteau, Lionel – Nezhina, Tamara – Ibrayeva, Aigerim R. (2016): Informal, unorganized volunteering. In: Smith, David H. – Stebbins, Robert A. (eds.): *The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations*. London: Palgrave Macmillan, pp. 223-241. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-26317-9_10
- Einolf, Christopher – Smith, Daniel H. (2011). *Informal volunteering: A vast and neglected part of the nonprofit sector [Paper presentation]*. The 2011 November 17-19. ARNOVA Conference, Toronto, Ontario, Canada.
- Eurostat (2022): *Persons participating in formal/informal voluntary activities or active citizenship by sex, age and educational attainment. Social and cultural participation (2015 and 2022)*. DOI:10.2908/ilc_scp19 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_SCP19/default/table?lang=en (Letöltve: 2025.08.01)
- Ferge Zsuzsa (1990): Variációk a társadalmi integráció témájára. *Esély*, 2(1) pp. 3-17.
- Ferge Zsuzsa (1991) Előszó. In: A jóléti állam (szerk. Ferge Zsuzsa – Lévai Katalin). Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Finkelstein, Marcia A. – Penner, Louis A. – Brannick, Michael T. (2005): Motive, role identity and prosocial personality as predictors of volunteer activity. *Social Behavior and Personality*, 33(4) pp. 403–418. DOI: <https://doi.org/10.2224/sbp.2005.33.4.403>

- Finkelstein, Marcia A. – Brannick, Michael T. (2007): Applying theories of institutional helping to informal volunteering: Motives, role, identity, and prosocial personality. *Social Behavior and Personality*, 35(1) pp. 101-114. DOI: <https://doi.org/10.2224/sbp.2007.35.1.101>
- Flora, Peter (1986): Introduction. In: Flora, Peter (ed): *Grow to limits: The Western European welfare states since World War II*. Berlin: de Gruyter. pp. 3-25.
- Granovetter, Mark S. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6) pp. 1360-1380. DOI: <https://doi.org/10.1086/225469>
- Gyorgyovich Miklós – Menich Dóra – Simon Nikolett – Kollár Dávid – Szadorai Dóra (2020): *Önkéntesség Magyarországon 2018*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Gyorgyovich, Miklós (2021): A formális és informális önkéntesség – Az Önkéntesség Magyarországon 2018. felvétel szerint. *Önkéntes Szemle*, 1(1) pp. 21-38.
DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2021.1.21-38>
- Gyorgyovich Miklós (2023): A 15-29 éves fiatalok jellemzői és néhány megjegyzés az adatfelvételi módszertanokról. *Önkéntes Szemle*, 3(1) pp. 3-24.
DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2023.1.3-24>
- Gyorgyovich Miklós – Vas Éva (2025): Önrányított részvétel, vagy csak a formális önkéntesség deprivált formája? – Az informális önkéntesség jellemzői az Önkéntesség Magyarországon 2023 kutatás adatai tükrében. *Önkéntes Szemle*, 5(3) pp. 26-51.
- Harris, Margaret – Shaw, Duncan – Scully, Judy – Smith, Chris M., – Hieke, Graham (2017): The involvement/exclusion paradox of spontaneous volunteering: New lessons and theory from winter flood episodes in England. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 46, pp. 352-371.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764016654222>
- Hustinx, Lesley – Caan, Ram A. – Handy, Femida (2010): Navigating theories of volunteering: A hybrid map for a complex phenomenon. *Journal for Theory of Social Behaviour*, 40(4) pp. 410-434.
DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2010.00439.x>
- Lee, Young-joo – Brudney, Jeffrey L. (2012): Participation in formal and informal volunteering: Implications for volunteer recruitment. *Nonprofit Management and Leadership*, 23(2) pp.159-180.
DOI: <https://doi.org/10.1002/nml.21060>
- Lindsey Rose – Mohan John – Metcalfe, Elisabeth – Bulloch, Sarah (2018): *Continuity and change in voluntary action: Patterns, trends and understandings*. Third Sector Research Series. Bristol: University Bristol Policy Press.
- Macduff, Nancy (2005): Societal changes and the rise of the episodic volunteer. In: Brudney, J. (ed.): *Emerging areas of volunteering*. ARNOVA Occasional Paper Series, 1(2) pp. 49-61. Indianapolis: Association for Research on Nonprofit Organisations and Voluntary Associations.
- Mullan, Killian – Egerton, Muriel (2006): *An analysis and monetary valuation of formal and informal voluntary work by gender and educational attainment*. ISER Working Paper Series 2006-22, Institute for Social and Economic Research.
- Musick, Mark A. – Wilson, John (2008): *Volunteers: A Social Profile*. Indianapolis, IN: Indiana University Press.
- OECD (2024): *Unleashing the potential of volunteering for local development. An international comparison of trends and tools*. OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers, No.024/11, Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/deab71bd-en>.
https://www.oecd.org/en/publications/unleashing-the-potential-of-volunteering-for-local-development_deab71bd-en.html (Letöltve: 2025.08.01.)

- Offe, Claus – Heinze, Henrich (1990): *Organisierte Eigenarbeit. Das Modell Kooperationsring*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Perret, Bertrand – Roustang, Gerard (1993): *L'économie contre la société*. Paris: Seuil.
- Perrow, Charles (2002): Szervezetszociológia. Budapest: Osiris.
- Piatak, Jaclyn – Dietz, Nathan – McKeever, Brice (2018): Bridging or deepening the digital divide: Influence of household internet access on formal and informal volunteering. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 48(2_suppl), pp. 123-150. DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764018794907>
- Plagerson, Sophie (2024): *The roles of volunteers in leaving no one behind: Supporting United Nations entities towards realizing the 2030 Agenda of Sustainable Development*. United Nations Volunteer Programme.
https://knowledge.unv.org/system/files/2024-04/57956%20UNV%20LNOB_web_V2.pdf
(Letöltve: 2025.08.01.)
- Polányi Károly (1976): Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Budapest: Gondolat.
- Quvist, Hans-Peter, Y (2024): Balancing acts of kindness: Reassessing the relationship between informal helping and formal volunteering. *Acta Sociologica*, 67(4) pp. 478-490.
DOI: <https://doi.org/10.1177/00016993241233431>
- Ramaekers, Marlou JM – Verbakel, Ellen – Kraaykamp, Gerbert (2022): Informal volunteering and socialization effects: Examining modelling and encouragement by parents and partner. *Voluntas*, 33(2) pp. 347-361. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00315-z>
- Rochester, Colin – Paine, Angela Ellis – Howlett, Steven – Zimmeck, Meta (2016): *Volunteering and Society in the 21st Century*. London: Palgrave Macmillan.
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1992): In search of the nonprofit sector II: The problem of classification. *Voluntas*, 3(3) pp. 267-309. DOI: <https://doi.org/10.1007/bf01397460>
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1994): *The emerging sector – An overview*. Baltimore: The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (eds.) (1996): *Defining the nonprofit sector: A cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Salamon, Lester – Anheier, Helmut K. – Sokolowski, Wojciech S. and Associates (1996): *The emerging sector: A statistical supplement*. Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Baltimore: The Johns Hopkins Institute for Policy Studies.
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1998): *The emerging sector revisited. A summary*. Baltimore: Johns Hopkins University.
- Salamon, Lester – Anheier, Helmut K. – List, Regina, Toepler, Stefan – Sokolowski, Wojciech S. (1999): *Global civil society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore: Johns Hopkins University Center of Civil Society Studies.
- Salamon, Lester – Sokolowski, Wojciech S. – Haddock, Megan (2018): *Current Estimates and Next Steps: The Scope and Scale of Global Volunteering*. A background paper for the 2018 State of the World's Volunteerism Report: The thread that binds. United Nations Volunteers (UNV) Programme.
<https://www.unv.org/sites/default/files/The%20Scope%20and%20Scale%20SWVR2018%20final.pdf>
(Letöltve: 2025.08.01.)
- Sik Endre (1988): *Az „örök” kaláka*. Budapest: Gondolat.
- Smith, David Horton (1994): Determinants of voluntary association participation and volunteering: A literature review. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23(3) pp. 243-263.
DOI: <https://doi.org/10.1177/089976409402300305>

- Smith, David Horton (1995): Some challenges in nonprofit and voluntary action research. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 24(2) pp. 99-101. DOI: <https://doi.org/10.1177/089976409502400202>
- Taylor, Rebecca (2005): Rethinking voluntary work. *The Sociological Review*, 53(Suppl. 2) pp. 117-135. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2005.00576.x>
- Utasi Ágnes (2002): *A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok és a szolidaritás*. Budapest: Új Mandátum.
- Wang, Lili – Mook, Laurie – Handy, Femida (2017): An empirical examination of formal and informal volunteering in Canada. *Voluntas*, 28, pp. 1-23. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-016-9725-0>
- Várad, Rita (2021): Az önkéntesség alakulása Magyarországon a 2010-es években – A Központi Statisztikai Hivatal Munkaerő-felmérésének 2011-2019 közötti kiegészítő felvételei alapján. *Önkéntes Szemle*, 1(4) pp. 3-38. DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2021.4.3-38>
- Weber, Max (1992): *Gazdaság és társadalom. I/2*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max (2020): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest: L'Harmattan.
- Weisbrod, Burton (1988): *The nonprofit economy*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Wilson, John – Musick, Mark A. (1997): Who cares? Toward an integrated theory of volunteer work. *American Sociological Review*, 62(5) pp. 694-713. DOI: <https://doi.org/10.2307/2657355>
- Wilson, John – Musick, Mark (1999): The Effects of volunteering on the volunteer. *Law and Contemporary Problems*, 62, pp. 141-168. DOI: <https://doi.org/10.2307/1192270>
- Whittaker, Joshua – McLennan, Blythe – Handmer, John (2015): A review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 13, pp. 358-368. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2015.07.010>
- Woolvin, Mike – Hardill, Irene (2013): Localism, volunteering and devolution: Experiences, opportunities and challenges in a changing policy context. *Local Economy*, 28(3) pp. 275-290. DOI: <https://doi.org/10.1177/0269094212473938>
- Woolvin, Mike – Harper, Helen (2015): *Volunteering 'below the radar'? Informal volunteering in deprived urban Scotland: Research summary*. <https://www.volunteerscotland.net/wp-content/uploads/2022/11/Informal-Volunteering-in-Deprived-Urban-Scotland.pdf> (Letöltve: 2025.08.05.)
- Yang, Zheng (2021): Understanding spontaneous volunteering in crisis: towards a needs-based approach of explanation. *The Social Science Journal*, 62(1) pp.28-38. DOI: <https://doi.org/10.1080/03623319.2021.1884778>

ÖNIRÁNYÍTOTT RÉSZVÉTEL, VAGY CSAK A FORMÁLIS ÖNKÉNTESÉG DEPRIVÁLT FORMÁJA? – AZ INFORMÁLIS ÖNKÉNTESÉG JELLEMZŐI AZ „ÖNKÉNTESÉG MAGYARORSZÁGON 2023” KUTATÁS ADATAI TÜKRÉBEN

GYORGYOVICH MIKLÓS¹ – VAS ÉVA²

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2025.3.26-51>

Absztrakt

Tanulmányunk a hazai informális önkéntesség fő számait, társadalmi hátterét, illetve motivációs szerkezetét vizsgálja a Századvég Alapítvány „Önkéntesség Magyarországon 2023” című 2000 fős, személyes adatfelvételére építve. Az informális önkéntesség – más nyugati társadalmakhoz hasonlóan – Magyarországon is az önkéntesség elterjedtebb formája, amely főképp az idősebb, alacsonyabb végzettségű, kisebb településeken élő és vallásos személyek körében jellemzőbb. Többváltozós bináris logisztikus regressziós elemzésünk alapján rávilágítottunk arra, hogy az informális önkéntesség olyan autonóm, önirányított részvételi forma, amely kevésbé épít intézményi struktúrára vagy külső motivációkra, és inkább személyes kapcsolatokon, valamint önálló döntéshozatalon alapul. Eredményeink szerint az informális önkéntesség nem pusztán a formális önkéntesség „hiányos” alternatívája, hanem sajátos társadalmi logikával és motivációs szerkezettel rendelkező részvételi mód, amely a magyar társadalom történeti és kulturális sajátosságainak releváns lenyomatát tükrözi.

Kulcsszavak: informális önkéntesség, külső és belső motiváció, regresszió, részvétel

¹ Gyorgyovich Miklós, doktorjelölt, ELTE Szociológia Doktori Iskola; szakmai vezető, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány, Társadalmi Folyamatok és Média Kutató Intézet; Károli Gáspár Református Egyetem, óraadó tanár

² Vas Éva, szociológia MA, junior kutató, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány, Társadalmi Folyamatok és Média Kutató Intézet.

Self-directed participation or a disadvantaged variant of formal volunteering? – Characteristics of informal volunteering based on data from "Volunteering in Hungary 2023"

Miklós Gyorgyovich – Éva Vas

Abstract

This study examines the key characteristics, social background, and motivational structure of informal volunteering in Hungary. It is based on a survey of 2,000 participants conducted by the Századvég Foundation as part of the "Volunteering in Hungary 2023" research project. Informal volunteering is – similar to Western societies – the most widespread form of volunteering in Hungary and is particularly characteristic among religious and older residents of small rural settlements who do not have a higher level of formal education. However, multivariate binary logistic regression analysis shows that informal volunteering is an autonomous, self-directed form of participation that relies less on institutional structures or external motivations and is more based on personal relationships and independent decision-making.

According to the results, informal volunteering is not merely an 'incomplete' alternative to formal volunteering, but a form of participation with a specific social logic and motivational structure that reflects the particular influence of the historical and cultural characteristics of Hungarian society.

Keywords: volunteering, informal volunteering, extrinsic and intrinsic motivation, regression analysis, participation.

BEVEZETÉS

Az önkéntesség különböző formái kétségtelenül fontos indikátorai a társadalmi kohézióknak és a közösségi részvétel minőségének. Magyarországon az önkéntesség kutatásának intézményesült kereteit a Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012-2020 fektette le, amely előírta ötévente reprezentatív adatfelvételek készítését az önkéntesség helyzetének nyomon követésére. Noha a stratégia 2020-ban „lejárt”, de még jelenleg is hatályban van, így a folytonosság fenntartása érdekében a Századvég Alapítvány 2023-ban is lebonyolította azt az ötévenkénti adatfelvételt, amelyet a stratégia előírt.

A kutatás fő célja az önkéntesség aktuális trendjeinek feltárása, valamint a Covid19-pandémia utáni változások vizsgálata volt.

Míg a 2018-as adatfelvétel alapján készült tanulmányunkban (Gyorgyovich 2021) főként a formális és informális önkéntességi formák közötti szociodemográfiai eltéréseket és részvételi

mintázatokot elemeztük, jelen vizsgálat kizárólag az informális önkéntesség mélyebb, társadalmi és motivációs kontextusát tárja fel. A korábbiakban rámutattunk, hogy Magyarországon – ahogy más nyugati társadalmakban is – az önkéntesség jelentős része informális módon zajlik: a résztvevők közvetlen kapcsolathálókbán, intézményi közvetítés nélkül végzik segítő tevékenységüket. E részvételi forma elemzése ugyanakkor sokáig periférikus maradt a szakirodalomban, amely elsősorban a formális, szervezeti keretek között zajló önkéntességet vizsgálta (Wilson – Musick 1997; Hustinx – Lammertyn 2003).

A 2023-as kutatás külön figyelmet szentelt annak, hogy feltérképezze az önkéntesség belső logikáját és a tevékenység mellett való döntés mintázatait. Az adatfelvétel során 2000 főt kérdeztünk meg személyesen, az ország felnőtt népességét nem, életkor, iskolai végzettség és településtípus szerint reprezentáló mintán. Annak érdekében, hogy összehasonlítható legyen a korábbi hullámokkal, a kérdőív számos azonos kérdést tartalmazott, ugyanakkor új elemeket is beemelt, mint például: az önkéntesidentitás, a virtuális önkéntesség és az iskolai közösségi szolgálat társadalmi megítélése.

Jelen tanulmány célja kettős: az első részben az informális önkéntességre vonatkozó jellemzőkre, társadalmi háttérének és motivációs szerkezetének gyakorisági és keresztátlás vizsgálatára összpontosítunk, általános áttekintést adva a főbb megoszlásokról és időbeli változásokról. A 2018-as felvétel elemzésekor azt találtuk, hogy az informális önkéntesség különösen az idősebb, alacsonyabb iskolai végzettségű, kisebb településeken élő és vallásosabb lakosság körében volt jellemző. A 2023-as adatok lehetőséget adnak annak feltárására is, hogy e mintázatok mennyiben maradtak stabilak, illetve milyen új jelenségek jelentek meg a Covid-19 járvány utáni időszakban.

Tanulmányunk második felében többváltozós bináris logisztikus regressziós elemzés segítségével vizsgáljuk meg, hogy mely társadalmi-demográfiai, szocializációs és motivációs tényezők erősítik vagy gyengítik az informális önkéntesség valószínűségét.

Az elemzés elméleti és módszertani kereteit a nemzetközi szakirodalom is inspirálta, amely nagyobb hangsúlyt fektet az önrányított, autonóm részvételi formák vizsgálatára (Watson – Tharp 2014). E szemléletmód szerint az informális önkéntesség nem csupán a formális önkéntesség „előszobája” vagy „hiányos” alternatívája, hanem önálló társadalmi logikával és motivációs bázissal rendelkező tevékenységforma.

Célunk az volt, hogy hozzájáruljunk az informális önkéntesség társadalomtudományi értelmezéséhez, és továbbgondoljuk a korábbi (Gyorgyovich 2021) eredményeket a 2023-as felvétel fényében.

ELMÉLETI HÁTTÉR

Az önkéntesség vizsgálata a társadalmi részvétel, a közösségi kapcsolatok és a proszociális viselkedés értelmezésének is kiemelt területe (Wilson – Musick 1997). A klasszikus modellek szerint az önkéntes tevékenységet erőforrások, értékek és társadalmi hálózatok együttes hatása alakítja, amelyek eltérő módon érvényesülnek formális és informális keretek között. Az önkéntesség vállalása a társadalmi erőforrások mellett az egyéni értékrenddel és politikai attitűdökkel is összefügghet (Bekkers 2005).

A modernizáció és individualizáció következtében ugyanakkor már évtizedes távlatban is átalakulóban van az önkéntesség mintázata. Lesley Hustinx és Fran Lammertyn (2003) szerint az új, reflexív önkéntesség kevésbé kötődik a hagyományos intézményekhez, és inkább autonóm döntéshozatalon, személyes motivációkon alapul. Ez a változás pedig párhuzamba állítható a társadalmi tőke-elméleti keretekkel is, ahol a közösségekbe való beágyazottság és a kapcsolatháló minősége meghatározza a részvételi hajlandóságot (Putnam 2000; Lin 2001). Mark Granovetter (1973) „gyenge kötések” elmélete pedig mindemellett arra világít rá, hogy a laza, informális kapcsolatok fontos szerepet játszanak az erőforrások és információk áramlásában, így az önkéntesség strukturálatlanabb formáit is támogathatják.

Az informális önkéntesség autonóm, önirányított természetének megértésében további fontos adalékot kínál David Watson és Roland Tharp (2014) *Self-Directed Behavior* című munkája, amely az önirányítás és önszabályozás pszichológiai mechanizmusait elemzi. Meglátásuk szerint az önirányított viselkedés lényege, hogy az egyének képesek saját céljaikat felismerni, azokat megfogalmazni és következetesen megvalósítani anélkül, hogy ehhez külső kényszerekre, jutalmakra vagy intézményi közvetítésre lenne szükségük. Az önszabályozás folyamata során a személy belső normák és értékek mentén alakítja viselkedését, aktívan monitorozza és módosítja cselekedeteit, ami releváns az olyan proszociális magatartások esetében is, mint az informális segítségnyújtás. E megközelítés pedig jól illeszkedik az informális önkéntesség azon típusaihoz, amelyek nem szervezeti struktúrákhoz kötődnek, hanem belső indíttatásból születnek és közvetlen társas kapcsolatokra épülnek.

René Bekkers és Pamela Wiepking (2011) modellje mindemellett pedig arra is rámutat, hogy míg a formális önkéntesség előfeltétele az információáramlás és az elosztott felelősség a közösségi hálózatokban, az informális részvétel sokkal inkább az egyéni autonómiára épít.

A közelmúlt empirikus kutatásai további árnyalatokkal bővítik ezt a képet. Perpék Éva (2012) magyarországi adatokon végzett logisztikus regressziós elemzése szerint a formális és informális önkénteseket eltérő motivációs profilok jellemzik: míg az úgynevezett „új típusú” motivációk (például szakmai tapasztalatszerzés, önfejlesztés) szignifikánsan erősebben kapcsolódnak a formális önkéntességhez, addig az altruista, segítő szándék inkább az informális önkéntesség motorja. Ugyanakkor Marcia Finkelstein és Michael Brannick (2007) hangsúlyozzák, hogy bizonyos alapvető proszociális motivációk – például az empátia és az erkölcsi kötelességtudat – mindkét típusú önkéntességet előre jelezhetik.

A szociodemográfiai tényezők vizsgálata megmutatja a két önkéntességi forma közötti különbségeket is. A korábban végzett, 2018-as önkéntes-felmérésből kiderült, hogy a magasabb iskolai végzettségű és jobb anyagi helyzetű személyek nagyobb arányban kapcsolódtak be formális önkéntességi programokba, míg az alacsonyabb státuszú csoportok gyakrabban választották az informális segítségnyújtás rugalmasabb kereteit (Gyorgyovich 2021). Emellett az idősebb korosztály (60 év felettiek) körében is szignifikáns volt az informális önkéntesség, amit a közvetlen kapcsolathálókra épülő segítségnyújtás dominanciája magyarázhat (Perpék 2012). Ezzel szemben a fiatalabb korosztály rugalmasabban vett részt szervezeti programokban, és nyitottabb volt a formális önkéntes szerepekre is. A fiatal felnőtteknél megfigyelhető volt, hogy voltak, akik csak egy-egy akció erejéig kapcsolódtak be, de tartósan nem köteleződtek el (Gyorgyovich 2021). Ezt a jelenséget a szakirodalom epizodikus vagy akcionista önkéntességnek nevezi (Bartal 2023).

Érdekes módon a vallásosság is differenciált hatást gyakorol az önkéntességre: egy holland kutatás (van Tienen et al. 2011) szerint a vallási közösségbe való bekapcsolódás és a rendszeres vallásgyakorlás erős társadalmi tőkét biztosít, ami főként a formális önkéntesség valószínűségét növeli, míg az informális önkéntesség sokkal inkább a személyes értékalapú együttérzéshez kapcsolódik.

E modellek és empirikus megfigyelések alapján az önkéntesség kereteinek vizsgálata nemcsak a részvétel intenzitására, hanem annak társadalmi beágyazottságára és motivációs

szerkezetére is kiterjed, különösen azokra a mechanizmusokra, amelyek a szervezett és a strukturálatlan segítségnyújtás közötti különbségeket alakítják.

Ezekre az elméleti megfontolásokra építve, tanulmányunk második felében bemutatott regressziós elemzésünk célja annak feltárása, hogy milyen társadalmi-demográfiai, szocializációs és motivációs tényezők befolyásolják az informális önkéntesség valószínűségét Magyarországon. Az ismertetett háttérolalom alapján feltételeztük, hogy az informális és formális keretek között végzett önkéntesség mögött eltérő társadalmi mechanizmusok és motivációs mintázatok állnak. Fontos kérdés tehát, hogy az autonóm, belső indítatásból fakadó részvételi formák milyen kapcsolatban állnak a társadalmi státusszal, a kapcsolathálók jellemzőivel és a közösségi beágyazottság szintjével.

MÓDSZERTANI HÁTTÉR

Ezen összefüggések empirikus vizsgálatához – a főbb adatokat bemutató leíró elemzéseken túl – többváltozós bináris logisztikus regressziós elemzést alkalmaztunk, amely lehetővé teszi a független változók együttes hatásának vizsgálatát, miközben kontrolláljuk a háttérváltozók torzító hatását. A modell célja annak meghatározása, hogy mely tényezők növelik vagy csökkentik annak valószínűségét, hogy egy adott egyén kizárólag informális önkéntesként tevékenykedjen, szemben a formális vagy vegyes keretek között végzett önkéntességgel. A megközelítés lehetővé teszi, hogy az elméleti keretben bemutatott erőforrás-, hálózati- és motivációs dimenziók relatív jelentőségét is számszerűsítsük.

A regresszió függő változója egy bináris kódolású indikátor, ahol az 1-es érték azokat a válaszadókat jelölte, akik kizárólag informális keretek között végeztek önkéntességet, míg a 0-as érték azokat fogta össze, akik formális vagy vegyes keretek között tették ezt. Az önkéntes munkát nem végzőket, vagy a nem aktív önkénteseket értelemszerűen kizártuk a vizsgálatból. Célunk, hogy feltárjuk, milyen társadalmi és motivációs tényezők növelik annak valószínűségét, hogy valaki kizárólag informális önkéntes legyen. A korábbiakban már bemutattuk az informális önkéntesek legfontosabb jellemzőit és egyes változók közötti bivariáns összefüggéseket, azonban a most következő regressziós modell lehetővé teszi a változók hatásainak együttes vizsgálatát, miközben kontrolláljuk a társadalmi-demográfiai háttérváltozók hatását.

AZ INFORMÁLIS ÖNKÉNTESÉK SZOCIODEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

Az informális önkéntesek száma és aránya

A kérdőívben a Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012-2020-ban³ foglalt önkéntes definíciót alkalmazva határoztuk meg az önkéntességet, ez alapján kértük a válaszadókat, hogy nyilatkozzanak arról, hogy végeztek-e önkéntes munkát vagy sem.

A 2018. évi önkéntesség-kutatás szerint a magyar felnőtt lakosság 27,4 százaléka, vagyis körülbelül 2 millió 209 ezer fő végzett önkéntes tevékenységet a kérdezést megelőző évben (Gyorgyovich 2021). A legfrissebb, 2023-as kérdőívben pedig a kérdezést megelőző 12 hónapban a megkérdezettek 30,3 százaléka azonosította magát önkéntesként, ami a hazai felnőtt lakosságból⁴ 2,4 millió főt jelent. Ez az öt évvel ezelőtti adatokhoz képest jelentős növekedés az önkéntesek számában, amely utal az önkéntes kultúra hazai elterjedésére, illetve az emberek nyitottságának növekedésére az önkéntes tevékenységek végzése iránt.

A 2018-as Önkéntesség Magyarországon kutatás eredményei a 2023-as felvételhez képest még más képet mutattak az önkéntesség formájának megoszlásáról.

- 2018-ban a mintába került önkéntesek 91 százaléka végzett informális tevékenységet, amelybe azok a személyek is beletartoztak, akik emellett formális önkéntességről is beszámoltak (Gyorgyovich 2021).
- Ugyanezek aránya a 2023-as adatok alapján immár csak 72,9 százalék, ám az informális önkéntesség a csökkenés ellenére is még mindig a magyar társadalom legelterjedtebb önkéntes tevékenységi formájának tekinthető.
- 2018-ban a megkérdezettek 66 százaléka vett részt kizárólag informális önkéntességben, 25 százalékuk informális és formális önkéntes tevékenységben, míg 34 százalékuk kizárólag formális keretek között végzett önkéntes tevékenységet (Gyorgyovich 2021).
- 2023-ra ez a megoszlás a következőképpen alakult: 36,7 százalékra csökkent a kizárólag informális keretek között tevékenykedők számaránya. A mind formális, mind informális önkéntességben résztvevők aránya pedig 36,2 százalékra emelkedett, a kizárólag szervezeti keretek között önkéntes munkát vállalók aránya így 28,8 százalékra esett vissza.

³ A Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012-2020 a következőképpen definiálja az önkéntességet: olyan tevékenység, amelyet a személy szabad akaratából, egyéni választása és motivációja alapján, a pénzügyi haszonszerzés szándéka nélkül végez más személy, személyek vagy a közösség javát szolgálva.

⁴ A 2022. évi népszámlálás adatai alapján.

Öt év alatt tehát jelentős átstrukturálódás történt az önkéntesség formáinak részvételi arányaiban: jelentősebbé vált azok jelenléte, akik formális és informális módon is vállalnak önkéntességet, míg a kizárólag informális úton önkéntességet végzők aránya mérséklődött. Az eredmények azt is jelzik, hogy az önkéntességben bekövetkezett változások mögött a részvétel sokszínűbbé válása állhat. Egyre jellemzőbb, hogy az önkéntesek rugalmas lehetőségeket keresnek, amelyet elsősorban az informális önkéntesség kínál számukra. Ugyanakkor, ahogy láthattuk, az informális önkéntesség mellé sok esetben társul egy vagy több szervezethez való kapcsolódás, amely lehetővé teszi a nagyobb volumenű és strukturáltabb segítségnyújtást is, aminek látványosabb eredménye lehet.

A továbbiakban azonban a kizárólag az informális önkéntesekre vonatkozó jellemzőkkel foglalkozunk, összehasonlítást adva az öt évvel korábbi tendenciákkal. Ennek oka, hogy az önkéntesség e formája vélhetően eltérő mechanizmusok és motivációs mintázatok mentén szerveződik, mint a formális önkéntesség vagy vegyes típusok: alapvetően közvetlen kapcsolathálókra és autonóm döntéshozatalra épül (Hustinx – Lammertyn 2003; Wilson – Musick 1997). Elkülönített elemzésük ezért lehetővé teszi azon mintázatoknak a feltárását, amelyek gyakran rejtve maradnak vagy háttérbe szorulnak az önkéntesség általános, nem differenciált vizsgálata során.

A nemek szerinti megoszlás jellemzői az informális önkénteseknél

A szociodemográfiai jellemzők vizsgálatában elsőként a nemek szerinti megoszlás emelendő ki, amely a nők és férfiak közel azonos részvételi arányát mutatja, enyhe női többséggel (1. táblázat). Ez a tendencia összhangban áll az öt évvel korábbi megfigyelés eredményeivel. A hazai szakirodalom rendszeresen hangsúlyozza a nők aktívabb jelenlétét az informális önkéntességben (Váradí 2017), amelyet a 2023-as adatok már csak mérsékelten tükröznek vissza. Noha a nőkre jellemző, hogy könnyebben kapcsolódnak be a közvetlen segítségnyújtás különböző formáiba, ugyanakkor az informális önkéntesség mindkét nem számára változatos részvételi lehetőségeket kínál. Ennek köszönhetően a férfiak aránya is folyamatosan növekszik az önkéntesség e területén.

1. táblázat. Az informális önkéntesek szociodemográfiai jellemzői (2018, 2023)

Kategóriák		Kizárólag informális önkéntesek, 2018 (N=361)	Kizárólag informális önkéntesek, 2023 (N=223)
Nem	Férfi	43,6%	42,8%
	Nő	56,4%	57,2%
Korcsoport	18-29 éves	20%	12,5%
	30-39 éves	17,1%	11,2%
	40-49 éves	18,7%	21,9%
	50-59 éves	14,7%	22,4%
	60+ éves	29,5%	32%
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	Legfeljebb 8 általános	24,6%	21,3%
	Szakiskola vagy szakmunkásképző érettségi nélkül	20,8%	28,3%
	Érettségi	33,3%	34,8%
	Diploma	21,4%	15,6%
Lakóhely	Budapest	12%	14%
	Megyeszékhely	17,8%	18,6%
	Város	35%	32,4%
	Község	35,3%	35%
Családi állapot	Hajadon / Nőtlen	18,8%	19,4%
	Házass	47,2%	36,1%
	Élettársi kapcsolatban él	14,1%	12,3%
	Elvált	12,2%	13,5%
	Özvegy	7,8%	18,7%
Gazdasági aktivitás	Aktívan dolgozik	54,9%	50,2%
	Tanuló	5,2%	7,6%
	Háztartásbeli (cseden, gyeden, gyesen, gyeten, gyoton van)	6,2%	2,5%
	Nyugdíjas	28,2%	33,4%
	Munkanélküli	5,2%	2,2%
	Egyéb	0,4%	4,2%
Szubjektív anyagi helyzet	Gondok nélkül élnek	2,7%	28,2%
	Beosztással jól kijönnek a jövedelemből	51,7%	38%
	Éppen, hogy kijönnek a jövedelemből	40,6%	24,9%
	Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	4,9%	8,4%
	Nélkülözések között élnek	0,2%	0,6%

Forrás: Önkéntesség Magyarországon 2023. adatfelvétel alapján saját szerkesztésű táblázat.

Korcsoportok szerinti megoszlás az informális önkénteseknél

A korcsoportok szerinti vizsgálat egyértelműen felfelé tolódó tendenciát jelez az informális önkéntességben (1. táblázat). Ez már a 2018-as adatfelvételben is megfigyelhető volt, de 2023-ra még hangsúlyosabbá vált. Minél idősebb volt egy válaszadó, annál nagyobb valószínűséggel

vett részt informális önkéntes tevékenységekben. A 2023-as eredmények jelentős ugrást mutatnak a 40 év feletti korcsoportok esetében. Minden további életkori csoportban 20 százalék feletti volt az informális önkéntesség aránya. Ezzel szemben a fiatalabb korosztályok – a 18-29 és a 30-39 évesek – körében az informális önkéntesség részaránya mindkét vizsgálati évben megközelítőleg 10 százalék volt, e csoportok tagjai tehát élethelyzetükből adódóan kevésbé tudtak időt fordítani mások segítésére. Kiemelendő ugyanakkor a nyugdíjaskorúak (60 év feletti) magas, 32 százalékos részvétele az informális önkéntességben. Ez az arány jól mutatja, hogy a munkaerőpiacról kilépő személyek számára az önkéntes tevékenységek gyakran a munkavégzés alternatívájaként jelennek meg: célt, strukturált időbeosztást és társadalmi kapcsolódási lehetőséget biztosítanak a számukra, még nem szervezett keretek között is.

Az iskolai végzettség jellemzői az informális önkéntesek körében

Az informális önkéntesek körében legnagyobb arányban (2018-ban 54,1 százalékban, míg 2023-ban 63,1 százalékban) a középfokú végzettséggel rendelkezők (szakiskola, szakmunkásképző érettségi nélkül vagy érettségivel) képviseltetik magukat, míg a felsőfokú végzettségűek kisebb arányban (2018-ban 21,4 százalékban, míg 2023-ban 15,6 százalékban) kapcsolódnak be e tevékenységekbe (1. táblázat). Ez a részvételi megoszlás érezhetően illeszkedik azon korábbi kutatásokhoz is, amelyek szerint az informális önkéntesség kevésbé támaszkodik azokra az erőforrásokra és a kulturális tőkére, amelyek a formális, szervezeti keretek között végzett önkéntességet jellemzik (Wilson – Musick 1997; Hustinx – Lammertyn 2003). A középfokú és alacsonyfokú végzettséggel rendelkezők jellemzően könnyebben bontakoznak ki a közvetlen, gyakran spontán segítségnyújtási formákban, amelyek elsősorban nem szakmai tudást vagy speciális előképzettséget, hanem empátiát és a felmerülő igényekre való érzékeny, sok esetben önálló reagálást kívánnak (Handy – Greenspan 2009).

A felsőfokú végzettség inkább a formális önkéntesek körében dominál, amely tevékenység többnyire strukturáltabb és intézményes kereteket igényel. Ide vonatkoztatható még magyarázatképpen Jon Dean erőforrás-elmélete, amely szerint a középfokú végzettségűek gyakran nagyobb valószínűséggel rendelkeznek azokkal az időbeli és személyes erőforrásokkal, amelyeket az informális önkéntességben tudnak kamatoztatni, míg az alacsonyfokú végzettségűek körében a szűkösebb erőforrások és a társadalmi mobilitási korlátok

alacsonyabb részvételi arányt eredményeznek még az informális tevékenységekben is (Dean 2022).

A lakóhely szerinti jellemzők az informális önkénteseknél

A településtípusok vizsgálata alapján jól látható (lásd 1. táblázat), hogy a kisebb lélekszámú településeken élők körében hangsúlyosabb az informális önkéntes tevékenységek vállalása (mind a két vizsgálati évben 35 százalék volt a községekben élők aránya). A községekben és a kisebb városokban jellemzően szűkösebb a formális önkéntességet lehetővé tevő szervezetek elérhetősége, ugyanakkor a segítségnyújtás iránti igény mind a kedvezményezettek, mind az önkéntesek oldaláról jelentős. Ennek következtében a kisebb településeken a segítségnyújtás gyakran organikus módon, informális keretek között szerveződik, sok esetben azonnali válaszként az ad hoc felmerülő helyi problémákra, vagy hiánypótló szerepet tölt be bizonyos szociális ellátási formákban, amelyek más módon nem biztosítottak.

Családi állapot és informális önkéntesség összefüggései

A családi állapot szerinti elemzés differenciált képet rajzol az informális önkéntességben résztvevőkről (1. táblázat). A házasságban élők részvételi aránya (2018-ban 47,2 százalékban, míg 2023-ban 36,1 százalékban) kiemelkedik a többi csoporthoz képest, ami összhangban áll a korábbi hazai és nemzetközi kutatásokkal. Ezen elemzések szerint a házasság erősíti az önkéntességet, mivel bővíti az együttműködési hálókat és növelheti a szerepvállalás esélyét (Váradi 2021; Rotolo – Wilson 2006; Gyorgyovich 2021). E tendencia Thomas Rotolo és John Wilson, de Váradi Rita szerint is a házasok kiterjedtebb kapcsolathálójával magyarázható, amely több kapcsolódási pontot biztosít az önkéntes lehetőségekkel való találkozásra. Az iskolák, szomszédságok vagy egyéb közösségek számára nyújtott segítség olykor személyes érintettségből fakad, amely a házasok esetében – kiváltképp gyermekes családoknál – gyakoribb.

Ugyanakkor a 2018-as adatfelvételhez képest eltérés tapasztalható a házasok és az özvegyek részvételi arányaiban, csökkent ugyanis az informális önkéntesek körében a házasok aránya (47,2 százalékról 36,1 százalékra), míg az özvegyek esetében ugyanekkora növekedés figyelhető meg (7,8 százalékról 18,7 százalékra). Ennek háttere nem egyértelműsíthető, ugyanakkor összefügghet az életkori eltolódással: a 2023-as mintában nagyobb arányban

figyelhetők meg az informális önkéntesek körében a 60 év felettiiek, akik között gyakoribb az özvegyek aránya.

A gazdasági aktivitás jellemzői az informális önkéntesek körében

A gazdasági aktivitás szempontjából az aktívan dolgozók körében találjuk a legnagyobb arányban (2018-ban 54,9 százalékban, míg 2023-ban 50,2 százalékban) az informális önkénteseket is. 2023-ban minden második informális önkéntes aktív munkaviszonyról számolt be. Ezzel szemben a gazdaságilag inaktívak – a tanulók, a háztartásbeliek, a gyermeknevelési ellátásban részesülők és a munkanélküliek – kisebb arányban (2018-ban 16,6 százalékban, míg 2023-ban 12,3 százalékban) vettek részt, ami részben a rendelkezésre álló idő és/vagy erőforrások szűkösségével magyarázható. A 2023-as adatok az életkori átlag felfelé tolódását tükrözik, ami együtt járt a nyugdíjas korosztály nagyobb arányú megjelenésével az informális önkéntesek között. 2018-ban az informális önkéntesek 28,2 százaléka volt nyugdíjas, 2023-ra azonban már 33,4 százalékuk, és ez a nyugdíjas korosztály fokozódó részvételét támasztja alá. A nyugdíjasok azonban egy sajátos csoportot alkotnak, azaz, miközben jelentős időkerettel rendelkeznek, anyagi erőforrásaik gyakran szűkösebbek az aktív korúakénál. Számukra az informális önkéntesség így vonzóbb lehetőség lehet, hiszen lakóhelyükhöz közel, szabadon választott időpontban és időtartamban végezhetik tevékenységüket. A részvétel e formája pedig nemcsak a segítségnyújtás egyfajta örömet, hanem a közösséghez tartozás és a hasznosság érzését is erősítheti, amely fokozhatja a szubjektív jóllétet – ahogyan arra más tanulmányok is rámutattak (Dorner – Bene 2025).

Szubjektív anyagi helyzet és informális önkéntesség

Az egyéni anyagi erőforrások az önkéntesség egyik legerősebb befolyásoló tényezőjét jelentik, tekintve, hogy a kedvező anyagi körülmények között élők valamivel nagyobb valószínűséggel kapcsolódnak be önkéntes tevékenységekbe. 2023-ban a gondok nélkül élőknek több mint negyede, a jövedelmükből jól kijövnöknak pedig megközelítőleg 40 százaléka vett részt informális önkéntességben, a szerényebb anyagi helyzetről beszámolók ezzel szemben alacsonyabb százalékban jelentek meg informális önkéntesként (1. táblázat). A jobb anyagi helyzetben lévők vélhetően elegendő erőforrással rendelkeznek ahhoz, hogy mások támogatására is fordíthassanak időt, energiát és anyagi javakat. Szemben azokkal, akik anyagi nehézségekről számoltak be, jellemzően saját megélhetésük biztosítására és élethelyzetük

javítására összpontosítják erőforrásaikat, így kevésbé motiváltak arra, hogy bekapcsolódjanak az önkéntességbe.

Itt azonban szükséges felhívni a figyelmet egy módszertani különbségre is: a 2023-as kérdőívben a „Gondok nélkül élnek” kategória helyett két új válaszlehetőség szerepelt – „Teljes jólétben élnek” és „Nincsenek megélhetési gondjaik”. Ezek némiképp eltérő jelentéstartalmúak, ezért az összehasonlíthatóság érdekében a két kategóriát egyesítettük a jelenlegi elemzésben. Ez az eljárás részben magyarázatot adhat a két felvételi év közötti eltérésekre, de nem indokolja azokat teljes mértékben. A 2023-as adatok szerint a magukat gondok nélkül élőnek vallók aránya jelentősen növekedett, míg a „beosztással jól kijövők” és a „jövedelmükből éppen kijövők” hányada ezzel arányosan csökkent. Bár a módszertani eltérések miatt az adatok értelmezésekor óvatosság indokolt, a tendenciák így is figyelemre méltóak: az informális önkéntesség a 2023-as felmérés alapján egyre inkább a jobb anyagi helyzetűek körében jellemző részvételi formává vált.

A vallásosság az informális önkéntesek körében

A vallásosságot egy hétfokú skála segítségével mértük, ahol az 1-es érték a vallástalanságot, a 7-es pedig a határozott vallásosságot jelölte (2. táblázat). Az informális önkéntesek többsége inkább vallásosnak vagy erősen vallásosnak tekinti magát. A minta közel ötöde ugyanakkor teljesen vallástalannak vallotta magát, míg mintegy hetedük közepén helyezkedett el a skálán. Ugyanakkor a segítő szándék nem kizárólag a vallási értékekhez való kapcsolódásból fakadhat, mint később regressziós elemzésünkben is látni fogjuk.

2. táblázat. Vallási hovatartozás az informális önkénteseknél

Kategóriák		Informális önkéntesek 2023 (n=223)
Vallásosság	1 - Vallástalan	18,3%
	2	4,4%
	3	6,3%
	4	14,0%
	5	18,9%
	6	6,9%
	7 - Vallásos	31,2%

Forrás: Önkéntesség Magyarországon 2023. adatfelvétel alapján saját szerkesztésű táblázat.

Belső és külső motivációk az informális önkéntesek életében

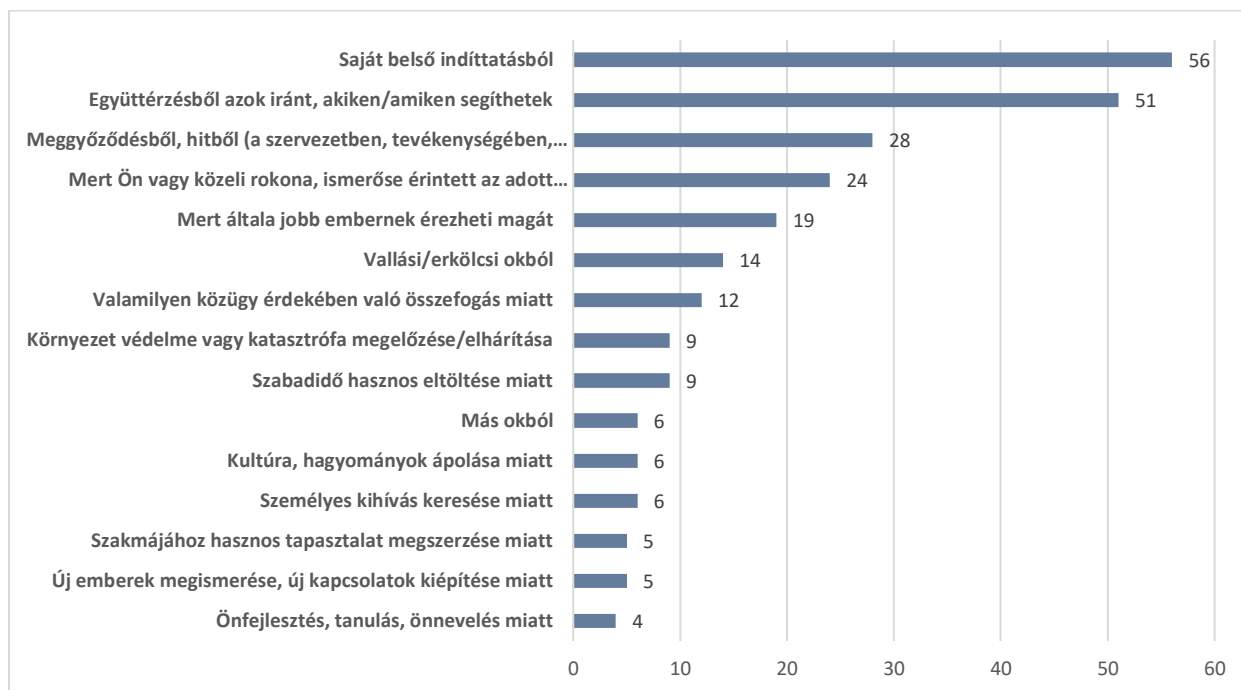
Az önkéntességbe való bekapcsolódást több tényező is elősegítheti, ezek között megkülönböztethetünk belső és külső motivációkat is. Belső motivációként léphetnek fel mindazok a tényezők, amelyek az önkéntes saját döntéséből, őt mozgató motivációkból fakadnak és ösztönzőleg hatnak az informális önkéntességbe való bekapcsolódásra (1. ábra). Külső motivációk alatt pedig azokat, az önkéntes személyén kívüli hatásokat értjük, amelyek hatást gyakorolhatnak a személyre és rábírhatják arra, hogy kapcsolódjon önkéntes tevékenységhez még akkor is, ha belső motivációja nem született rá. Az informális önkéntesek esetében mindkét típus szerepet játszik, ugyanakkor a belső késztetések meghatározóbbnak hatnak.

A belülről fakadó motivációk közül a leggyakrabban említett tényező a saját belső indíttatás volt, amelyet szorosan követett az együttérzés – ez utóbbi a kérdőív elején, az önkéntességhez társított fő jellemzők között is kiemelt szerepet kapott. További fontos belső motivációként jelent még meg a meggyőződés és a hit, valamint a személyes érintettség a problémákban rokonok, barátok révén (1. ábra).

A külső motivációk vizsgálatával arra kerestük a választ, hogy milyen személyek vagy környezeti hatások játszottak szerepet abban, hogy a válaszadók bekapcsolódtak az informális önkéntességbe (2. ábra). A többség úgy nyilatkozott, esetükben nem volt szükség külső ösztönzésre: saját elhatározásból kezdtek önkéntes tevékenységbe, ami a belső motivációk erősségét támasztja alá. Ugyanakkor a válaszadók mintegy harmada esetében megjelent a személyes érintettség, mint külső motivációs tényező. Figyelemre méltó még a korábbi önkéntes tevékenységhez való visszatérés, illetve az ismerősök és rokonok általi bevonódás szerepe is. Az előbbi kiváltképp elősegíti a könnyebb visszakapcsolódást, hiszen a korábbi tapasztalatok és a jól ismert feladatok csökkentik a belépési küszöböt, míg a pozitív élmények újra aktiválhatják az önkéntes szándékot. Az utóbbi esetében a társas hatás emelendő ki, amely védelmet nyújthat a kezdeti bizonytalansággal szemben, és elősegítheti a hosszabb távú elköteleződést is, főleg, ha az önkéntesség során egy ismerős vagy családtag jelenléte is biztosított.

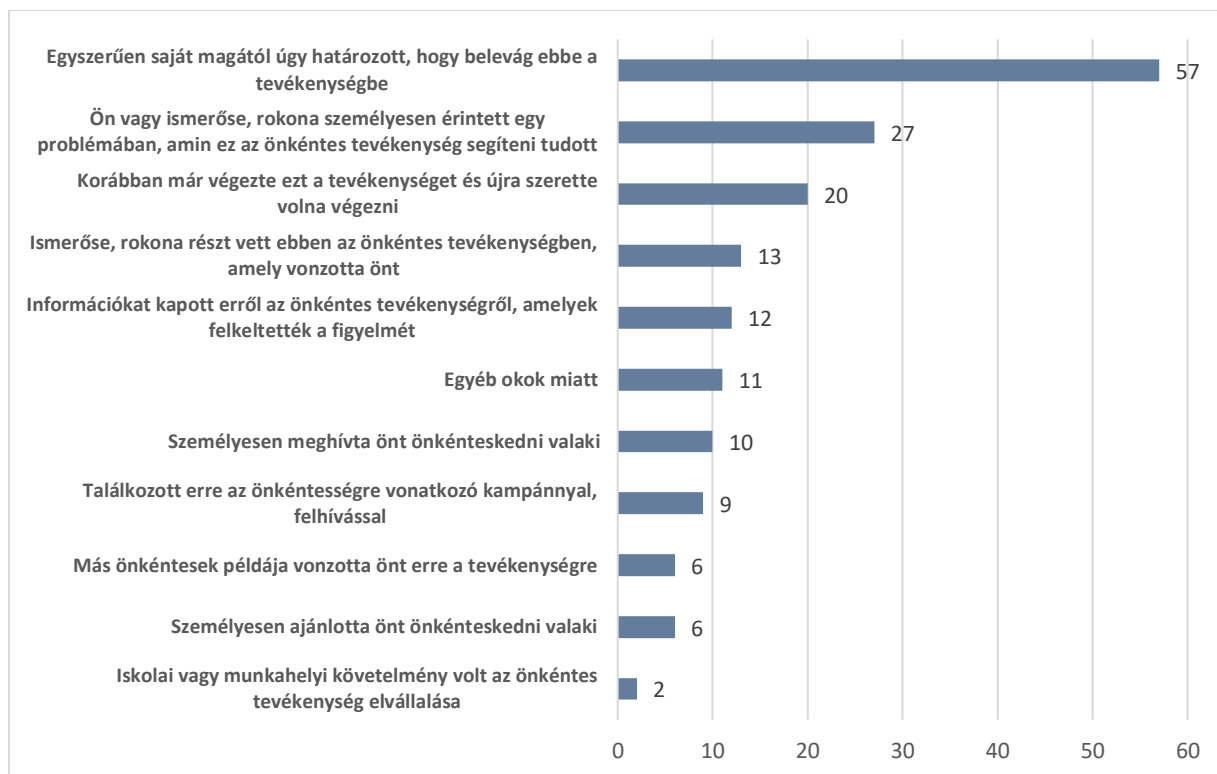
Mind a belső és a külső indíttatások esetén a válaszadók több válaszlehetőség közül választhattak.

1. ábra. Belső indíttatások az informális önkéntesek életében (több válaszlehetőség alapján, százalék)

Forrás: Önkéntesség Magyarországon 2023. adatfelvétel alapján saját szerkesztésű ábra.

2. ábra. Külső indíttatások az informális önkéntesek életében (több válaszlehetőség alapján, százalék)

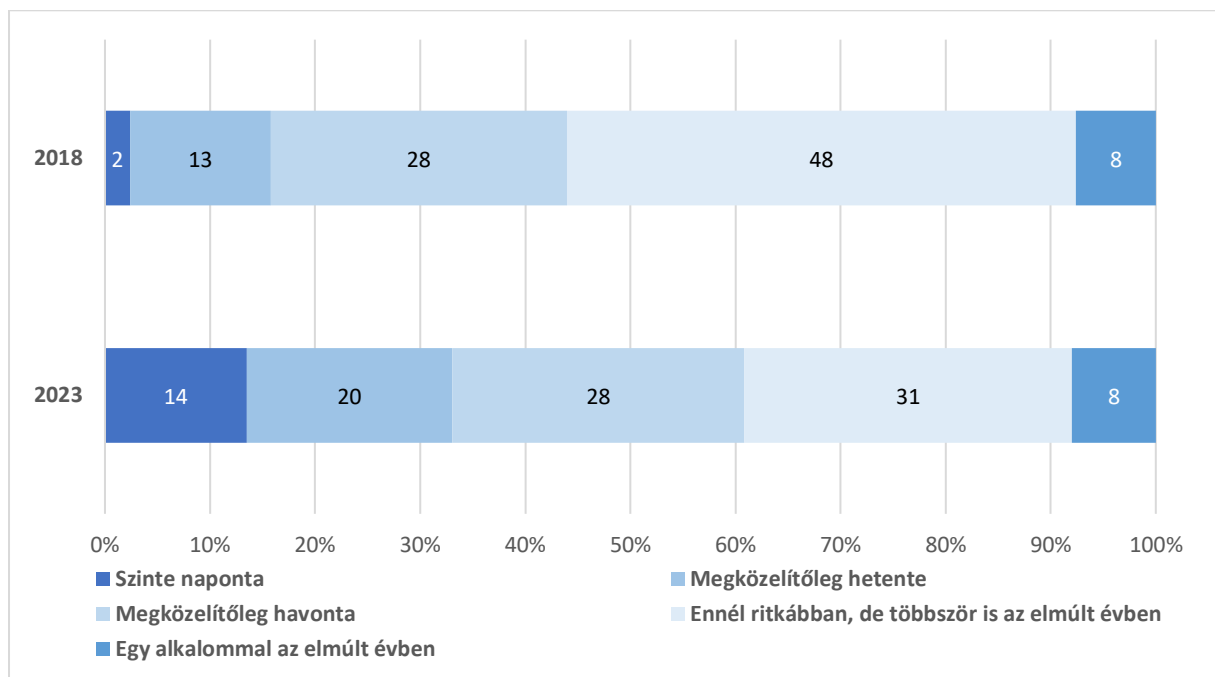
Forrás: Önkéntesség Magyarországon 2023. adatfelvétel alapján saját szerkesztésű ábra.

Az önkéntesség gyakorisága

Az informális önkéntesség egyik legnagyobb előnye a rugalmasság, hiszen a tevékenység rendszerességét és gyakoriságát alapvetően maga az önkéntes szabja meg. A 2023-as adatfelvétel eredményei szerint az informális önkéntesek többsége évente több alkalommal vagy havi rendszerességgel végez önkéntes munkát. Ugyanakkor figyelmet érdemel azok csoportja is, akik heti vagy szinte napi gyakorisággal végeznek önkéntességet nem szervezeti keretek között. Az öt évvel korábbi adatokhoz képest jelentősen nőtt a heti vagy napi szinten önkéntesek aránya.

- A 2018-as Önkéntesség Magyarországon-kutatásban az informális önkéntesek 2 százaléka számolt be napi önkéntességről, további 13 százalék megközelítőleg heti önkéntes munkavégzésről.
- 2023-ra a naponta informális önkéntességben résztvevők aránya 14 százalékra, a megközelítőleg hetente tevékenykedőké pedig 20 százalékra növekedett, ami jelentős növekedést jelent az informális önkéntesség gyakoriságában (3. ábra).

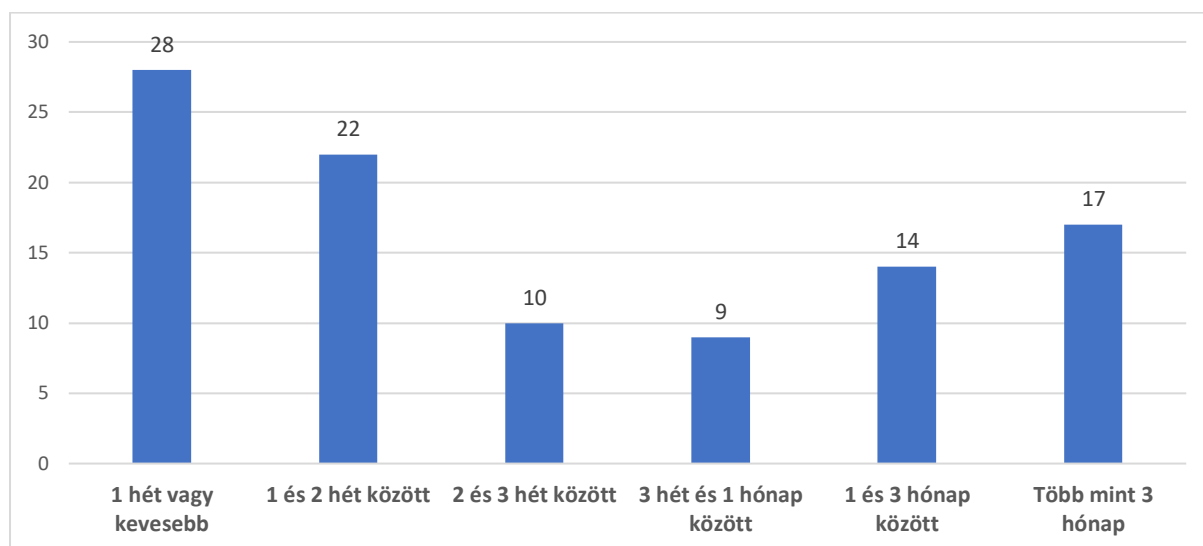
3. ábra. Önkéntes munkavégzés gyakorisága az informális önkénteseknél (százalék)

Forrás: Önkéntesség Magyarországon 2023. adatbázis alapján saját szerkesztésű ábra.

A gyakoriság mellett a felvétel során az önkéntességgel töltött napok számára is rákérdeztünk (4. ábra). Fontos azonban megjegyezni, hogy ezekre az adatokra inkább becslésként érdemes tekinteni, hiszen egy éves időtávban nehéz pontosan felidézni a tevékenység összesített időtartamát. A válaszok alapján az informális önkéntesek átlagosan 48 napot töltöttek önkéntes munkával a kérdezést megelőző 12 hónap során. A válaszadók harmada legfeljebb egy hétnyi időt fordított informális önkéntességre, míg 41 százalékuk egy hét és egy hónap közötti időtartamról számolt be. A megkérdezettek fennmaradó harmada ennél is több időt szánt a tevékenységre; ők tekinthetők a rendszeres, magas elköteleződésű önkénteseknek, akik számára az önkéntesség a mindennapi rutin szerves részét képezi.

4. ábra. Az informális önkéntességgel töltött idő (kategóriák szerint, százalék)

Forrás: Önkéntesség Magyarországon 2023. adatbázis alapján saját szerkesztésű ábra.

AZ AUTONÓM RÉSZVÉTEL LOGIKÁJA: AZ INFORMÁLIS ÖNKÉNTESSEG PREDIKTORAI REGRESSZIÓANALÍZISBEN

A továbbiakban többváltozós bináris logisztikus regressziós modell segítségével vizsgáljuk, hogy milyen tényezők befolyásolják az informális önkéntesség kereteit.

A regressziós modellben használt független változók

Az önkéntesség egyes dimenziói. Az önkéntességet magyarázó regressziós modellbe olyan változókat vontunk be, amelyek az elméleti keretekhez illeszkedve lefedik az önkéntes

tevékenység fontos aspektusait. A kérdőívben szereplő itemek így tükrözik az önkéntesség gyakoriságát, a ráfordított napok számát, megélt jelentőségét az önkéntes életében és a mögöttes motivációs struktúrákat.

3. táblázat. Az önkéntesség belső motivációs főkomponenseinek megnevezése és tartalmi leírása

Belső motivációs főkomponens neve	Összetevők tartalma
Önfejlesztő és kapcsolati motiváció	Személyes kihívás keresése, új emberek megismerése, szakmai tapasztalat szerzése, önfejlesztés és tanulás
Vallási-hitelvi motiváció	Vallási, erkölcsi indíttatás (pl. meggyőződésből vagy hitből végzett önkéntesség)
Kulturális és rekreációs motiváció	Kultúra és hagyományok ápolása, szabadidő hasznos eltöltése
Közösségi-ökológiai motiváció	Környezetvédelem, közügyek érdekében végzett önkéntesség
Altruista-önértékelő motiváció	Empátia, együttérzés, önértékelés javítása (pl. „jobb embernek érzem magam”)
Családi-rokoni indíttatás	Családi, rokoni kötődésből fakadó önkéntesség

KMO = 0,541; Bartlett $\chi^2(78)=288,90$; $df=78$; $p<0,001$

A kérdőív belső motivációs blokkja – mint korábban láthattuk – 14 dichotóm változót tartalmazott, amelyek azt vizsgálták, milyen belső indíttatásból kezdett el a válaszadó önkéntes tevékenységet. A változókat – azok magas száma, és az ún. multikollinearitás problémája⁵ miatt – főkomponens-analízis (PCA) segítségével dimenziócsökkentő eljárásnak vetettük alá, hogy feltárjuk az önkéntesség mögött rejlő, főbb motivációs struktúrákat.⁶ Mindazonáltal a 14 változóból egyet („Saját belső indíttatásból”) eltávolítottunk a PCA-ból, mivel a tétel alacsony faktortöltései és szórt kapcsolódásai miatt nem járult hozzá

⁵ A multikollinearitás azért okoz problémát a regresszióanalízisben, mert a magasan korreláló független változók megnehezítik az egyes prediktorok hatásának elkülönítését. Ez a becsült regressziós együtthatók nagy szórásához, instabilitásához és torz értelmezéséhez vezethet, valamint csökkenti a modellben lévő változók statisztikai szignifikanciáját, még akkor is, ha azok valójában erősen kapcsolódnak a függő változóhoz.

⁶ A PCA során a Kaiser–Meyer–Olkin érték 0,541 volt, amely a mintavételi megfelelés szempontjából elfogadhatónak tekinthető. A Bartlett-féle gömbölyűség-teszt szignifikáns volt ($\chi^2(78)=288,90$; $p<0,001$), a változók közötti korrelációs mátrix tehát alkalmasnak bizonyult a faktorelemzésre. A főkomponensek számának meghatározása során az eigenérték >1 kritériumot alkalmaztuk, amely alapján hat főkomponenst állapítottunk meg. A komponenseket Promax ferde tengelyű forgatással rotáltuk, amely lehetővé tette a faktorok közötti korrelációt.

értelmezhetően a faktorstruktúrához⁷, ugyanakkor nem akartuk figyelmen kívül hagyni, ezért külön változóként használtuk fel. A végső modell 13 változót tartalmazott, amelyek kommunalitásai 0,406–0,764 között mozogtak, jelezve, hogy a faktorstruktúra jól magyarázta a változók varianciáját (3. táblázat).

A külső motivációs változók esetében azonban a változók közötti gyenge korreláció (KMO=0,483) miatt nem alkalmaztunk főkomponens-analízist. Ehelyett az egyes motivációs tételeket tartalmi és elméleti szempontok alapján öt csoportba soroltuk, és minden csoporthoz egy új, dichotóm összesített változót képeztünk. Ezek az aggregált változók az 1-es értéket kapták, ha a válaszadó az adott motivációs csoport bármelyik tételét megjelölte, és 0-t, ha egyiket sem (4. táblázat). E megközelítés lehetővé tette, hogy a külső motivációk főbb dimenzióit kompakt és elméletileg koherens egységekbe rendezzük, amelyeket közvetlenül be lehetett vonni a regressziós modellbe.

4. táblázat. Az önkéntesség külső motivációs változóinak elnevezése és összetevői

Külső motivációs csoport neve	Összetevők tartalma
Társas hatás	Személyes meghívás, ajánlás, ismerős vagy rokon részvétele, más önkéntesek példája
Kommunikációs hatás	Kampányok, információs felhívások hatására vállalt önkéntesség
Személyes döntés	A válaszadó saját elhatározásából kezdett önkénteskedni
Külső kötelezettség	Iskolai vagy munkahelyi elvárások miatt végzett önkéntesség
Korábbi tapasztalat	Korábban végzett önkéntes munka tapasztalata miatt tért vissza

A regressziós elemzés során ezeken túl a következő egyedi, dichotóm változókat használtuk:

- Milyen gyakran végzett ön önkéntes tevékenységet az elmúlt egy évben?
- Megközelítőleg hány napot önkénteskedett az elmúlt egy évben?
- Ha mesél önmagáról mások számára vagy bemutatkozik, helyet kap ebben az, hogy ön önkéntes?
- Mennyire tartja élete fontos részének az önkéntességet?
- Milyen belső indíttatásból kezdett el önkéntességet vállalni? (Saját belső indíttatásból)

⁷ Olyan sokan választották, hogy nem illeszkedett jól a többi változó közötti mintázatba, mert több faktorra is „rátelepedett”, így torzította volna az analízis eredményét.

A regressziós elemzés során több kontrollváltozót is alkalmaztunk annak érdekében, hogy kiszűrjük a demográfiai és társadalmi-gazdasági tényezők hatását az önkéntességi mutatókra. E változók biztosítják, hogy a modell által kimutatott összefüggések az önkéntességre vonatkozóan a ténylegesen releváns prediktorok hatását tükrözzék, ne pedig a háttérváltozók által közvetített korrelációk torzítsák az eredményeket. A modellbe bevont kontrollváltozók: nem, életkor, legmagasabb iskolai végzettség, háztartás jelenlegi anyagi helyzete, szülői végzettség, szülői foglalkozás, politikai önbesorolás, vallásosság.

A kontrollváltozók kiválasztása a szakirodalmi előzményekre és az önkéntesség ismert szociológiai meghatározóira épült.

A regresszióanalízis eredményei

A modell összességében stabilnak bizonyult⁸ és markáns társadalmi és motivációs különbségeket rajzolt ki az önkéntesség kizárólag informális, formális és vegyes formái között (5. táblázat).

Elsőként a kontrollváltozóként használt szociodemográfiai változókat vizsgáljuk meg. Ezek közül a válaszadó iskolai végzettsége mutatta a legerősebb hatást: a diplomával rendelkezők szignifikánsan kisebb eséllyel választják az informális önkéntességet az alacsony végzettségűekhez képest ($\text{Exp}(B)=0,317$, $p=0,007$). E negatív irányú összefüggés megerősíti a korábbi eredményeket, azaz az informális önkéntesség az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében gyakoribb. Az életkor – ugyancsak megerősítve a korábbi adatokat – ezzel szemben pozitív kapcsolatban állt az informális önkéntességgel ($\text{Exp}(B)=1,018$, $p=0,033$), vagyis az idősebb válaszadók nagyobb valószínűséggel vesznek részt informális formákban. A magasabb munkaerőpiaci pozícióban dolgozó szülő státuszát mutató változó modellszinten nem bizonyult szignifikánsnak ($p=0,094$), ugyanakkor egy kategória, a „diplomás és vezető” szülő esetében érdekes módon pozitív összefüggés rajzolódott ki: azok a válaszadók tehát, akiknek egyik szülője magasabb presztízsű pozícióban dolgozott, nagyobb eséllyel választják az informális önkéntességet ($\text{Exp}(B)=2,809$, $p=0,023$). Ez az összefüggés azonban óvatosan értelmezendő, mivel az egész változó nem szignifikáns.

⁸ Az iterációk öt lépésben konvergáltak, és a -2 log likelihood értéke (541,276) valamint a Nagelkerke R^2 értéke ($R^2=0,349$) alapján a prediktorok közepesen erős mértékben járultak hozzá a modell magyarázóerejéhez. A Hosmer–Lemeshow teszt nem szignifikáns eredménye ($\chi^2(8)=6,35$; $p=0,608$) megerősíti, hogy a modell jól illeszkedett az adatokhoz, azaz nincs szignifikáns eltérés a prediktált és a tényleges csoportok között.

További érdekesség azonban, hogy az önkéntesség gyakorisága, a ráfordított napok száma, vagy épp az önkéntesidentitás egyéb változói egyáltalán nem befolyásolják, hogy valaki informális vagy formális önkéntes lesz-e, esetleg vegyesen mindkettő.

Ezzel szemben a motivációt mérő állítások közül több is szignifikáns, egyúttal azonban negatív hatású volt. A társas hatás ($\text{Exp}(B)=0,418$, $p<0,001$), a családi-rokoni indíttatás ($\text{Exp}(B)=0,590$, $p<0,001$) és a közösségi-ökológiai ($\text{Exp}(B)=0,678$, $p=0,003$) motivációk szignifikánsan és erőteljesebben csökkentették az informális önkéntesség esélyét. Olybá tűnik tehát, hogy az olyan válaszadók, akik környezetvédelem, közügyek érdekében vagy a családi, rokoni kötődésből fakadóan végeznek önkéntességet, vagy akiket épp személyes meghívás, ajánlás, ismerős vagy rokon részvétele, esetleg más önkéntesek példája motivál, inkább a formális kereteket részesítik előnyben. Egyedül a „saját belső indíttatásból” történő motiváció ($\text{Exp}(B)=1,554$, $p=0,049$) az, amely az informális önkéntesség valószínűségének növekedésével szignifikánsan hozható kapcsolatba.

5. táblázat. Szociodemográfiai tényezők és motivációs mintázatok szerepe az informális önkéntesség választásában – bináris logisztikus regressziós elemzés eredményei a formális és vegyes típusokhoz képest

Változó	B	Wald	Sig.	Exp(B)	95% CI (Lower)	95% CI (Upper)
Neme (ref: férfi)	0,404	0,236	0,087	1,497	0,942	2,379
Kor	0,017	0,008	0,033*	1,018	1,001	1,034
Válaszadó iskolai végzettsége (ref: max. 8 általános)			0,001**			
Középfokú, érettségi nélkül	0,282	0,397	0,478	1,325	0,609	2,885
Érettségi	-0,375	0,383	0,328	0,687	0,324	1,457
Diploma (egyetem, főiskola)	-1,149	0,428	0,007**	0,317	0,137	0,733
Összességében milyennek érzi háztartása anyagi helyzetét?	-0,061	0,104	0,558	0,941	0,767	1,154
Magasabban képzett szülő iskolai végzettsége a válaszadó 14 éves korában (ref: max. 8 általános)			0,686			

Változó	B	Wald	Sig.	Exp(B)	95% CI (Lower)	95% CI (Upper)
Középfokú, érettségi nélkül	-0,033	0,418	0,937	0,968	0,426	2,197
Érettségi	-0,309	0,470	0,511	0,734	0,292	1,845
Diploma (egyetem, főiskola)	-0,504	0,524	0,336	0,604	0,217	1,687
Magasabb pozícióban dolgozó szülő pozíciója a válaszdó 14 éves korában (ref: Fizikai, alacsony képzettségű)			0,094			
Fizikai, képzett	0,138	0,360	0,701	1,148	0,567	2,323
Szellemi, nem diplomás	0,335	0,456	0,463	1,398	0,572	3,420
Diplomás és vezető	1,033	0,455	0,023*	2,809	1,151	6,855
Politikai önbesorolás	0,003	0,004	0,438	1,003	0,995	1,011
Vallásosság	0,001	0,009	0,873	1,001	0,985	1,018
Önkéntesség gyakorisága (ref: Egy alkalommal az elmúlt évben)			0,312			
Ritkábban, mint havonta, de többször egy évben	-0,357	0,399	0,371	0,700	0,320	1,531
Megközelítőleg havonta	-0,250	0,410	0,543	0,779	0,348	1,741
Megközelítőleg hetente	-0,298	0,458	0,516	0,742	0,302	1,823
Szinte naponta	0,852	0,738	0,248	2,344	0,552	9,960
Önkéntes napok száma	-0,003	0,002	0,214	0,997	0,993	1,002
Önkéntes identitás (bemutatkozásnál)	0,002	0,012	0,851	1,002	0,980	1,025
Önkéntesség fontossága	0,003	0,018	0,884	1,003	0,968	1,039
Saját belső indíttatás (belső motiváció)	0,441	0,226	0,049*	1,554	0,998	2,420
Önfejlesztés és kapcsolat (belső motiváció)	-0,241	0,123	0,051	0,786	0,617	1,001
Vallás és hitelvek (belső motiváció)	-0,042	0,116	0,715	0,959	0,764	1,202

Változó	B	Wald	Sig.	Exp(B)	95% CI (Lower)	95% CI (Upper)
Közösségi- ökológiai (belső motiváció)	-0,389	0,131	0,003**	0,678	0,524	0,876
Altruizmus- önértékelés (belső motiváció)	0,206	0,118	0,080	1,229	0,976	1,547
Családi-rokoni indíttatás (belső motiváció)	-0,528	0,113	0,000***	0,590	0,473	0,737
Társas hatás (külső motiváció)	-0,872	0,245	0,000***	0,418	0,259	0,677
Kommunikációs hatás (külső motiváció)	-0,529	0,272	0,052	0,589	0,346	1,004
Személyes döntés (külső motiváció)	0,274	0,234	0,241	1,315	0,832	2,079
Külső kötelezettség (külső motiváció)	-0,944	0,555	0,089	0,389	0,131	1,154
Korábbi tapasztalat (külső motiváció[k])	0,216	0,279	0,440	1,241	0,718	2,144
Constant	-0,860	0,932	0,356	0,423		

Cox & Snell R^2 : 0,254, Nagelkerke R^2 : 0,349 (* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$)

ÖSSZEGZÉS, AZ EREDMÉNYEK LEHETSÉGES ÉRTELMEZÉSE

Eredményeink bemutatták az informális és formális/vegyes típusú önkéntesség mögötti eltérő társadalmi mechanizmusokat és motivációs mintázatokat. A többváltozós logisztikus regresszió alapján a kizárólag informális önkéntesség valószínűsége az alacsonyabb társadalmi státuszú és idősebb válaszadók körében magasabb, ugyanakkor érdekes módon a magasabb státuszú szülői háttér is növeli az informális önkéntesség valószínűségét. Ez a némileg ambivalens összefüggés vélhetően többféle társadalmi folyamat eredményeként is értelmezhető. Az alacsonyabb végzettségű válaszadók esetében az, hogy gyakrabban vesznek részt strukturálatlan, informális segítségnyújtásban, valószínűleg gyakran helyi kapcsolathálókhoz, baráti, de akár rokoni viszonyokhoz is kötődik. E csoportokban a formális szervezetekhez való hozzáférés korlátozott, és a bizalmi kapcsolatok gyakran személyes szinten szerveződnek (Putnam 2000).

A magasabb státuszú szülői háttér pozitív hatása ugyanakkor arra is enged következtetni, hogy bizonyos magasabb státuszú csoportokban az önkéntességhez való viszony individualizáltabb,

rugalmasabb formát ölthet: az ilyen társadalmi háttérrel rendelkezők pedig rendelkezhetnek azzal a kulturális tőkével és önbizalommal, amely lehetővé teszi, hogy intézményi közvetítés nélkül kapcsolódjanak be segítségnyújtási folyamatokba (Granovetter 1973; Lin 2001). Valamint elképzelhető, hogy az informális önkéntesség egyes típusai nem a szükség vezérelte szolidaritásként, hanem etikai döntésként, társadalmi felelősségvállalásként jelennek meg a magasabb státuszú családokban is.

Ezen kívül láttuk, hogy az informális önkéntesség elsősorban nem a társas vagy közösségi motivációk, hanem belső, autonóm, önindított motivációk mentén szerveződik, ami megerősíti az „önirányított segítő magatartás” jelentőségét. Míg a formális önkéntesség gyakran intézményi struktúrákhoz, normákhoz, esetenként akár közösségi elvárásokhoz is kapcsolódik (Wilson – Musick 1997), az informális önkéntesség inkább egy belső, erkölcsi vagy érzelmi késztetésre adott válasz, amely nem igényel külső legitimációt vagy szervezeti közvetítést (vö. Hustinx – Lammertyn 2003). Az ilyen típusú részvétel alighanem gyakran valóban autonóm döntések eredménye, amely nem igényel közvetítő szervezeteket vagy társas megerősítést, és gyakran a közvetlen, személyes kapcsolatok hálózatában zajlik, illetve az egyéni döntéshozatal rugalmasságát mutatja. Ezzel szemben a társas hatás (pl. személyes meghívás, ajánlás, ismerős vagy más önkéntesek példája), a családi-rokoni indíttatás, valamint a közösségi-ökológiai motiváció mind szignifikánsan csökkentik az informális önkéntesség esélyét, illeszkedve Bekkers és Wiepking (2011) megállapításához, amely szerint a formális önkéntesség előfeltétele az információáramlás és az elosztott felelősség a közösségi hálózatokban, míg az informális önkéntesség inkább az autonóm döntéshozatalra és a közvetlen kapcsolatokra épül.

Továbbá az, hogy sem az önkéntesség gyakorisága, sem a ráfordított napok száma, sem az önkéntes identitás komponensei nem mutatnak szignifikáns kapcsolatot az informális/formális keret választásával, megerősíti azt a feltevést is, hogy az informális önkéntesség nem „kezdő” vagy „másodrendű” formája a formális önkéntességnek, hanem önálló struktúrájú és logikájú részvételi mód, amely csupán más döntési és motivációs háttérrel rendelkezik.

Fontos tehát aláhúznunk, amit a modell eredményei is alátámasztanak, miszerint az informális önkéntesség társadalmi kontextusban nem egy „deprivált” formája ennek a tevékenységnek,

hanem gyakran éppen önálló döntésekből születő, belső indíttatású, személyesebb típusú részvétel.

Végezetül pedig belátható, hogy a magyar társadalom történeti és kulturális sajátosságai is relevánsak az eredmények értelmezésében. Az idősebb generációk körében az informális önkéntesség fennmaradását egyrészt magyarázza a falusi és városias közegben erősen élő hagyományos segítségnyújtási norma, másrészt a hiányzó vagy korlátozottan elérhető szociális szolgáltatások pótlásának szükséglete. Emellett a szocializmus öröksége – amely hosszú időn keresztül gyengítette a civil társadalom intézményi alapjait – szintén hozzájárulhatott ahhoz, hogy az informális formák dominánsak maradtak. A fiatalabb generációk ezzel szemben, akik a rendszerváltás utáni civil szervezetek környezetében szocializálódtak, könnyebben kapcsolódnak be formális önkéntes tevékenységekbe.

IRODALOM

Bartal Anna Mária (2023): Kihívás és/vagy lehetőség. Szakirodalmi ajánlások az epizodikus önkéntesek toborzásához, foglalkoztatásához és megtartásához. *Önkéntes Szemle*, 3(1) pp. 130-148.

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2023.1.130-148>

Bekkers, René (2005): Participation in voluntary associations: Relations with resources, personality, and political values. *Political Psychology*, 26(3) pp. 439–454.

DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2005.00425.x>

Bekkers, René - Wiepking, Pamala (2011): A literature review of empirical studies of philanthropy: Eight mechanisms that drive charitable giving. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(5) pp. 973.

DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764010380927>

Dean, Jon (2022): Social stratification and volunteering: Revisiting informal participation. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 51(1) pp. 124-142. DOI: <https://doi.org/10.1177/08997640211034580>

Dorner, László – Bene, Ágnes (2025). Az önkéntesség és a mentális egészség kapcsolata az életkori sajátosságok tükrében – egy hazai kutatás tanulságai. *Önkéntes Szemle*, 5(1) pp. 3-33.

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2025.1.3-33>

Finkelstein, Marcia A. – Brannick, Michael T. (2007): Applying Theories of Institutional Helping to Informal Volunteering: Motives, Role Identity, and Prosocial Personality. *Social Behavior and Personality An International Journal*, 35(1) pp. 101-114. DOI: 10.2224/sbp.2007.35.1.101

Granovetter, Mark S. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6) pp. 1360-1380. DOI: <https://doi.org/10.1086/225469>

Gyorgyovich, Miklós (2021): A formális és informális önkéntesség – Az Önkéntesség Magyarországon 2018. felvétel szerint. *Önkéntes Szemle*, 1(1) pp. 21-38.

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2021.1.21-38>

Handy, Femida - Greenspan, Itay (2009): Immigrant volunteering: A stepping stone to integration? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38(6) pp. 956-982.

DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764008324455>

- Hustinx, Lesley - Lammertyn, Frans (2003): Collective and reflexive styles of volunteering: A sociological modernization perspective. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14(2) pp. 167-187. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1023955219499>
- Lin, Nan (2001): *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815447>
- Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012-2020. (2012): 1068/2012. (III. 20.) Korm. határozat a Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012-2020 elfogadásáról és a végrehajtásához szükséges középtávú feladatokról
- Perpék, Éva (2012): Formal and informal volunteering in Hungary: Similarities and differences. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy* 3 (1) pp. 59–80.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rotolo, Thomas – Wilson, John (2006): Substitute or complement? Spousal influence on volunteering. *American Sociological Review*, 71(2) pp. 372-380.
- van Tienen, Marike – Scheepers, Peer – Reitsma, Jan – Schilderman, Hans (2011): Social resources and religious involvement: Reciprocal relations and religious volunteering. *European Sociological Review*, 27(6) pp. 774-789. DOI: <https://doi.org/10.1093/esr/jcq034>
- Váradi, Rita (2017): *Az önkéntes munka jellemzői a munkaerő-felmérés alapján*. In: Janák Katalin – Szép Katalin – Tokaji Károlyné (szerk.) *Háztartási munka, önkéntes munka, láthatatlan munka I. Háztartási és önkéntes munka mérése, elemzése*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

INFORMÁLIS HELYI KÖZÖSSÉGEK A VIDÉKI MAGYARORSZÁGON

RAGADICS TAMÁS¹

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2025.3.52-71>

Absztrakt

A tanulmány célja a magyarországi vidéki társadalmakra jellemző informális közösségi formációk jellemzőinek bemutatása. Az elmúlt évtizedekben lezajlott gazdasági-társadalmi változások és migrációs trendek hatására átalakult a várostérségektől távolabb fekvő, rurális terek társadalomszerkezete, ennek megfelelően megváltoztak a lokális közösségek szerveződésének feltételei. Jelen írás ezt a folyamatot vizsgálja egy rövid, fogalmi áttekintést követően, kiemelve a vidéki közösségképződést meghatározó, fontosabb tényezőket a témával foglalkozó, adekvát magyar szakirodalom alapján. A vidéki térségek egyik meghatározó jellemzője az egyre határozottabb polarizáció: a magasabb státuszú beköltözők által előnyben részesített terek elkülönülnek a leszakadó, hátrányos helyzetű térségektől.

Az írás második része ennek megfelelően mutat be – a teljesség igénye nélkül, az eltéréseket szemlélítve – közösségi formációkat, a helyi társadalomra jellemző informális együttműködési formákat baranyai kistelepüléseken gyűjtött adatok alapján, megkülönböztetve a Geresdi-dombság pozitív migrációs trendekkel jellemezhető falvait a marginalizálódó ormánsági kistelepülésektől. Az elmúlt években a falvak kulcsszereplőivel végzett interjúk vizsgálatok megvilágítják a helyi társadalom helyzetét, illetve a közösségi élet jellegzetességeit.

A felvonultatott példák és esetek tanulságai alapján elmondható: hasonló gazdaságföldrajzi feltételek mellett sok esetben a helyi társadalom összetétele és szervezettsége határozza meg egy kistelepülés fejlődésének irányát, a rezidens népesség életminőségét. Az eltérő helyi igények és problémák különböző típusú társadalmi képleteket, közösségi formációkat eredményeznek. A hagyományos típusú falusi együttműködések eltűnése mellett megfigyelhető a városi népesség vidék-képzeteinek hatása a vidéki társadalom együttműködéseiben, illetve új célokkal gazdagodnak a tradicionális közösségek jellegzetességeit mutató kooperációs formák. A magyarországi informális kezdeményezések mögött gyakran a településen formális pozíciót betöltő kulcsszereplők állnak. A formális szervezetek abban az esetben lehetnek hatékonyak, ha aktív informális hálózatokra épülnek.

Kulcsszavak: baranyai kistelepülések, helyi társadalom, informális közösségek, társadalmi változás, vidéki Magyarország

¹ Ragadics Tamás szociológus, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Szociológia Tanszék.

Informal local communities in rural Hungary

Tamás Ragadics

Abstract

The objective of this study is to analyse the main characteristics of informal community formations that are typical in rural societies in Hungary. The social structure of rural areas located away from urban centres has changed enormously in recent decades due to new economic and social conditions as well as migration trends, leading to new conditions for the organisation of local communities.

Following a concise conceptual overview, this study examines this process and highlights the most significant factors determining rural community formation based on relevant Hungarian literature. This literature review suggests that a prominent feature of rural regions is the current increasing polarisation: the separation of areas favoured by higher-status newcomers from generally disadvantaged regions.

The second part of the study – with limitations – illustrates the differences in community formations and informal forms of cooperation in the local society using data collected in small settlements in Baranya County, distinguishing between the villages of the Geresdi Hills, which are characterised by positive migration trends, and the marginalised small settlements of the Ormánság region. In addition, recent interviews conducted with key figures in the villages have provided valuable insights into the situation of the local society and the characteristics of community life.

From these examples, it can be concluded that under similar economic and geographical conditions, the composition and organisation of the local community often determines the direction of development of a small settlement and the quality of life of its inhabitants. Different local needs and problems result in different types of social patterns and community formations. In addition to the disappearance of traditional forms of community cooperation, the influence of urban ideas and perceptions on the countryside can be observed in rural societies, and collaborative forms exhibit the characteristics of traditional communities, enriched with new goals. Informal initiatives in Hungary are often driven by key players holding official positions in the community, while formal organisations can be effective if they are built on active informal networks.

Keywords: small settlements in Baranya county, informal community, local society, social transformation, rural Hungary

BEVEZETÉS

A hagyományos közösségek megszűnésének és átalakulásának vizsgálata a szociológia tudományának egyik kulcsfontosságú, klasszikus területe. A társadalmi változás megragadásában alapvető az a fordulat, ahogyan a hagyományokon alapuló, szolidáris együttélés, a családi, rokonsági és szomszédsági kötelékek által rögzített és a vallási normák által szabályozott rendszer az iparosodás és urbanizáció következtében átadja a helyét a formalizált, szekularizált, atomizált, piaci szempontok és egyéni érdekek által vezérelt

tömegtársadalomnak (Redfield 1947; Tönnies 1983; Warren 1956; Wirth 1973). A tudomány és technika fejlődésével, a gazdaság szerkezetváltozásával csökken a helyhez kötöttség, a lokalitás szerepe. A települési tér – amely korábban az egyik legfontosabb közösség-szervező tényezőt jelentette – veszített integrációs erejéből, s mára csak egy az esetleges együttműködést generáló elemek közül

A mobilitás erősödése, a telekommunikációs eszközök elterjedése, az életutak pluralizálódása következtében a vidéken élő népességre jellemző társadalmi kötelékek is átalakultak. A falusi emberek – baráti és rokoni viszonyaik, széthúzó érdekkapcsolataik, térhasználatuk révén – nagyobb arányban kötődnek az adott településen kívüli társadalmi-közösségi formációkhoz, mint a falun belüli csoportokhoz (Juhász 2006). A modern polgári társadalomban a falusi közösség egyfajta modern érdekközösséggé vált. Önkéntes módon és választható aktivitással kapcsolódhatnak hozzá azok, aki felismerik, hogy érdekük a települési tér formálása, alakítása, fejlesztése és megóvása, a helyi szolgáltatások és az életminőség szintjének emelése (Ragadics 2020; 2021).

A fenti változások ellenére a köztudatban nem halványult el a vidéki élettér és a hagyományos, stabil, együttműködő közösségek összekapcsolódása az európai országokban (Csurgó 2014). A globalizációs trendek következménye a nagyobb gazdasági központoktól távol fekvő vidéki térségek társadalmi eróziója és kiszolgáltatottságának fokozódása. Más részről e változások okozzák a lokalitás új típusú megerősödését, a helyi közösségek hálózatosodását, új típusú kapcsolatok kialakítását is (Castells 2005). Arjun Appandurai (2001) alapján a lokalitás a társadalom szerveződésének fontos tényezője marad. Az úgynevezett *szomszédságok* reálisan megragadható, együttműködésre és társadalmi reprodukcióra képes közösségekként működhetnek a modern világban is. A vidéki tér hagyományos társadalomszervező szerepe sem tűnik el teljesen. A falusi közösségi élet egyik lényeges jellegzetessége ugyanis a települési térben való eligazodással kapcsolatos informális tudásból fakad. A kistelepülésen élő emberek a helyi interakciók rendszeres résztvevőiként ismerik a lokális szempontból fontos helyi aktorokat, csoportokat és intézményeket – azok múltját és viszonyait. Kovács Éva (2012:37) megfogalmazásában a falusi közösséget „társadalmi, politikai, gazdasági és ideológiai kommunikációs hálózatként érdemes felfognunk, amely (...) a helyi normákhoz és formszerkezethez való igazodásra ösztönzi tagjait.”

A helyi közösség erejének és vitalitásának fontos fokmérője, az adott településen tapasztalható életminőség kiemelt indikátora a lokalitás szintjén megvalósuló informális önkéntesség mértéke és hatékonysága. Az informális önkéntesség olyan, egyének és csoportok között megvalósuló, a családon és háztartáson kívül végzett támogató tevékenység, vagy fizetetlen munka, amely szervezetek közreműködése és közvetítése nélkül megy végbe (World's Volunteerism Report 2022). Közösségi célok megvalósítása, mások boldogulása érdekében időt és energiát áldozni olyan, tudatos állampolgárok tudnak, akik – túllépve a mindennapok kihívásain – képesek hosszabb távon tervezni, s mások helyzetébe beleilleszkedve a szolidaritás útján járni (Hendriks et al. 2023). A civil társadalom kultúrájának megerősödése támogatja az ilyen típusú hozzáállást és tevékenységet. Az autoriter rendszerek esetében visszaszorulnak e készségek, meggyengülnek és megtörnek a felelős felnőtt személyiség kialakulását elősegítő folyamatok. A mások felé való nyitás képessége – a szociális tanulás elvével összefüggésben – szorosan összekapcsolódik szocializációs tényezőkkel is. Támogatást nyújtani a környezetünkben élőknek és együttműködni a hasonló érdekekkel rendelkező ismerősökkel mintakövetést is jelent. E folyamatban nem csak a szülők példája és a gyermekkori nevelés jelent mintát, fontos szerepe van a felnőttkori szocializációnak is (Ramaekers et al. 2022).

A magyar társadalom esetében számos olyan tényező fejti ki hatását, amelyek visszavetik a közösségfejlődést és az összefogás kultúrájának elterjedését. Ezek közül Hankiss Elemér 1970-es évek végén írt tanulmányában a túlzott központosítást, a felemás modernizációt és a felelősség nélküli individualizációt emelte ki. Vizsgálatai alapján a magyar társadalomban átöröklődő normák sokkal inkább rombolják, mintsem építik a közösségeket (Hankiss 1983). Jelen írás célja, hogy – a teljesség igénye nélkül, a kapcsolódó szakirodalom alapján – áttekintse a magyarországi vidéki közösségekre hatást gyakorló fontosabb tényezőket és változásokat az elmúlt néhány évtized vonatkozásában. A kistelepülések informális közösségeinek jellemzőit baranyai falvakban gyűjtött empirikus adatok, helyi példák alapján tárgyaljuk. E tanulmányban a magyarországi vidéki települések informális helyi közösségei alatt azokat a nem formalizált, törvényileg nem rögzített együttműködések és társadalmi formációkat értjük, amelyeket a települési tér generál, illetve amelyeknek az adott település biztosítja a kereteit.

ÁTALAKULÓ TÁRSADALOM A VIDÉKI MAGYARORSZÁGON

A vidéki Magyarország esetében – ahogy országosan is – jelentős a paternalista gyakorlatok hatása, alacsony szintű az alulról jövő kezdeményező- és szervezőkészség. Az emberek körében erős az individualizáció, alacsony a bizalom szintje, s bár a társadalom tagjai alapvetően érzékenyek a korrupcióra, a társadalmi-gazdasági működés alapvető részeként tekintenek rá (Tóth 2017).

A falvakkal, vidéki térségekkel kapcsolatos képzettársítások nagyfokú heterogenitást mutatnak. A fejlesztésre szoruló, leszakadó, elmaradott területek képe mellett markánsan jelenik meg a hagyományokat ápoló, a természettel összhangban élő, mezőgazdasággal foglalkozó, egyszerű emberekből álló közösség idilli víziója is (Kovách 2022:7-13). Ez utóbbi perspektíva különösen jellemző a városi középosztály által konstruált, a turizmus által is erősített, élmény-centrikus vidék-képzetek esetében. A nagyvárosi népesség vidékre költözésének egyik fontos motivációját jelenti a nyugalmat és biztonságot nyújtó megtartó közösségek ideája (Csurgó 2013). A média által közvetített imázs-elemek a falvakban élők önképét, vidék-képét is befolyásolják, sőt meghatározzák (Csurgó 2007). Ebben az önértelmezési folyamatban szerepet kapnak a pozitív és a negatív elemek is, így a magyarországi vidék az ott élők tudatában is egyszerre lesz a tradíciókat őrző, összetartó, szorgalmas és becsületes emberek világa, valamint kiüresedő, funkciótlanná váló, a városi szolgáltatások hiányával jellemezhető tér.

Miközben a közbeszédben kikristályosodnak és markánsabbá válnak a vidéket, mint diszkurzív elméleti konstrukciót jellemző, azt az urbánus terektől elválasztó imázs-elemek és reprezentációk (Csurgó et al. 2022; Csurgó 2024.), a valóságban egyre kevésbé ragadhatók meg a falu és város társadalmi helyzetét jellemző egyértelmű különbségek. Kovách Imre és kutatótársai vizsgálatai alapján (Horzsa et al. 2024) nincs lényegi különbség vidéki és városi társadalom szerveződése között sem gazdasági, sem migrációs, sem integrációs szempontból, sem pedig a kulturális fogyasztás dimenziójában. A megfigyelhető eltérések tehát legalább annyira észlelhetők az egyes urbánus terek egymás közötti viszonylatában, mint a város és a vidék különbözőségeiben.

A fenti megállapítások nem zárják ki azt, hogy igenis léteznek a településméretből és az adott térség gazdasági és társadalmi viszonyaiból fakadó, öröklött, valamint szerzett előnyök és hátrányok, amelyek halmozódtak és összekapcsolódtak az elmúlt időszak fejleményeinek

hatására. Magyarország esetében pl. a térbeli-társadalmi kirekesztődés – a nyugati államokkal ellentétben – nem elsősorban nagyvárosi jelenség, sokkal inkább köthető a marginalizálódott falvakhoz, illetve a kis- és középvárosok növekvő köréhez (Koós 2020). A területi jellemzők tehát kiemelt jelentőségűek a vidéki települések gazdasági-társadalmi helyzete és közösségi élete szempontjából is. A rendszerváltozást követően kialakult, a magyarországi falvakat jellemző nagyfokú heterogenitás² egyrészt rögzült, másrészt viszont fokozódott a polarizáció is: a területi sajátosságoknak megfelelően tovább erősödött a fejlettebb régiók és üdülőtérsegek előnye, miközben összekapcsolódtak és kiterjedtebbé váltak a vidéki válságzónák; a településrendszeren belül egyre alacsonyabb az „átlagos” falvak aránya (Kovács 2022).

A jelzett átalakulási folyamatot, a városi és vidéki társadalom egységesülését elsősorban az elmúlt bő fél évszázad migrációs trendjei határozzák meg. A szocialista időszak felemás urbanizációja (Konrád – Szelényi 1971), és a rurális térségeket hátrányosan érintő, központosított fejlesztéspolitika (Horváth 2022) erősítette a vidék leértékelődését és az elvándorlást, ugyanakkor a központok felé áramló falusi tömegek magukkal hozott értékeikkel és normáikkal egyben ruralizálták is a városi tereket (Horzsa et al 2024:103). A rendszerváltozást követően egyrészt folytatódott a vidéki terek kiüresedése, másrészt új trendek is érvényesültek: az elmúlt 10 évben már többen költöztek kisebb városokba és falvakba, mint a nagyobb urbánus központokba (Horzsa et al. 2024:129).

VIDÉKI KÖZÖSSÉGEK MAGYARORSZÁGON

A vidéki közösségek a fent jelzett trendek következményeként alakultak át az elmúlt évtizedek során. Visszaszorultak, de nem tűntek el teljesen a hagyományos típusú közösség-formációk. E közösségek elsősorban a paraszti munkához kapcsolódtak, ezért leépülésük is összekapcsolódik a parasztság társadalmi rétegének megszűnésével. A rokonsági és szomszédsági kölcsönös segítések és teljesítések a megélhetéshez szükséges javak előállítását, az élet egyszerű újratermelését célozták olyan feladatok közös végrehajtásával, amelyek a kétkezi munkára alapozott családi gazdaságok számára túl nehezek, vagy túl sürgősek voltak

² Kovács Katalin 2005-ös falutipológiájában megkülönböztette a városközeli, szuburbanizáció és dezurbanizáció által érintett településeket, az országos trendeket követő ún. „átlagos” falvakat, valamint az előregedő, gettósodó és hasadt társadalmú kistelepüléseket és a szociális vándorlás célterületeit (Kovács 2005).

(Ragadics 2019). Meggyengülésük oka összefügg a fiatalok elvándorlásával és a magyar társadalom paraszttalanításával, amely előbb az egyéni gazdálkodás szocialista felszámolásával (Kovács 2010), majd a háztáji árutermelés visszaszorulásával kapcsolható össze (Kovács 2012). A rendszerváltozás után tapasztalható birtokkoncentráció és népességcsere hatására a vidék és a mezőgazdasági termelés elválik egymástól. Ma már a falusi népesség kevesebb mint 10%-a él mezőgazdaságból (Kovács 2022), s egyre kevesebben végeznek olyan tevékenységet a falvakban, amelyhez rendszeresen szükség van együttműködésre, összefogásra. Elmarad a közös betakarítás, a nagy szüret, a disznóvágás. A vidéki népesség jelentős része inaktív: a falvakban élők nagy hányada él segélyekből és nyugdíjból. A közösen végzett munka – a falusi élet eme kulcsfontosságú eleme – egyre kisebb szerepet tölt be a kistelepüléseken.

A tudományos diskurzusban és a közbeszédben továbbra is tartja magát az az elképzelés, hogy az elidegenedés terepeként ismert várossal szemben a falvakban magasabb a személyközi bizalom szintje, az emberek számíthatnak egymásra, s erősebbek a közösségek (Csurgó – Megyesi 2016). Egy országos reprezentatív vizsgálat (Csurgó – Megyesi 2016) a településtípusok közötti eltéréseket vizsgálta a családi, rokonsági, közösségi kötelékek fontossága és a társadalmi tőke (mobilizálható kapcsolatok) mérésének tükrében. Arra a következtetésre jutottak, hogy nincsenek lényegi különbségek sem a közösségek fontossága, sem pedig a kapcsolatokkal való ellátottság szempontjából. A társadalmi tőke egyes komponensei kapcsán arra jutottak, hogy a vidékiek körében alacsonyabb az általános és a személyközi bizalom szintje, valamint az intézményekbe vetett bizalom is. Az erős személyközi kapcsolatokban kisebb a különbség, a gyengébb kapcsolatok száma magasabb a falvakban, viszont e viszonyok mozgósíthatósága kisebb mértékű a vidékiek esetében.³

Kovács Imre és kutatótársai újabb vizsgálatait alapján a falusiak és kisvárosiak társadalmi tőkéje a kis- és középvárosokban és a fővárosban mért adatokhoz viszonyítva is alacsony, lokális kapcsolataik viszont erősebbek a más településkategóriákban mérteknél. Kapcsolathálójuk tehát helyhez kötött, s többnyire inkább alacsonyabb státuszú ismerősökből áll. A kutatás alapján azok esetében magasabb a társadalmi tőke (kapcsolati háló), ahol a

³ A gyenge kapcsolatok esetében arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy személyesen ismernek-e különböző foglalkozású embereket (köszönőviszonyban vannak), míg az erős kötések olyan ismerősöket feltételeznek, akikkel a megkérdezett együtt töltheti a szabadidejét, akikkel megoszthatja a problémáit, illetve szívességet kérhet tőlük (Csurgó – Megyesi 2016).

helyhez való kötődés erős, vagyis beépül az identitásba (Horzsa et al. 2024). A lokális integráció tehát kiemelt jelentőséggel bír a közösségépítés és a közösséghez való tartozás szempontjából.

A lokálisan integrált személyek a magyar társadalom mintegy 6 százalékát teszik ki a társadalmi tagolódással foglalkozó legfrissebb vizsgálatok alapján (Kovách 2024). Ezek az emberek jelentős kapcsolati hálóval rendelkeznek, s aktívak közösségi szempontból. Többségük (72 százalékuk) a magyarországi vidéken, falvakban és kisvárosokban él. Ők a helyi vezető réteg tagjai, a polgármesterek és a képviselőtestületi tagok, a vállalkozók és a településen dolgozó értelmiségiek, illetve azok a középrétegek (pedagógusok, bolttulajdonosok, fodrászok stb.), akik helyi beágyazottságuk révén meghatározó szerepet töltenek be a kistéleplési társadalmakban. A véleményvezérek, akik a települések ismert és elismert tagjai, szerepeik és pozícióik révén érdekeket és értékeket közvetítenek a helyi társadalom különböző rétegei között. Ők a vidéki programok kezdeményezői és szervezői, ők állnak a helyi társadalmak civil szervezetei, és még inkább az adott település informális közösségei mögött.

Kovách Imre vizsgálatai (2022) alapján az elmúlt bő évtized során elindult egyfajta felülről szervezett közösségépítés. A politikai hatalom a paraszti kultúra hagyományainak, az adott település gasztró-kulturális tradícióinak megőrzését elősegítve, a helyi elit szimpátiáját megszerezve fesztiválokat, kulturális rendezvényeket támogat. Ezzel az integrációs mechanizmussal nyeri el a vidék társadalmi és politikai stabilitását, s biztosítja a saját szavazóbázisát.

INFORMÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK, KÖZÖSSÉGI FORMÁCIÓK A VIDÉKI MAGYARORSZÁGON – KUTATÓI TAPASZTALATOK

A vidéki térségekben fekvő kistéleplések életében az informális szerveződéseknek, együttműködéseknek komoly hagyományai vannak. Az itt élő egyének és családok közötti kapcsolatok az élet természetes velejárói: szükségletek által életre hívott kooperációk, kölcsönös támogatások rendszerét alkotják. A következőkben a tanulmány néhány Baranya megyei példán keresztül mutatja be azt, hogy hogyan jelenik meg a vidéki társadalom átalakulása a helyi informális közösségi élet tükrében. Milyen új típusú közösségi formációk

jelennek meg, s milyen szempontból beszélhetünk kontinuitásról? Milyen folyamatok húzódnak meg a jelzett változások mögött?

Az alábbi megállapítások olyan kutatások⁴ anyagából származnak, amelyeknek nem volt elsődleges célja a helyei közösségek állapotának vizsgálata, ugyanakkor röviden, a kutatás néhány pontján – különösen a helyi társadalom fejlődésének értelmezése kapcsán – ezt a kérdéskört is érintettük. Példáink, kutatási eredményeink a teljesség és a reprezentativitás igénye nélkül ragadják meg a vidéki Magyarország átalakulásának folyamatát. Az említett kistelepülések egy része a hátrányos helyzetű, szegregálódó ormánsági térségben fekszik, más falvak a Geresdi-dombságban található, hagyományosan sváb gyökerű települések. A mintába került 10 falu mindegyike 1000 fő alatti, ugyanakkor a települések eltérő fekvése eltérő társadalmi-gazdasági helyzettel is párosul – ezt az adott falu közösségi jellegzetességei is tükrözik. A migrációs trendek is jelentősen eltérnek a vizsgált településeken. A hátrányos helyzetű falvak esetében jelentős a képzettebb, motiváltabb rétegek elvándorlása, ezt csak részben pótolja az alacsony ingatlanárak miatt beköltöző szegényebb családok érkezése (Szabó – Ragadics 2023). Az itt élők között nagy arányban van jelen az inaktív populáció: magas a nyugdíjasok és a rokkantsági ellátásból élők száma, ám az országos átlagnál nagyobb a többgyermekes, alacsonyan képzett népesség aránya is. Az eredetileg magyarországi németek által lakott kistelepüléseken erősebb a lakosság elöregedése. A fiatalok elvándorlása jelentős, a lakosságot erősen elöregedett korstruktúra jellemzi. A települések népessége azonban nem fogy jelentősen: az alternatív életformát kereső városiak (állandó lakók és hétvégi házzal rendelkezők), a nyugodt nyugdíjaskorra vágyó külföldiek (főként idősebb német és holland házaspárok), valamint a turisztikai vállalkozók érdeklődése miatt kevés az eladó ingatlan – még a magasabb árak ellenére is (Tomay – Orbán 2024).

⁴ A dél-baranyai Ormánságban végzett vizsgálatokra 2019 és 2022 között került sor a térség hét kistelepülésén. A kérdőíves és interjú kutatás elsődleges célja a gyermekes családok helyzetének és problémáinak feltérképezése volt. A kutatás vezetői Boros Julianna, Bucher Eszter és Ragadics Tamás voltak. A mintába azok a falvak kerültek, amelyek részt vettek az ország 300 legszegényebb településének integrációjára irányuló „Felzárkózó települések” programban. A Pécstől keletre, észak-keletre fekvő Geresdi-dombság három kistelepülésén végzett vizsgálatokat a „A vidéki dzsentrifikáció szerepe a településfejlesztésben” című NKFIH-kutatás (FK-138098, vezető kutató: Tomay Kyra), illetve a 014_2024_PTE_RK/19 „Új szomszédok” című, a vidéki migrációs trendeket vizsgáló kutatás (a Pécsi Tudományegyetem belső tudományos pályázata, vezető kutató: Hammer Erika) keretei között végeztük 2023-24-ben.

A közösségek kategorizálása sok szempontból önkényes: a hagyományos és új típusú informális közösségi csoportok elkülönítése elsősorban a tradicionális közösségek jellemzője és a falvakban az elmúlt néhány évtizedben tapasztalható újabb trendekhez köthető.

Rokoni hálózatok jelenléte

A rokon kapcsolatok fenntartása – a fiatalok elköltözése, a munkavállalási célú migráció miatt – gyakran nehezebb a kistelepüléseken, mint a nagyobb városokban. A hátrányos helyzetű falvak esetében a rokon szálak sok esetben funkcionálnak a kölcsönös segítségnyújtás hálózataként. A fiataalkori gyermekvállalás jellemző a vizsgált ormánsági településeken, s a felnőttkoruk előtt szülővé váló fiatalok helyett gyakran a nagyszülők, hiányukban más rokonok nevelik fel az első kapcsolatból született gyermekeket. A rokonok (és közeli ismerősök) által átadott információk a nagyvárosi, s a külföldi munkavállalásban is nagy szerepet játszanak. Amennyiben egy elköltöző fiatal megtalálja a számítását a lehetőségek hiányával jellemezhető kistelepülésen kívül, a családtagok és más rokonok is követik, támaszkodva az ő tapasztalataira és kialakított kapcsolatrendszerére.

A rokon szálak a jobb módú falvak esetében is szerepet játszanak. Az 1990-es években több olyan idősebb, német betelepülő költözött a sváb településekre, akiknek a szülei, rokonai korábban itt éltek, s a második világháború utáni kitelepítések során űzték el őket otthonukból. *„Az első hullám a rendszerváltás után, amikor visszajöttek azok a németek, akik itt gyökerekkel rendelkeznek, családi házukat visszavásárolták, ha éppen szabad volt, vagy vettek egy ingatlant, mert kötődéssel rendelkeznek, igen, a kitelepített németek, akik elköltöztek innen.”* (iskolaigazgató).

Ma a szépen felújított vidéki ház, a rendben tartott nagy kert olyan találkozási ponttá válik a kiköltöző családok esetében, ahol nyaranta vagy ünnepek alkalmával összejöhet a tágabb család. A rokonok mellett a barátok és kollégák meghívására is lehetőséget biztosít a vidéki birtok. A nagyobb fokú mobilitással jellemezhető középosztálybeli csoportok esetében e találkozások alkalmat adnak a kapcsolatépítésre, a gazdasági előrelépést megalapozó informális beszélgetésekre.

Szomszédsági kapcsolatok jellemzői

Mind a hátrányos helyzetű, mind pedig a jobb gazdasági-társadalmi pozíciókkal jellemezhető falvakban találunk hagyományos rokonsági-szomszédsági viszonyokat, a kölcsönös támogatások rendszerét modellező formációkat. A szomszédsági együttműködések a

hátrányos helyzetű településeken élők esetében a túlélést, az alapvető megélhetést segíthetik. Az egyik ormánsági interjú tanulsága szerint az egyedül élő, idős nő hó végén rendszeresen pénzt ad kölcsön a mellette élő cigány családnak. A szomszédos család férfitagjai pedig gyakran végeznek el kisebb javításokat az interjúalany házában.

A magasabb státuszú településeken élők szempontjából is fontos jelentősége van szomszédságnak. Az egyik beköltöző szerint: *„Itt mindenki beszélget mindenkivel, tehát ez nem egy akkora nagy. Itt nem megy el az ember úgy egy ház mellett, hogyha valaki kint áll, hogy ne intene oda, az kijön.”* Nyaralás, vagy hosszabb távollét esetén gyakran az egyik szomszéd, vagy közel lakó falusi ismerős figyel a ház biztonságára. A külföldi tulajdonosok anyaországi hazalátogatásai során egy általuk ismert és megbízott helyi lakó nyírja a fűvet, gondoskodik a kert rendezéséről és műveléséről. A magyar nyelvet nem ismerő külföldi beköltözőket a hivatalos ügyek intézése során több esetben a barátságos szomszédok kísérik és támogatják. *„... a házakat felújítják és ugye a helyi szakembereknek ezzel munkát adnak, és nemcsak a helyi szakembereknek, hanem azokat gondozni is kell. Tehát a fűnyírásban, kisebb-nagyobb munkákban minden háznak van úgymond gondnoka is itt, akik jellemzően vagy helybéli nyugdíjasok, vagy olyan szomszédok, akik be tudnak segíteni ezekbe a munkákba. Gazdasági szempontból örülünk neki, nagyon örülünk neki, hogy itt vannak és jól tesznek a falunak.”* (helyi kulcsszereplő).

A vallás közösség szervező ereje

A hagyományos társadalomban komoly szerepet játszó vallás közösség szervező ereje jelentősen csökkent a magyarországi vidéken is. A leszakadó falvak esetében a kevés számú egyházi szertartás, istentisztelet látogatottsága is alacsony. Az egyházak helyi képviselői elsősorban szociális segítőként vannak jelen a marginalizálódó kistelepüléseken. A 300 legszegényebb magyarországi település lakóinak integrációját célzó, jelenleg is zajló „Felzárkózó települések” program⁵ megvalósításban elsősorban egyházi kötődésű szervezetek vesznek részt. A formális szervezeti munka sikere a „jelenlét”-en múlik, vagyis azon, hogy a megvalósító segítők milyen mértékben képesek a helyi társadalom informális csatornáin keresztül hatást gyakorolni a szükségét szenvedő helyi csoportokra. A problémaérzékenység, a fejlesztő programokba való bevonódás és a segítő együttlétek sikerének alapja a

⁵ Lásd: <https://fete.hu/> - Felzárkózó települések program

munkatársak lokális beágyazottsága. Az egyik egyházi szervezet munkatársa így foglalja össze céljaikat, melyben a közösségfejlesztés is szerepet kap:

„Próbáljuk segíteni a családokat, leginkább. Kihozni őket a mélyszegénységből. Megtanítani nekik azt, hogy hogyan tudnak ők maguk segíteni magukon, meg talpra állni, közösséget építeni. Közösségben mozogni, egymáson segíteni. Tehát, hogy ne menjenek el egymás mellett. És így megkönnyíteni a mindennapjaikat.”

A jobb helyzetű települések esetében sem különösen erős a konkrétan vallási céllal szerveződő közösségek jelenléte, sem formális, sem informális szinten. Az idősek számára ugyanakkor az egyházi kötődés a településhez való kapcsolódás, az identitás szerves részét képezi, ezért esetükben kiemelt jelentősége van a tradicionális vallási életnek. Az egyik, magyarországi németek által lakott településen tevékenykedő plébános szerint: *„Az idősebb korosztály jól ismeri egymást, számontartják egymást az emberek. Ha megszólal a harang, mert valaki meghalt, akkor a telefoncsörgés elindul ...”* Az előregedő népesség magasabb arányban van jelen az istentiszteleteken, s a reprezentatív egyházi jelenlét a falusi ünnepek, települési rendezvények elengedhetetlen kelléke.

A munka és a közösségi munka jellemzői

A település belterületének és határának rendezése a tradicionális települési közösség fontos elemének tekinthető. A hátrányos helyzetű falvak esetében ezt a feladatot jellemzően a közfoglalkoztatottak végzik el a helyi polgármester útmutatása alapján. A közfoglalkoztatás funkciói azonban túlmutatnak a szervezett kereteken. Helyi munkalehetőség hiányában a közfoglalkoztatás vált a lokális együttműködést megteremtő tényezővé. Ahol nagyobb számban dolgoznak közfoglalkoztatottak, különböző brigádokba rendeződnek (kertészeti csoport, útfelújító csoport, takarítók stb.). Más településeken a mezőgazdasági program során megtermelt javakat osztják el a falu lakói között, s gyakran kerül sor közös főzésre, beszélgetésre az előállított termékekből. E kezdeményezések részben az önkormányzathoz kapcsolódnak, részben azonban spontán közösségi szerveződés eredményei. Egyes polgármesterek tudatosan használják a közfoglalkoztatást helyi közösségszervezésre: *„Próbálom az embereket összefogni. Régen nagyon jó volt a hangulat. Tehát itt valaki bevitte a... mondom leszedte a kukoricát, bevitte az udvarra, leborították és mentek az emberek. Nem kellett nekik szólni, hogy segítsenek, hanem maguktól... behordták, segítettek.”*

Az egyik, magyarországi német településen a helyi önkormányzat „társadalmi munka” alkalmakat hirdet meg tavasszal és ősszel. Ez az együttműködés régi hagyományokra nyúlik vissza: a völgyben fekvő faluban óvni kellett a domboldalakat az esőzések idején. A szocialista időszakban mellőzött település lakói ilyen közösségi munkával igyekeztek helyettesíteni a tanácsai támogatás hiányát, s közösen rendezték a falu köztereit. Az ezredfordulót követően megmaradt, közös főzéssel egybekötött alkalom önkéntes, ám a jelenlét a helyi közösséghez való tartozást jelzi: nagy számban vannak jelen hétvégi házzal rendelkezők, újonnan beköltöző városiak, és a településről elszármazottak is. Egy, a környékről elszármazott, hosszú ideig Budapesten élő beköltöző szerint: *„Van bennük nyitottság. Kedvesek egyébként, de ki kell érdemelni, tehát azt akarják látni, hogy aki oda jön, az ugyanúgy részt vesz a falu szépítésében és ugyanolyan fontos neki a falu, mint az őslakóknak.”*

A szemétszedés, a temető és a közterek rendezése, a templom takarítása egy-egy alkalom arra, hogy a résztvevők konstruktív módon tevékenykedjenek együtt egy közös cél, a szebb települési környezet megvalósításában. E program 2020-ban – hosszú idő spontán gyakorlatát követően – bekerült a helyi önkormányzat által rendeletben felvállalt közművelődési feladatok közé.

Az ünnepek, települési rendezvények, mint közösség szervező erők

Az ormánsági térségben fekvő települések esetében kevés az éves rendszerességgel megrendezett falusi programok száma. A falunapokon, majálisokon jellemzően a közfoglalkoztatottak készítik elő a rendezvényt, a polgármester irányítása mellett. Néhány településen falunapot sem szerveznek: a polgármester elmondása alapján a belső ellentétek miatt sokan nem jöttek el a korábbi rendezvényekre, ezért a falunapra szánt összeget inkább támogatás formájában osztja ki a faluban. *„Én csináltam, amikor polgármester lettem, minden évben ... a vége az lett, hogy ki ivott, mit ivott, ki hány szem süteményt vitt el, és aztán már nem is nagyon jöttek el.”* (polgármester)⁶

A jobb helyzetben lévő falvak esetében több programmal találkozhatunk, s a szervezésben résztvevők között megjelennek az önkéntes segítők. Az önkénteseket a hagyományőrzés és a tradíciók átadásának fontosságába vetett hit, valamint a büszkeség is motiválja. Az egyik kistelepülés (Geresdi-dombság) polgármestere szerint: *„Gyermekeket fognak majd nevelni az*

⁶ Részlet egy, a szerző által korábban készített, kapcsolódó interjúból (Ragadics 2019:79).

ide költözők is (...) már ők fogják benépesíteni ezt a települést, akkor olyan irányba kell terelni, hogy aki ide érkezik, az próbáljon ezekből az értékekből valamit átvenni és valamit megtartani és tegye magáévá.”

A jól szervezett programok, a gasztronómiai fesztiválok más településekről és a környező városokból is népes közönséget csábítanak a rendezvényekre, ez alkalmanként bevételt is generál a község számára. Az önkéntesek köre rendszerint állandó, jellemzően a település idősebb, de még aktív lakói közül kerülnek ki.

Beköltözők és elköltözők: változások és kapcsolatok

A helyi társadalom hagyományos képe az új migrációs trendek hatására átalakult. A leszakadó települések csapdahelyzetbe került lakói gyakran nem tudják elhagyni településüket, ingatlanjaik alacsony értéke miatt nincs lehetőségük arra, hogy jobb helyzetben lévő faluba, esetleg városba költözzenek. Érvényesül a települési lejtő: a beköltözők is az alacsony gazdasági, kulturális és társadalmi tőkével jellemezhető csoportok közül kerülnek ki. Az egyik, Ormánságban dolgozó segítő szerint: *„Ez egy zsáktelepülés. Ide az jön, akinek dolga van itt, ide más nem jön.”* A szegénységből való kilépés kapcsán komoly szerepet játszanak a településen rendszeresen jelenlévő, magasabb státuszú aktorokkal (szociális segítő, projektek megvalósítói, egyházi vagy civil szervezők stb.) létesülő és fenntartott kapcsolatok. Számukra komoly kihívást jelent elnyerni az itt élők bizalmát: *„Hát, néztem én végig nem egy balhét, és így vártuk a mentőket meg a rendőröket és senki nem jött... Tehát ők annyira egymás között rendezik ezeket a dolgokat. Elég komoly dolgok vannak. Elég zárt közösség, és nehezen is engednek be egyébként, elég sok meló volt abban, hogy elfogadjanak.”*

A jobb helyzetben lévő falvak hatékonyan használják ki a migrációs trendekben rejlő lehetőségeket. A rendben tartott, szép környezet, a magasabb ingatlanárakkal összefüggésben a szegényebbek és a romák kizáródása, a biztonságos település imázsa magasabb státuszú beköltözőket vonz a sváb falvakba. Az újonnan érkezők tudatosan választanak vidéki lakóhelyet, s jellemző, hogy aktívan részt vesznek a helyi életminőség fejlesztésében, a települési környezet megőrzésében és ápolásában. *„Volt több ház, ami kicsit jobb lett volna, de ő (az interjúalany férje) mindig azt mondja, hogy ha a falu közepén az egyik legöregebb parasztházat megtudja menteni, akkor neki ez is fontos volt a dologban, hogy értéket létrehozni és értéket menteni.”* (magasabb státuszú beköltöző)

Az egyik településen a nyári hónapokat töltő, jómódú beköltöző elmondása szerint tudatosan igyekszik adni a falunak: elsősorban a helyi vállalkozók termékeit vásárolja, az ő szolgáltatásaikat veszi igénybe, akkor is, ha máshol olcsóbb, vagy magasabb színvonalú termékhez juthat hozzá. *„Itt voltam fodrásznál, a helyi fodrásznál, úgyhogy mi mindig kívárujuk azt. Ugyanaz, hogy elmehetnénk ...ban is fodrászhoz, de neki ez jó, és öröm nekünk is itt.”*

Az innen korábban elköltözők többségét a településen kívül megszerezhető, magasabb gazdasági és társadalmi státusz motiválta a továbblépésre. A településről elszármazottak e csoportja is büszkén látogat vissza a rendezett faluba; tudásukat, kapcsolataikat alkalmanként az itt élő ismerősök, barátok, rokonok is használhatják. Az elköltözők egy része megtartja a falusi ingatlant értéke és hasznosíthatósága (pl. turizmus) miatt, mások aktív éveiket követően újra szülőfalujukban képzelik el a jövőjüket, s házat vásárolnak maguknak – gyakran már nyugdíjazásuk előtt. Az egyik plébános szerint: *„A fiatalok közül nagyon sokan elmennek dolgozni máshova, külföldre. Sokan vannak Stájerországban, Bajorországban. Talán majd nyugdíjas korukra térnek vissza, mert amilyen fizetést kinn kapnak az jobb, és nyugdíjas korukra sokat jelent.”*

A helyi intézmények, a közösségi és információs pontok szerepe

A kisebb települések intézményei (óvoda, iskola, bolt, orvosi rendelő, kultúrház, teleház, posta, fodrász stb.) saját konkrét funkciójukon túlmutatva közösségi és információs térként szolgálnak a helyi társadalom tagjai számára, lehetőséget biztosítva arra, hogy az itt élők informálódhassanak a helyi ügyekről, s kapcsolatokat építsenek másokkal. A szolgáltatások jelentős része a kereslet-kínálat elv alapján működik, így a kisebb lakosságszámú, rosszabb jövedelmi helyzetű népességgel rendelkező falvak kiüresedtek, funkciótlanává váltak az elmúlt évtizedek során. *„Volt bolt, de nem érte meg. Az a helyzet, hogy egy csomó ilyen mozgó boltos van...”* (szociális munkás) Jól példázza ezt az üresen álló, kihasználatlan kistelepülési kultúrházak példája az ormánsági falvakban.

A jobb gazdasági helyzetben lévő kistelepülések esetében – bár az erőteljesebb előregedés miatt kevesebb az oktatási, nevelési intézmény – több szolgáltatást, működő vállalkozást, s több találkozási pontot találhatunk. Az ide költözők többsége igényli is a találkozásokat: tudatosan használják a helyi intézményeket és aktívabbak közösségi szempontból. Egyes falvak akkor is fenntartanak intézményeket, boltokat, ha az a lakosságszámból adódó kihasználtság miatt nem lenne indokolt. Egy néhány éve érkezett beköltöző egy néhány száz

fős falu kocsmája kapcsán jegyezte meg: „... mert van itt azért a faluban, én azt mondom, hogy kocsmá, de presszónak kell szólítani. A presszó az a hely, ahol az emberek összegyűlnek, és társasjátékoznak és beszélgetnek, és ott igazán, tényleg élet zajlik. Én is ledöbbsentem. Biliárdozni fölcsalt a lányom, hogy gyere, biliárdozzunk egy szombat délután, nem is tudom, vagy estefeje. Meglepődtem, milyen intenzív élet zajlik a presszó és környékén.”

A Geresdi-dombság egyik 200 fős településén az önkormányzat helyi közösség-szervezőt is alkalmaz, tudatában annak, hogy a falu jövőjét jelenti a helyi összefogás és együttműködés. A helyi intézmények tehát működésük révén lehetőséget adnak arra, hogy informális együttműködések jöjjenek létre az ott élők között.

Virtuális közösségek szerepe a települések életében

Az infokommunikációs technológiák fejlődése révén az információs társadalom virtuális közösségei számos területen veszik át a hagyományos közösségek szerepét. A település fizikai-társadalmi tere leképeződik az online térben is: pl. települési honlapok, a médiában szerveződő csoportok, portálok formájában. A hátrányos helyzetű települések esetében kevésbé aktívak e felületek, gyakran csak a helyi választások alkalmával élénkülnek meg: a polgármester ismerteti településért végzett munkája eredményeit, s néhány kritikus hang pedig a vezetés problémáira hívja fel a figyelmet. A jobb helyzetben lévő, szélesebb programkínálattal rendelkező falvak esetében több a tájékoztató jellegű információ, illetve jellemző, hogy többen fejtik ki véleményüket a település életével kapcsolatban. Az elszármazottak is használják e fórumokat, kapcsolatot tartva régi ismerőseikkel, illetve tájékozódni a település mindennapjairól. Ez a funkció az ormánsági falvak esetében is érvényesül: a mára marginalizálódott településeken korábban élő, onnan elköltözött népesség gyakran tekint vissza nosztalgiával a korábbi falusi élet szépségeire, fotókat, emlékeket osztanak meg egymással a gyermek- és fiatalkorukból, illetve a település régi épületeiről, eseményeiről. Az internet segítségével így válik a falu múltja, jelene és tervezett jövője a településhez kapcsolódók közösségi diskurzusának tárgyává, s egyben fontos összekötő kapocs.

Formális és informális közösségek

A kisebb településeken működő formalizált közösségek, civil szervezetek abban az esetben tudnak aktívan és eredményesen működni, ha munkájukat a helyi társadalom valódi problémáit érzékenyen látó, tevékeny szereplők segítik. A regisztrált kistépülési civil

szervezetek hatékony feladatellátása mögött informális kapcsolataikat effektíven működtetni tudó, elkötelezett munkatársakat találunk.

Az önkéntesség kultúrája, a helyi közösség építésében való aktív közreműködés – a negatív migrációs trendekkel összefüggésben – gyakran hiányzik a hátrányos helyzetű falvakból. Az itt működő civil szervezetek elsősorban a leszakadók integrációját, támogatását szolgálják. A stabilabb helyi társadalommal rendelkező, identitásukat őrző kistelepülések esetében az elvándorlás sem rontja végzetes módon az együttműködés szálait, nem ássa alá egyértelműen a helyi szerveződéseket. Jó példát jelent erre az egyik kisebb, magyarországi németek által lakott településen működő civil szervezet:

„... és ezt a ... gondolatai alapján hívtuk életre. Az alapvető célja az volt ennek a szervezetnek, hogy a helyben lakókkal és az elszármazottakkal a kapcsolatot tartsa és valamit tegyen a közösség fennmaradásáért, a szülőföldért. Hát ez egy olyan gondolat, amitől nagyon nehéz távol maradni, tehát ez vonzó volt, mert éreztük ennek a problémáját, hogy a falu elnéptelenedik, és aki elköltözik onnan az valahol olyan gyökér nélküli lesz. Bekerül egy városba és beleolvad abba a nagy, szürke tömegbe, de nekünk fontos volt minden ember, aki ott élt, meg aki onnan eljött, és hát ezt próbáltuk különböző rendezvényekkel meg ilyen összejövetelekkel, beszélgetésekkel, előadásokkal ezt az identitástudatot erősíteni az emberekben.” (polgármester)

ÖSSZEGZÉS

A fentiek alapján elmondható: ugyanazok a közösségépítő tényezők más minőségben, más formában vannak jelen, s működnek az egyes kistelepüléseken. A fenti felosztás (kedvezőtlen és jobb helyzetű falvak) leegyszerűsítő és önkényes, ugyanakkor alkalmas arra, hogy megmutassa a vidéki Magyarországon zajló folyamatok heterogenitását.

Az informális közösségek aktivitása kapcsán elmondhatjuk: a leghatékonyabb szerveződések hibrid jellegű, valamilyen formális pozícióhoz kapcsolódó, ugyanakkor a helyi összefogásra építő, azt motiváló képződmények. Jellemzően a helyi hatalom által szorgalmazott, elősegített önkéntes kezdeményezések lesznek tartósak, hosszabb távon működőképesek. Ennek oka egyrészt az, hogy kistelepülési szinten a helyi önkormányzat, különösen a polgármester legitimitása erős. A vidéki középrétegek számára ő a helyi fejlesztések letéteményese, ő áll a település továbblépésének irányát meghatározó döntések mögött, az alsóbb rétegek számára

pedig segélyezés és a közfoglalkoztatás szempontjából kulcsfontosságú a falu első embere. Az emberek alapvetően tőle várják a falu problémáinak megoldását, a helyi ügyek intézését. Ennek megfelelően azok a programok és kezdeményezések számítanak elfogadottnak, amelyek mögött ott van a polgármester tekintélye és támogatása. Másrészt a polgármesterek az országosan jellemző paternalista normáknak megfelelően – magukat a helyi hatalom letéteményesének és a falu gazdájának tekintve – elvárják azt, hogy tudomásuk legyen a települési szintű megmozdulásokról, kezdeményezésekről. Amennyiben előnyösnek ítéli azokat, az élére áll a szerveződéseknek, kontrollálva őket, más esetekben – esetleg népszerűségvesztéstől vagy egy új kihívó megerősödésétől tartva – akadályozza ezeket az akciókat. Fontos az a szempont is, hogy a helyi önkormányzat tud anyagi támogatást és emberi erőforrást rendelni a szerveződések mögé – gyakran az önkormányzathoz kapcsolódó dolgozók, a polgármester felé elkötelezett vállalkozók és egyéb helyiek, vagy – a legtöbb esetben – a közfoglalkoztatottak személyében.

A kistelepülések formális szervezetei is gyakran kapcsolódnak a helyi hatalomhoz, fennmaradásuk és hatékony működésük záloga viszont a helyi informális hálózatokra való szerves ráépülés, illetve az informális (és formális) kapcsolatok hatékony működtetése a közösség szempontjából fontos érdekek mentén.

A vidéki társadalom informális helyi szerveződései a kistelepülésen élő aktív egyének és csoportok kapcsolódásait jelentik az élet mindennapi menetének fenntartása és a lokális szükségletek kielégítése érdekében. A helyi közösségek a társadalmi peremfeltételeknek, valamint az ott élő emberek igényeinek, problémáinak és céljainak megfelelően módosulnak, változnak. A hagyományos közösségépítő tényezők új tartalommal, új formában jelennek meg, s közben feltűnnek újabb kapcsolódási formák és módok is. A központi kormányzat és a helyi hatalom – felismerve, előmozdítva és támogatva e szerveződések – hozzájárulhat a vidéken élő csoportok életminőségének emeléséhez s a kistelepülési problémák és konfliktusok hatékonyabb kezeléséhez.

IRODALOM

Appandurai, Arjun (2001): A lokalitás teremtése. *Regio*, 12(3) pp. 3-31.

Castells, Manuel (2005): *A hálózati társadalom kialakulása*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Csurgó Bernadett (2007): Képek és képzetek a mai magyar vidékről. In: Kovách Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan – MTA PTI, pp. 45-66.

- Csurgó Bernadett (2013): *Vidéken lakni és vidéken élni*. Budapest: Argumentum – MTA SZI.
- Csurgó Bernadett (2014): A vidék nosztalgiája. Kulturális örökség, turizmus- és közösségszervezés három észak-alföldi kistérségben. *Socio.hu*, 4(2) pp. 1-20.
DOI: <https://doi.org/10.18030/SOCIO.HU.2014.2.1>
- Csurgó Bernadett (2024): Lokális és integráció. A lokálisan integráltak társadalmi sajátosságai és integrációs szerepük. In: Kovách Imre (szerk.): *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején*. 2. kötet. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, pp. 103-138.
- Csurgó Bernadett – Horzsa Gergely – Megyesi Boldizsár (2022): A vidékimázs és helyi identitás kutatásának lehetőségei és módszerei. Egy szisztematikus szakirodalom-elemzés eredményei. *Szociológiai Szemle*, 32(1) pp. 15-40. DOI: <https://doi.org/10.51624/szocszemle.2022.1.2>
- Felzárkózó települések program <https://fete.hu/> Letöltve: 2025.08.05.
- Horzsa Gergely – Kovách Imre – Megyesi Boldizsár (2024): A városi és a vidéki társadalom. In: Kovách Imre (szerk.): *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején*. 2. kötet. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, pp. 103-138.
- Hankiss Elemér (1983): Községek válsága és hiánya. In: uő: *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Budapest: Magvető Kiadó, pp. 205-240.
- Hendriks, Carolyn, M. – Klein, Elise – Regan, Sue (2023): *Informal volunteering and community-led problem-solving*. Volunteering Australia – Towards a National Strategy for Volunteering.
- Horváth Gergely Krisztián (2022): „Szerepkör nélkül” Falvak a Kádár-kor településpolitikájában. In: uő (szerk.): *Ellenszélben. A településpolitika és a falvak a kommunista diktatúra évtizedeiben*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, pp. 123-152.
- Juhász Pál (2006): Rurális problémák. In: Juhász Pál (szerk.) *Emberek és intézmények. Két zsákutca az agráriumban*. Budapest: Új Mandátum, pp. 573-594.
- Konrád György – Szelényi Iván (1971): A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. *Valóság*, 14(12) pp. 19-34.
- Koós Bálint (2020): Városi zsugorodás és lakóhelyi szegregáció Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 34(1) pp. 48-68. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.34.1.3182>
- Kovách Imre (2012): *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Budapest: Argumentum – MTA TKK.
- Kovách Imre (2022): *Vidékszociológia*. Debrecen: Debrecen University Press.
- Kovách Imre (2024): Egyenlőtlenség és integráció. Foglalkozási osztályok, integrációs rétegek, polgárosodás csoportok, fragmensek. In: Kovách Imre (szerk.): *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején*. I. kötet. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, pp. 11-40.
- Kovács Éva (2012): Falusi szomszédságok – közösség-reprodukciós eljárások. *Kultúra és Közösség* III-IV., pp. 37-55.
https://www.kulturaeskozosseg.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=68
(Letöltve: 2025.08.27.)
- Kovács Katalin (2005): Polarizálódás és falutípusok a vidéki Magyarországon. In: Bognár László – Csizmady Adrienne – Tamás Pál – Tibori Tímea (szerk.): *Nemzetfelfogások – Falupolitikák*. Budapest: Új Mandátum – MTA SZKI, pp. 141-152.

- Kovács Katalin (2022): Kontrasztok. Társadalmi és térbeli tagolódás a magyar vidéken. In. Horeczki Réka – Szabó Tamás (szerk.): *A vidéki Magyarország a pandémia korában. IX. Falukonferencia*. Pécs: KRTK Regionális Kutatások Intézete, pp. 17-27.
- Kovács Teréz (2010): *A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Ragadics Tamás (2019): *Közösségek és helyi társadalom az ormánsági kistelepüléseken*. Pécs: Institutio.
- Ragadics Tamás (2020): Közfoglalkoztatás a kistelepüléseken – funkciók és szükségletek lokális perspektívából a mezőgazdasági projektek tükrében. *Civil Szemle*, 17(3) pp. 77-92.
- Ragadics Tamás (2021): Adalékok a kistelepülési helyi közösség fogalmának értelmezéséhez. *Acta Sociologica*, 7(1) pp. 103-116. DOI: <https://doi.org/10.15170/as.2021.7.1.7>
- Ramaekers, Marlou J. M – Verbackel, Ellen – Kraaykamp, Gerbert (2022): Informal Volunteering and Socialization Effects: Examining Modelling and Encouragement by Parents and Partner. *Voluntas*, 33, pp. 347-361. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00315-z>
- Redfield, Robert (1947): The Folk Society. *American Journal of Sociology*, 52(4) pp. 293-308.
- Szabó Lilla – Ragadics Tamás (2023): Kihívások a vidéki Magyarországon a pandémiát követő időszakban. Problémaérzékelés a Sellyei járás „felzárkózó” településeiben. *Metszetek*, 12(3) pp. 5-31. DOI: <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/3/1>
- Tomay Kyra – Orbán Éva (2024): A vidéki dzsentrifikáció hazai volumene és a turizmus típusai 2001 és 2022 között. *Területi Statisztika*, 64(2) pp. 212-235. DOI: 10.15196/TS640204
- Tóth István György (2017): Turánbánya? Értékválasztások, beidegződések és az illiberalizmusra való fogadókészség Magyarországon. In. Jakab András – Urbán László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, pp. 37-50.
- Tönnies, Ferdinand (1983): *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor. Budapest: Gondolat.
- Váradi Monika Mária – Virág Tünde (2015): A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. *Szociológiai Szemle*, 25(1) pp. 89-113.
- https://szemlearchivum.szociologia.hu/20151_szam Letöltve: 2025.08.27.
- Warren, Roland L. (1956): Toward a reformulation of community theory. *Human Organization*, 15(2) pp. 9-11. DOI: <https://doi.org/10.17730/humo.15.2.4257q4v26r687124>
- Wirth, Louis (1973): Az urbanizmus, mint életmód. In. Szelényi Iván (szerk.): *Városshociológia. Szöveggyűjtemény*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, pp. 41-63.
- World's Volunteerism Report (2022) – Building Equal and Inclusive Societies. United Nations Volunteers https://swvr2022.unv.org/wp-content/uploads/2022/04/UNV_SWVR_2022.pdf Letöltve: 2025.08.27.

ANYÁK ÖSZERVEZŐDÉSE EGY AGGLOMERÁCIÓS TELEPÜLÉSEN – EGY „MAMAKLUB” TÖRTÉNETE

GYORGYOVICHNÉ KOLTAY ELVIRA¹

Absztrakt

Az informális közösségi önszerveződés a civil társadalom egyik alappillére, különösen olyan társadalmi csoportok körében, mint az anyák, akik közös élettapasztalattal rendelkeznek. Jelen tanulmány egy budapesti agglomerációs településen működő, vallási alapú közösség – a „Mamaklub” – tizenhat éves történetét vizsgálja. Az esettanulmány célja feltárni, hogy miként jön létre, fejlődik és alkalmazkodik egy informális, vallásos közösség a változó társadalmi környezethez. A kvalitatív vizsgálat három mélyinterjún, valamint informális beszámolókon alapul. Az elemzés során egyrészt kiemelt szerepet kapnak a közösségformáló és -megtartó mechanizmusok, a vallási keretezés, valamint a közösségi struktúrák és részvételi mintázatok alakulása, másrészt a társadalmi tőke és a közösségi dinamika értelmezése is. Az eredmények azt mutatják, hogy a közösség rugalmassága, a generációs differenciálódásra adott szervezeti válaszai, valamint a digitális infrastruktúra beépítése kulcsfontosságú tényezők a hosszú távú fennmaradásban. A Mamaklub példája azt szemlélteti, hogyan válhat egy vallásos gyökerű informális csoport jelentős helyi társadalomszervező erővé egy urbanizálódó agglomerációs térségben.

Kulcsszavak: informális közösség, társadalmi tőke, anyaság, vallási szocializáció, agglomeráció, női önszerveződés, közösségi dinamika

Mothers' informal community organisation in a suburban settlement – The story of a „Mum club”

Elvira Koltay – Gyorgyovich

Abstract

Informal community self-organisation is a cornerstone of civil society, especially among social groups with shared life experiences, such as mothers. This article presents a case study of a faith-based mothers' group—the “Mama Club,” which has been active for over sixteen years in a small town in the suburb of Budapest.

¹ Gyorgyovichné Koltay Elvira (Ph.D.) szociológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem korábbi óráadó tanára.

The aim of the study is to explore how an informal, religiously inspired community emerges, develops, and adapts to changing social conditions.

The analysis is based on three in-depth interviews and several informal narratives and focuses on the mechanisms of community formation and cohesion, the role of religious frameworks, and the development of organisational structures and participation patterns. The results show that community adaptability, its responses to generational differentiation, and the integration of digital infrastructure are key to its long-term sustainability. The Mamaklub is an example of how an informal, faith-based group can become a significant agent in the local social organisation of a rapidly urbanising town in the suburban context.

Keywords: informal community, social capital, motherhood, religious socialisation, suburbanisation, women's self-organisation, community dynamics

BEVEZETÉS

Az informális önszerveződés a civil társadalom egyik alapvető építőköve. Lehetőséget teremt az egyéni érdekeken túlmutató közös célok megvalósítására, a társadalmi részvétel gyakorlására, ugyanígy a demokratikus értékek hétköznapi szinten történő megtapasztalására. A társadalmi önszerveződés jelensége mögött rendszerint valamilyen közös szükséglet, érték vagy élethelyzet húzódik meg, amely a részvételre motiválja az egyéneket, lehetőséget teremtve a közösségi keretek kialakítására. Míg egyes kezdeményezések idővel formális szervezeti struktúrává fejlődnek, mások tudatosan megmaradnak informális közösségként, igazodva az általuk ellátott funkciókhoz és a tagjaik igényeihez.

A közösségek kialakulását előidéző és fenntartó tényezők rendkívül sokfélék lehetnek: ilyenek például a földrajzi közelség, a hasonló életszakaszban való jelenlét, a társadalmi-gazdasági státusz hasonlósága, valamint a közös élethelyzetből fakadó problémák és kihívások. E tényezők azonban önmagukban nem elegendőek a tartós közösségi kohézió kialakulásához; szükséges egy mélyebb értékrendi vagy tapasztalati összekötő elem is, amely a laza kapcsolódásokat valódi közösségi hálózattá szervezi.

Jelen esettanulmány egy budapesti agglomerációs település helyi egyházi közösségén belül létrejött informális közösség – a közösség által használt néven „Mamaklub”² – kialakulását,

² A közösség elnevezései a közösség történetek során módosultak. A jobb megértés érdekében jegyzem meg itt, hogy a kezdeti időszakban „Baba-Mama klub” néven megszületett közösségre, - praktikus rövidítésként-, a „Mamaklub” elnevezést is használták a tagok, a két elnevezés ugyanazt a csoportosulást jelentette. A kezdeti

fejlődési szakaszait, működésének szervezeti és szimbolikus dinamikáit, valamint a tágabb társadalmi környezetre gyakorolt hatásait mutatja be. Az esettanulmány célja, hogy feltárja, milyen közösségformáló és -megtartó mechanizmusok érvényesülnek egy olyan alulról jövő, vallási alapokra épülő női közösség működésében, amely több mint másfél évtizede aktív szereplője a helyi társadalom életének.

A tanulmány kvalitatív kutatáson alapul: három interjú készült a közösség meghatározó tagjaival – köztük két vezetővel –, valamint további 21 résztvevő informális beszámolója is beépült az elemzésbe. A bemutatott tapasztalatok és példák révén a dolgozat nem csupán a közösség belső működését kívánja feltárni, hanem az anyák, mint speciális társadalmi csoport önszerveződésének, a csoport vallási és társadalmi aspektusainak jobb megértéséhez is hozzájárul.

A „MAMAKLUB” LÉTREJÖTTÉNEK TÖRTÉNETE

Háttértényezők, az informálisan szerveződő, egyházi keretű közösség indulása

A vizsgált informális közösség egy budapesti agglomerációban fekvő, mintegy 8500 fős kisvárosban működik. E település a 2000-es évektől kezdődően a fővárosból kiköltöző fiatal családok egyik preferált célpontjává vált, melynek hátterében elsősorban a főváros közelsége és a vidéki jellegű életmód vonzereje áll. A település népessége folyamatosan növekszik, különösen a gyermekkorú lakosság aránya kimagasló. Az önkormányzati és magánfenntartású gyermekintézmények – köztük egy önkormányzati és több magánbölcsőde, négy önkormányzati óvodai épület, egy egyházi fenntartású és több magán óvoda, valamint három általános iskola – kapacitása állandó kihívás elé néz, a férőhelyhiány a település egyik krónikus problémája.

A lakosság összetétele rendkívül heterogén: az eredetileg is több nemzetiség által lakott településhez az elmúlt évtizedekben jelentős számú, főként kisgyermekes, többnyire magasabban iskolázott család csatlakozott, akik Budapest belvárosának elhagyása után kerestek élhetőbb lakókörnyezetet. Az informális beszélgetésekből kiderül, hogy e családoknál gyakori mintázat, hogy a szülők legalább egyike vidéki származású. A tanulmányi- és

időszakra vonatkozóan magam is így használom a kifejezéseket, hiszen akkoriban ez a csoportosulás jelentette a közösség egészét. Mára azonban a két fogalom külön vált: a „Mamaklub” elnevezés ma már egy tágabb közösségi szerveződés több alcsoporttal, amelyen belül a „Baba-Mama” alkalmak továbbra is a kisgyerekek otthon lévő édesanyák délelőtti időpontban találkozó csoportját jelöli.

karrierlehetőségek miatt előbb Budapestre költöztek, de a gyermekvállalást követően olyan lakóhelyet kerestek, amely ötvözi a vidéki életforma és a város közelségének előnyeit, és a budapesti agglomeráció számukra ezt a kompromisszumot kínálta.

A vizsgált kisváros közösségi élete – a helyi társadalom méretéhez képest – rendkívül aktív. Számos formális civil szerveződés és informális közösség működik nemzetiségi, vallási, szabadidős és lakóövezeti alapon. Kiemelkedő szerepe van a helyi katolikus egyházközségnek, amely három plébániát foglal magában: kettő a településen, egy pedig a szomszédos faluban működik, ám mindhárom híveit ugyanaz a plébános szolgálja. E szervezeti egység lehetővé teszi az átjárást a közösségek és a templomi alkalmak között, ami erősíti a vallási kapcsolódások hálózatát.

A plébániai életet különböző, kisebb közösségek tagolják: működnek nyugdíjasklubok, gyermek- és ifjúsági közösségek (cserkészcsapatok, a Budapest-központú Regnum Marianum Katolikus Község helyi csoportjai, ministráns csoportok, hittanfoglalkozások), karitatív szervezések (például Karitás), imacsoportok, valamint három férfikör is, Zöldy Pál úgynevezett Férfisátor mozgalma alapján. Az ének- és zenekarok is fontos szerepet játszanak a közösségi életben.

A Mamaklub – e vallási gyökerű közösségi struktúra egyik ága – jelenleg körülbelül 100 édesanyát fog össze a településről és annak közvetlen vonzáskörzetéből. Ezzel közvetetten mintegy 100 család és több száz családtag életére gyakorol hatást, elsősorban informális, támogató közösségi keretként. Az alábbiakban ennek a csoportnak a történetét, működését és fejlődési dinamikáját mutatom be, külön figyelemmel az önszerveződés formáira, a vallási keretezés szerepére és a közösségi kohéziót fenntartó mechanizmusokra.

A közösség megalakulása és történetének első szakasza

A Mamaklub több mint tizenhat évvel ezelőtt alakult meg, néhány kisgyermekes, helyi édesanya kezdeményezésére, akkor még „Baba-Mama klub” néven, akik rendszeres találkozókat kezdtek szervezni a helyi római katolikus plébánián. A közösség kifejezetten vallási alapon jött létre: a csatlakozási lehetőséget a plébániai hirdetések útján tették közzé, a szerveződés elsődleges céljai között pedig a közös ima, a tapasztalatok megosztása és a kölcsönös támogatás álltak.

A kölcsönös segítségnyújtás gyakorlati példája már a kezdeti időszakban megjelent a „komatál” intézményében: a tagok több héten át felváltva főznek és szállítanak ételt a frissen

szült édesanyák számára. Ez a gyakorlat nem pusztán praktikus támogatást jelentett, hanem erősítette az összetartozás-élményt is.

Az egyik interjúalanyom a megalakulás időszakában költözött a településre, és harmadik gyermekét várva keresett olyan helyet, ahol bölcsődés korú gyermekei kortársakkal találkozhatnak. A plébánián értesült a „Baba-Mama klub” létezéséről, és – saját elmondása szerint – kezdetben bizonytalanul érdeklődött a csatlakozás lehetőségéről, különösen amiatt, hogy két kisgyermekkel jelentkezett volna. Meglepetésére az akkori közösségvezető nyitottan és bátorítón fogadta megkeresését, és hamar kiderült számára, hogy a két, majd három gyermekkel történő részvétel egyáltalán nem számít rendhagyónak, több anyának már négy-öt gyermeke is volt. Ez az országos viszonylathoz képest magas gyermekszám azóta is markáns jellemzője a közösségnek, az általam megkérdezett 21 édesanya közül 15-nek legalább négy gyermeke van.

Interjúalanyom ugyancsak meglepve tapasztalta azt is, hogy – előzetes várakozásaival ellentétben – a közösségi alkalmak fókuszában nem a gyermekprogramok álltak, hanem kifejezetten az édesanyák személyes, lelki és életvezetési támogatása. A találkozások célja az volt, hogy az édesanyák önmaguk számára is teret kapjanak a feltöltődésre, a lelki elmélyülésre, valamint a családi élet kihívásainak közös megbeszélésére, miközben természetesen a gyermekek jelenléte magától értetődő volt. Meghatónak és tanulságosnak élte meg az első időszakot, amelyben – elmondása szerint – sokat tanult a nála tapasztaltabb tagoktól a háztartásvezetés, a gyermeknevelés, a házastársi kapcsolat ápolása és a saját testi-lelki jóllétének területén.

A közösség tevékenysége a kezdetektől fogva erőteljes hitbeli keretkezéssel zajlott, amely minden témát átítatott. A közös vallási meggyőződés, elsősorban a katolikus hit, stabil alapot teremtett a közösségi kapcsolatokhoz, és irányítúként szolgált a családi hivatás megélésében. A tagok a hit dimenziójában is példát tudtak nyújtani egymásnak: miként lehet az anyaságot és a családanyai szerepet Istenhez rendelten, hivatásszerűen megélni.

Mindhárom interjúalany egyöntetűen kiemelte, hogy ez a hitbeli közösségvállalás az a szilárd alap, amelyből a „Baba-Mama” klubból kinőtt, ma már Mamaklubnak nevezett közösség egész működése következik. Ahogy egyikük megfogalmazta: „E nélkül lehetünk egy sima könyvklub is.”

A közösségi részvétel dinamikája a kezdeti időszakban

Annak ellenére, hogy a Mamaklub elsősorban az édesanyák személyes és lelki támogatását tűzte ki célul, a közösségi részvétel intenzitását már a kezdetektől fogva erősen befolyásolta a kisgyermek életkora, állapota és igény szintje. A közösség működését sajátos dinamika jellemzi, amelyben természetesnek tekinthető, hogy az anyák részvételi lehetőségei időben és intenzitásban rugalmasan alakulnak gyermekeik aktuális élethelyzetéhez igazodva. Ennek következtében a találkozók rendszeres látogatása gyakran nehézséget jelentett.

E változó részvételi mintázatok következményeként kialakult egy differenciált kapcsolódási rendszer: voltak olyan tagok, akik csak alkalmanként tudtak részt venni az összejöveteleken, majd gyermekük iskoláskorba lépésével fokozatosan el is távolodtak a közösségtől. Ugyanakkor az interjúk tanúsága szerint viszonylag hamar kialakult egy stabil, elkötelezett magcsoport, amelyet közös élmények, közös megküzdési helyzetek és lelki gyakorlatok kovácsoltak össze.

Különösen meghatározó közösségi élményt jelentett például az egyik tag várandóssága alatt kialakult súlyos betegsége, amely a magzat életét is veszélyeztette. A közösség tagjai ekkor külön imaalkalmakat szerveztek, illetve otthonaikban is rendszeresen imádkoztak az érintett édesanyáért és születendő gyermekéért. A pozitív kimenetel, a gyógyulás, kollektív megerősítő élménnyé vált, amely erősítette a tagok közötti bizalmat és spirituális szolidaritást. Emellett többen a közösség magjából részt vettek egy elmélyült önismereti és lelki fejlődést célzó programban is: az „Életünk nyolc szakaszának gyógyítása” elnevezésű, kifejezetten elköteleződést igénylő foglalkozássorozaton. E közös lelki munka ugyancsak tovább mélyítette az összetartozás élményét a résztvevők között, és segítette a közösség spirituális megalapozottságát.

A közösség nyitott, rugalmas működését azonban nemcsak az erősségek, hanem bizonyos strukturális gyengeségek is jellemezték. Az egyik interjúalany megfogalmazásában: „mindenki annyit tett bele és annyit vett ki belőle, amennyit akart.”

Ez a laza, egyéni igényeken és lehetőségeken alapuló modell ugyan megengedő és befogadó volt, de a közösség szervezésében aktív szerepet vállalók számára idővel terhet jelentett. A vezetői és szervezői feladatok összeegyeztetése a családi kötelezettségekkel hosszú távon kimerítőnek bizonyult, különösen akkor, ha a közösségi munka eredménye kevésbé volt kézzelfogható vagy közvetlenül visszacsatolt.

A közösségi alkalmak látogatottsága a 2010-2011-es évekre érezhetően csökkent. A találkozók egyre rendszertelenebbé váltak, és a közösség összetartása nehezebb lett. Válaszként a heti találkozók ritkítását vezették be: kétheti alkalmakban állapodtak meg, amely az ekkor mintegy 20-25 fős tagság számára a szervezők szerint racionális kompromisszumnak tűnt. Ugyanakkor a ritkuló találkozások tovább gyengítették a tagok elköteleződését, és az alkalmak kiszámíthatatlansága („hol van – hol nincs” típusú működés) destabilizálta a közösség ritmusát. A folytonosság megbomlása kérdésessé tette a Mamaklub jövőjét, és ezzel a közösség történetének első szakasza egy átmeneti, bizonytalanabb periódussal zárult.

SZERVEZETI MEGERŐSÖDÉS ÉS KIBONTAKOZÁS

A Mamaklub történetének második szakasza vezetőváltással kezdődött, amikor a közösség irányítását egy új édesanya – a tanulmányban „Anna” néven hivatkozva – vette át. Az interjúalanyok és más közösségi tagok egyaránt karizmatikus és kezdeményező személyiségként jellemzik őt. Saját meghatározása szerint vezetői stílusa autoriter jegyeket is hordoz, ezért tudatosan felkért egy másik édesanyát társvezetőnek, akinek jelenléte mintegy ellensúlyt, kontrollfunkciót jelentett a közösség működésében. Ketten együtt kezdtek bele a korábbi „Baba-Mama klub” átszervezésébe, melynek stratégiai és tartalmi irányvonalai döntően Anna elképzeléseihez kötődtek.

Beszámolója szerint az új közösségi struktúra kialakítása „imában született meg”, és kiemelt szerepet kapott benne a kiszámítható, stabil szervezeti keretek megteremtése. „A struktúra megtart” – fogalmazta meg, és egy metaforával élve így írta le szerepét: „Ha egy közösséget folyóként képzelünk el, akkor a belső szabadság, a dinamika a folyó sodrása, a vezető pedig a meder. Én vagyok a meder.”

Ennek megfelelően az új szakasz egyik első lépéseként fix időpontban – minden héten ugyanazon a délelőttön – tartották meg a közösségi alkalmakat, ezzel biztosítva a kiszámíthatóságot és a részvétel tervezhetőségét. A szervezeti stabilitás mellett a tartalmi struktúra megerősítése is kulcsszerepet játszott. Az új vezető tematikus ciklikusságot vezetett be, amely a közösség által a „szeretet lépcsőinek” nevezett, négy, egymást követő témakör köré épült: Isten, férj, gyerek, én. E rend szerint minden hónapban egy alkalom az istenkapcsolatra, egy a házastársi viszonyra, egy a gyermeknevelés kérdéseire, egy pedig az

anyák önreflexiójára és jóllétére fókuszált (például háztartásvezetési praktikák, feltöltődés, önismeret).

Az egyes témaköröket időszakonként változó felelősök vállalták, akik vagy önállóan készültek az adott témára, vagy meghívtak olyan közösségi tagokat, illetve külső előadókat, akik mélyebb ismeretekkel rendelkeztek a tárgyalt téma területén. A közösségi alkalmak tematikus palettája ennek megfelelően rendkívül gazdaggá vált. Az elmúlt évek során például olyan témák kerültek feldolgozásra, mint az Istenkapcsolat a házastársi kapcsolatban; a családfagyógyító ima; az „Édesanyák imái” mozgalom bemutatása; szülés utáni depresszió; bizalom a nevelésben; gyermekeink szexuális nevelése; vagy arctorna, mint a testi jóllét része.

Ez a tematikus és szervezeti struktúra bevált, és megtartó erejűnek bizonyult. Bár az egyes alkalmakon a részvétel nem volt állandó, a közösség folyamatosan növekedett: egyre több édesanya kapcsolódott be, különösen azután, hogy személyes ajánlások és közvetlen tapasztalatok révén a Mamaklub híre a településen belül és azon túl is terjedni kezdett. Volt, aki a plébánia melletti játszótéren figyelt fel a jó időben kint tartott alkalmakra, mások a „komatál” révén találkoztak először a közösség szellemiségével: olyan édesanyák is kaptak segítséget szülés után, akik még nem voltak a közösség tagjai. A megtapasztalt szolidaritás és a személyes meghívás gyakran ösztönözte őket a csatlakozásra.

A Mamaklub alapvetően nyitott közösségként működött. A találkozók elején rendszeresen elhangzott és elhangzik egy rövid közös ima, amelyben az új tagokért és az édesanyák megszólításáért is imádkoznak, kifejezve azt a vágyat, hogy a közösség „vonzó jelenlétként” legyen jelen mások életében. Bár formálisan nem volt felekezeti megkötés, és jelenleg is van olyan tagja is a közösségnek, aki nem tartja magát vallásosnak, a tapasztalatok szerint tartósan elsősorban azok az édesanyák tudtak elköteleződni a közösség mellett, akik katolikus háttérrel rendelkeztek, ami a közösség erőteljes katolikus gyökereiből és kereteiből természetesen következik.

Digitális infrastruktúra és új közösségi formák

A közösség fejlődésének második szakaszában a strukturális változtatások mellett jelentős fordulópontot jelentett a digitális kommunikáció lehetőségeinek tudatos kiaknázása. Ez az innovációs lépés szintén Anna kezdeményezéséhez köthető, aki létrehozta a Mamaklub saját levelezőlistáját. Ezt ő maga „egy élő közösség élő levelezőlistájaként” jellemezte, utalva arra, hogy nem csupán technikai csatornaként, hanem szimbolikus és gyakorlati kötőerőként is

funkcionál a tagok között. A levelezőlista alapvető funkciója az információáramlás biztosítása volt: itt történik a közösségi alkalmak meghirdetése, a programváltozások jelzése, de emellett folyamatosan zajlik az informális tudás- és segítségcsere is. A tagok olyan mindennapi ügyekben fordulhatnak egymáshoz, mint például könyvek visszajuttatása budapesti könyvtárba, csomagok átvétele, gyermekek szállítása, háztartási vagy gyermekápolási eszközök kölcsönzése, feleslegessé vált tárgyak elajándékozása, vagy közös online rendelések szervezése a szállítási költségek megosztása céljából. Mindezek az aprónak tűnő gesztusok az online térben gyorsan elérhető és megszervezhető segítséggé váltak, erősítve a közösségen belüli szolidaritást és biztonságérzetet.

A komatál-rendszer – vagyis a frissen szült édesanyák számára felváltva készített és szállított étel – szervezése is a digitális infrastruktúra részévé vált: online táblázatokban történik a főzések koordinálása, így minden résztvevő átláthatja, ki mikor és mit főz, és szükség esetén a helyettesítés is gyorsan megoldható. Ez jelentősen növelte a szervezés hatékonyságát és rugalmasságát.

Ezzel az időszakkal párhuzamosan több új, mára már hagyománnyá vált közösségi program is kialakult, a heti baba-mama alkalmak kiegészítéseként. Ezek közül kiemelendő a havi két esti esemény: az egyik imaalkalom, amely a lelki elmélyülést szolgálja, míg a másik egy kötetlenebb, közösségépítő, beszélgetős este, amelyen kizárólag az édesanyák vesznek részt, gyermekek nélkül. Ez a strukturált, mégis személyes légkör lehetőséget teremt az elmélyültebb kapcsolódásra és a közös reflexióra.

A közösség idővel szezonális eseményekkel is bővítette a programkínálatát. Az évindító, a karácsonyi és az évzáró alkalmak mellett a tavaszi és őszi időszakban megrendezett ruha-csereberék mozgatják meg a legtöbb közösségi tagot. Ennek során a tagok tetszőleges mennyiségű gyermek- és felnőttruhát hozhatnak és vihetnek. Ezek az alkalmak mennyiségben és funkcionalitásban gyakran meghaladják a használt ruházati boltok kínálatát, miközben a közösségi gondoskodás és újrahasznosítás példáiként is szolgálnak.

Különösen jelentős szerepet töltenek be a közösség spirituális kohéziójában az egyházi ünnepeket megelőző imaprogramok. Advent idején a tagok egy online felületen keresztül oszthatják meg imaszándékaikat, és minden nap más-más közösségi tagért imádkoznak. Nagybőjtben ez a gyakorlat rituális formát is ölt: a kápolnában kihelyezett teamécsesek mindegyikén egy család neve szerepel, a tagok pedig ezeket elviszik otthonukba, és egész

nagybőjtben imádkoznak értük – miközben a saját családjuk neve is egy másik tag mécsesére kerül.

Az elmúlt években spontán szerveződő események is megjelentek a közösségi életben: közös kirándulások, valamint egy szimbolikus jelentőségű „előszilveszteri buli”, amely kizárólag az édesanyák számára szerveződött. A program különlegességét mutatja, hogy a felkért DJ – ahogyan az egyik résztvevő visszaemlékezett – meglepetten tapasztalta a gyermektelenül, de felszabadultan szórakozó anyák energiáját és összetartozását.

A részvételi dinamika és a közösségi tagság újra szabályozása

A közösségi alkalmakon való részvétel intenzitása és rendszeressége a tagok aktuális élethelyzetétől, családi kötelezettségeitől és személyes beállítódásától függően ebben az időszakban és azóta is jelentős eltéréseket mutat. Az egyik interjúalany kiemelte, hogy kezdetben tudatosan nem vett részt az esti programokon, mivel úgy érezte, hogy számára este a családi jelenlét – a gyermekek és a házastárs mellett – az elsődleges. Elmondása szerint a közösségi élet erősítő és támogató hatása vitathatatlan, ugyanakkor a túlzott részvétel veszélyt hordozhat: „közösségi árvák” maradhatnak a gyerekek, ha a szülők figyelme aránytalanul eltolódik a csoportos programok irányába. Ez szerinte olyan hiba, amely a családi kapcsolatok rovására mehet.

A tagok közösségi részvétele tehát dinamikusan változik, azonban ez nem gyengíti számottevően a csoporthoz való tartozás érzését. A kapcsolódások ugyanis nem merülnek ki a fizikai találkozókban: a levelezőlista, valamint az óvodai, iskolai, plébániai és egyéb helyi közösségi platformok is folyamatos interakciós lehetőséget kínálnak.

A levelezőlista használata az utóbbi években tudatosabb szabályozás alá került. Az újonnan érkezők számára előfeltétellé vált, hogy először egy meghatározott ideig vegyenek részt személyesen az alkalmakon, ezzel jelezve valódi elköteleződésüket. Csak ezután kerülhetnek fel a levelezőlistára. Ennek oka, hogy korábban előfordult: egyesek csupán az adok-veszek lehetősége miatt iratkoztak fel, anélkül, hogy ténylegesen be akartak volna kapcsolódni a közösségi életbe.

A taglista karbantartása szintén rendszeressé vált: évente egyszer Anna felkéri a tagokat, hogy jelezzék, továbbra is szeretnének-e a listán maradni. Az inaktív vagy kizárólag online jelenlévő tagok így fokozatosan kikerülnek, biztosítva, hogy az online felület is a csoport ténylegesen aktív tagjainak kommunikációs tere maradjon. E tudatos szervezési és szabályozási lépések

jelentős fellendülést eredményeztek a Mamaklub életében, és egyre több új tag csatlakozott. Ez a dinamikus bővülés ugyanakkor új kihívásokat és egy új korszakhatárt is hozott a közösség történetében.

GENERÁCIÓS ÁTRENDZŐDÉS ÉS DIFFERENCIÁLÓDÁS

2018-ra, amikor Anna és egymást válva több társa már körülbelül hat éve vezették a közösséget, világosan kirajzolódott a közösségi életben egy új szakaszhatár. A korábbi strukturális és tematikus megújulás gyümölcsei beértek, a közösség létszáma és aktivitása nőtt, ám ezzel párhuzamosan új típusú kihívások is megjelentek.

A közösségi tagok közül többen úgy érezték, hogy élethelyzetük és igényeik megváltozásával eltérő tematikus fókuszokra vágynak. A „Baba-Mama klub”-ba időközben újonnan belépő édesanyák jellemzően a szülés utáni időszak élményeit élték meg, míg a „kezdeti generáció” gyermekei időközben iskoláskorúvá, kamasszá váltak. A kialakuló különbségek nem annyira a résztvevők életkorában, mint inkább gyermekeik életciklusában mutatkoztak meg, és ennek megfelelően a témák iránti érdeklődés is jelentősen kezdett eltérni. Míg a kisgyermekes anyák a korai anyaság kihívásaira, nevelési kérdésekre és gyakorlati támogatásra fókuszáltak, addig a nagyobb gyermekeket nevelő tagok egyre kevésbé érezték relevánsnak az ismétlődő tematikákat, amelyeket már korábban részletesen feldolgoztak.

A növekvő létszám emellett új szociális határokat is létrehozott. Több, régóta aktív tag jelezte, hogy már nem képes újabb és újabb ismeretségeket mélyebb szinten kiépíteni, az intimitás és a bizalmi kapcsolatok határai elérték telítettség pontjukat. Ez a tapasztalat szintén erősítette az igényt a strukturális differenciálódás irányába. Anna maga is hasonló érzésekről számolt be. Bár ekkor is még volt kisgyermek, elmondása szerint érdeklődése már más irányba fordult. Mint megfogalmazta: *„A Baba-mama klub témái már nem az enyéim.”* Tudatosan törekedett arra, hogy visszavonuljon a vezetői szerepből, felismerve, hogy markáns személyisége és formáló jelenléte akadályozhatja egy új vezető kibontakozását. Úgy vélte, hogy valódi vezetőváltás csak akkor valósulhat meg, ha ő maga is kilép az operatív működésből. Bár meggyőződése szerint az általa kiépített struktúra önmagában is fenntartható, döntése mégis jelentős érzelmi és szervezeti turbulenciát idézett elő, amelyet egy közösen szervezett, konfliktusokat oldó beszélgetés keretében kellett rendezni.

Anna visszalépésével párhuzamosan megtörtént a közösség belső differenciálódása: létrejött két, tematikailag és szervezetileg is elkülönülő alcsoport. Az idősebb gyermeket nevelő édesanyák önálló csoportot hoztak létre, akik jellemzően esti időpontokban találkoztak – részben azért, mert többen közülük ekkor már visszatértek a munkaerőpiacra, így napközben nem tudtak részt venni a találkozókön. Ezzel párhuzamosan a kisgyermeket nevelő, otthon tartózkodó édesanyák továbbra is a Baba-Mama klub délelőtti alkalmain kapcsolódtak egymáshoz. Ezzel vált a két csoportot együttesen jelölő megnevezéssé a „Mamaklub” kifejezés, melynek alcsoportjai lettek a „Baba-Mama klub” és az idősebb korcsoportú édesanyák csoportja.

A korábban kialakított közös programok közül több továbbra is összekötő kapocsként működött a két alcsoport között: így például az esti imaalkalom és a kötetlenebb „lazulós est”, valamint a komatál-szolgálat, a ruha-csereberék és az ünnepi imaláncok (Advent és Nagyböjt idején), az évnyitó és évzáró alkalmak továbbra is a teljes közösséget érintették.

A délelőtti működő Baba-Mama kör azonban Anna távozását követően egy átmeneti időszakba lépett. A korábban kialakult, világos vezetői struktúra megbomlott, és a következő években több édesanya váltotta egymást a csoport koordinálásában. Ez a változékonyság átmeneti szervezeti gyengeséget eredményezett, de idővel újra stabilizálódott a működés: mára ismét egy jól szervezett, elkötelezett vezetői csapat irányítja a csoportot, amely a korábbi struktúra megőrzésére és Anna egyik legfontosabb szellemi örökségének – „Isten ne maradjon ki” – érvényesítésére törekszik.

MÁSODIK GENERÁCIÓS DIFFERENCIÁLÓDÁS ÉS A KÖZÖSSÉGI SZERKEZET HÁROMPÓLUSÚVÁ VÁLÁSA

A Mamaklub közösségi történetében megfigyelhető generációs átmenetek mintázata 5-6 évente ismétlődő szerkezeti átrendeződéseket hozott magával. A 2018 körül bekövetkezett első szétválást követően – mely az édesanyák élethelyzetei és a gyermekeik életciklusa alapján differenciálódott két alcsoporttá – egy újabb strukturális átalakulásra került sor, közel hat évvel később. Ennek eredményeként ma már a Mamaklub három jól elkülönülő, de egymással kapcsolatban álló alcsoportra tagolódik.

- Az első csoport a „Baba-mama klub”, amely hetente egy délelőtti alkalommal találkozik a plébánia közösségi termében. Ide azok az édesanyák tartoznak, akik otthon tartózkodnak kisbabáikkal, kisgyermekikkel.
- A második csoport az idősebb generációt képviseli: azok az anyák, akiknek gyermekei már iskoláskorúak, középiskolások vagy akár felnőttek. A csoportot alkotó édesanyák közül mára már többen nagymamák is lettek. Ők jellemzően esti alkalmakon vesznek részt.
- A harmadik alcsoport egy újonnan létrejött kezdeményezés eredménye, amely a két korosztály közötti „átmeneti” életszakaszhoz tartozó édesanyákat tömöríti. Ez a kör jelenleg még kísérleti szakaszban van, és jelen tanulmány megírásakor csupán egy éve működik.

Az utóbbi csoport vezetőjével készült interjú alapján világossá vált, hogy a tagok hasonló belső folyamaton mentek keresztül, mint a közösség korábbi szétválásakor. Többeknél a legkisebb gyermek is elérte az óvodáskort, és az anyák vagy visszatértek a munkaerőpiacra, vagy már nehezebben találták meg a helyüket a délelőtti Baba-Mama klub keretei között, mivel gyermekeik nélkül már idegenül érezték magukat az adott tematikus környezetben. Bár továbbra is értékelték a közösségi keretet, saját élettémáik és igényeik már más irányba mutattak.

A csoport két édesanya vezetésével jött létre, és első évét „próbaévként” értékelik. A kihívások közé tartozik, hogy a tagok élethelyzete egyfajta átmeneti szakaszt jelent: gyermekeik már nem teljesen kisgyermekek, de még erősen igénylik a szülői jelenlétet, különösen az esti órákban. Így sokak számára nehézséget jelent a részvétel logisztikai és érzelmi megszervezése. Ennek ellenére kialakult egy rendszeresen jelenlévő magcsoport, amely folyamatosan számon tartja a kimaradó tagokat, bízva abban, hogy a következő időszakban többen tudnak majd kapcsolódni az alkalmakhoz.

A közösségi kommunikációs rendszer, különösen a levelezőlista, szintén adaptálódott az új struktúrához. Jelenleg minden tag szerepel a „nagy Mamaklub” közös listáján, és egyidejűleg valamelyik alcsoport specifikus levelezési listáján is, így biztosított a több szintű információáramlás és kapcsolattartás.

Érdekes közösségi jelenség, hogy léteznek olyan tagok is, akik egyik alcsoporthoz sem tartoznak szorosan. Őket – Anna megfogalmazása szerint – „lebegő tagokként” írhatjuk le. Ezek az édesanyák továbbra is aktív részesei a közösségnek, sok kapcsolódásuk van, alkalmanként részt vesznek egy-egy eseményen, de rendszeres jelenlétük nem kötődik egyik

szervezeti alegységhez sem. Azonban ők is jelen szoktak lenni a korábban már említett, teljes közösséget megmozgató három nagy, évente megrendezett eseményen: az évindító, karácsonyi és évzáró alkalmakon, amelyekre általában a mintegy százfős közösség legnagyobb arányban gyűlik össze. Ilyenkor lehetőség nyílik az éves tervekről, tapasztalatokról és belső helyzetekről való megosztásra, valamint egymás bátorítására a közösségi elköteleződés megújításában.

A jövőre vonatkozóan a közösség nem rendelkezik formális, hosszú távú stratégiával. A tagok körében ugyanakkor továbbra is erős a motiváció a közösség fenntartására és a folytonosság biztosítására, beleértve az új tagok bevonását is. A közösség történetében visszatérő minta, hogy bizonyos időszakokban – mintegy ötéves ciklusokban – átalakulások és strukturális feszültségek jelennek meg, amelyekből eddig minden esetben megújulás és fejlődés következett.

A jelenlegi célkitűzések között szerepel, hogy az alkalmak továbbra is értékes és tartalmas programot kínálnak a tagok számára, valamint megerősítsék az esti imaalkalmat, amely az elmúlt időszakban a legalacsonyabb részvételi arányt mutatta.

Arra a kérdésre, hogy látják-e a közösség formális szervezetté válásának lehetőségét, a megkérdezettek határozottan nemleges választ adtak. Véleményük szerint ilyen irányú átalakulásra csak akkor lenne szükség, ha olyan programokat szeretnének megvalósítani, amelyek pénzügyi forrást és hivatalos szervezeti háttérrel igényelnének. Jelenleg azonban sem ambíció, sem kapacitás, sem igény nem mutatkozik erre. Meggyőződésük szerint az informális közösségi forma jobban szolgálja a Mamaklub alapvető céljait és szellemiségét.

A KÖZÖSSÉG HATÁSA A RÉSZTVEVŐKRE ÉS A TÁGABB KÖZÖSSÉG ÉLETÉRE

A vizsgált közösségi kezdeményezés – a „Mamaklub” – elsősorban az érintett édesanyák támogatását célozza meg, azonban hatása túlmutat a közvetlen résztvevők körén, és jelentős szerepet tölt be az agglomerációs település lokális társadalomszerkezetének alakulásában is.

Bekapcsolódás az új lakóhely társadalmi életébe

Az interjúalanyok közül többen is kiemelték, hogy az új lakóhelyre való beköltözés kezdeti időszaka izolációs élményekkel járt. A városi közeghez képest fragmentáltabb társadalmi viszonyok, valamint az agglomerációs települések nyári kiüresedettsége különösen nehezíti a társas kapcsolatok kialakítását. Egy frissen beköltözött édesanya elmondása szerint a

nyári időszakban „szinte kiürültnék” érezte a települést, amely magányérzetet és bizonytalanságot váltott ki benne az új lakóhely hosszú távú alkalmasságát illetően. A Mamaklubhoz való gyors csatlakozás azonban segítette a beilleszkedését, és lehetővé tette számára, hogy már az első hónapokban aktív résztvevője legyen a helyi társadalmi életnek. Mások szintén hasonló élményekről számolnak be:

„Nagyon jó érzés volt, hogy frissen ide költözöttként, első gyermekes anyukaként befogadtak a helyi anyukák. Azóta is nagyon jó érzés, hogy sok mindenben számíthatok rátok, hogy nem érzem magam egyedül itt.”³

Kiemelkedő szerepe van az úgynevezett *komatál*-rendszernek, ami nem csupán fizikai támogatást jelent, hanem fontos szimbolikus gesztus is, amelyen keresztül a közösség elismeri és integrálja az új anyákat. Az interjúk tanúsága szerint sokan a komatál révén találkoztak először személyesen a közösség tagjaival, s ez a kapcsolatfelvétel oldotta a gyermekágyi időszak zártságát és társas izolációját is.

Egyéni szinten megélt pszichoszociális erőforrások

A közösségi részvétel motivációi között gyakran jelenik meg a mindennapi rutinból való kiszakadás és a szolidaritás élménye. Egy résztvevő az alábbi szavakkal írta le tapasztalatait:

„Jó a saját dolgokból egy kicsit kilépni, kitekinteni a hétköznapi mókuskerekéből, és egymásnak is segíteni. Olyan emberekkel tudok így együtt lenni, akikkel közös az alap, és akikkel jól érzem magam.”⁴

Anna a következő kulcsfogalmakkal jellemezte a Mamaklub funkcióját: *„segítségnyújtás, megtartó erő, nyitottság, feltétel nélküli bizalom”*. Ezek olyan pszichoszociális erőforrások, amelyek az anyai szerepben megélt kihívásokat ellensúlyozzák, és elősegítik a személyes reziliencia kialakulását.

Mindezeket támasztják alá a megkérdezett tagok is, akik így vallanak arról, hogy mit jelent számukra a Mamaklub:

„Szerető, elfogadó közösség, ahol hasonló cipőben járunk, megértjük és segítjük egymást.”

„Biztos háttér, segítő közeg, lelki támogatás.”

„Anyaságban, női sorsban sorsközösség Isten előtt és a körülvevő emberek között.”

³ Részlet a Mamaklub egyik tagjával készült beszélgetésből.

⁴ Részlet a Mamaklub egyik tagjával készült beszélgetésből.

„Második családom, második otthonom. Sokat jelent számomra, egy közösség melyen keresztül kötődöm Istenhez. Állandó körforgás, vagyis mások segítése és én is segítve vagyok. Itt érzem, hogy hasznos vagyok.”

„Rengeteg mindent: közösség, megtartó erő, fejlődés, példamutatás, tanúságtétel, ima, segítség...”⁵

Kollektív aktivitás és plébániai integráció

A Mamaklub közösségi aktivitásai fokozatosan integrálódtak a tágabb plébániai struktúrába is. A legjelentősebb kezdeményezés a plébániai családok tábor, amely 11 évvel ezelőtt kifejezetten a Mamaklubhoz tartozó családok számára jött létre. Az évek során a résztvevői kör fokozatosan bővült: először a „férfisátor” tagjai és családjaik csatlakoztak (ahol volt bőven átfedés a családok között), majd a plébános hirdetése nyomán a tágabb hitéleti közösségből is érkeztek résztvevők. A negyedik évtől kezdődően a plébánia anyagilag is támogatta a tábort, amely ezzel hivatalosan is plébániai rendezvénné vált. Mind a szervezői kör, mind a résztvevők jelentős hányada ugyanakkor továbbra is a Mamaklubhoz kötődik, amely így közvetett módon is fenntartja a rendezvény közösségi alapjait.

Karitatív dimenziók és külső kapcsolódások

A klub további fontos küldetése a ruha csere-bere akció, amely nemcsak a tagok közötti szolidaritás egyik formája, hanem karitatív célokat is szolgál: a megmaradt ruhákat rászorulókhoz juttatják el, vagy a „Sulizsák” kezdeményezéshez csatlakozva a helyi óvodát támogatják velük. A kezdeményezés időszakosan nyitottá vált a plébánia egész közössége számára is, azonban a nagymértékű érdeklődés és ruhamennyiség logisztikai kihívásokat vetett fel, így a teljes nyitottság nem bizonyult hosszú távon fenntarthatónak.

Kapcsolathálózati beágyazottság és informális társadalomszervező szerep

A Mamaklubhoz tartozó anyák gyakran betöltenek aktív szerepet más, helyi szerveződésekben is, különösen a katolikus iskola szülői munkaközösségében és a plébánia egyéb programjaiban. E közösségi átfedések a helyi társadalom kohézióját erősítik, és multiplikátor-hatást eredményeznek: a Mamaklubban megélt bizalom és együttműködés mintái más társadalmi terekbe is átvihetők.

⁵ Részletek a Mamaklub tagjaival készült beszélgetésekből.

A közösség szimbolikus vonzereje és hatása a beköltözésekre

Egy kevésbé várt, ám annál érdekesebb hatás, hogy a Mamaklub jó híre már a településválasztásban is szerepet játszik. Az interjúalanyok szerint az elmúlt években több olyan család is a település mellett döntött, akik előzetesen hallottak a közösség értékalapú működéséről és aktív szülői közegéről. Ez a hatás elsősorban a hasonló társadalmi-demográfiai csoportokat érinti: fiatal, többnyire értelmiségi háttérű, kisgyermekes, katolikus értékrendet valló családokat.

ÖSSZEGZÉS

A Mamaklub több mint tizenhat éves története betekintést nyújtott abba, hogyan alakul ki, fejlődik és alkalmazkodik egy informális vallási közösség a mai magyar társadalmi kontextusban. A közösség működése kiváló példája annak, ahogyan Robert Putnam (2000) társadalmi tőke-elmélete a gyakorlatban is megnyilvánul, hiszen a mintegy száz édesanya körül szerveződő, sűrű kapcsolatháló messze túlmutat a közvetlen résztvevőkön, közvetetten több száz családtagra gyakorol hatást, és szerepet játszik az agglomerációs település társadalmi kohéziójának erősítésében. Ez az externália-hatás jól megfigyelhető az előzőekben tárgyalt kezdeményezésekben, mint a plébániai családok tábor, amely a Mamaklub kezdeményezéseként indult, majd fokozatosan a tágabb közösség részévé vált, miközben James Coleman (1988) társadalmi tőke elméletének három komponense – a kötelezettségek és elvárások rendszere a komatál-szolgálatban, az információs csatornák a levelezőlista és a digitális infrastruktúra révén, valamint a normák és szankciók informális működése a taglista tudatos karbantartásában – egyértelműen azonosítható a közösség mindennapi működésében.

Pierre Bourdieu (1986) tőkeelméletének különböző formái is jól nyomon követhetők: a közös katolikus hit, mint kulturális tőke, vitathatatlan és tudatosan főszerepet játszik a közösségi identitás meghatározásában, a társadalmi tőke pedig nemcsak a tagok közötti támogató kapcsolatokban nyilvánul meg, hanem olyan gyakorlati előnyökben is láthattuk, mint a közös online rendelések vagy a ruha-cserebere események, míg a szimbolikus tőke szerepe ott volt tetten érhető, ahogy a Mamaklub híre idővel olyan vonzerőt képvisel, amely befolyásolni kezdte egyes családok településválasztását is. Ez a többrétű tőkestruktúra pedig szorosan összefügg a tönnies-i Gemeinschaft karakterisztikáival (2001), amelyek egyértelműen

felismerhetők a közösség működésében: a személyes kapcsolatok, közös értékek és érzelmi kötődések központi szerepe végigvonul a közösség történetén, megnyilvánulva többek közt azokban a „közös megküzdési helyzetekben” is, amelyek – mint például az egyik tag súlyos betegsége – kollektív megerősítő élménnyé váltak.

Az anyaság közös tapasztalata további kohéziós faktorként volt azonosítható, amit a közösség tematikus felépítése is jól feltár, tekintve, hogy a „szeretet lépcsői” (Isten, férj, gyerek, én) ciklikus rendszere olyan témákat ölel fel, amelyek kifejezetten az anyai identitás és a vallási hovatartozás metszéspontjában helyezkednek el. Így vált a Mamaklub története Robert Wuthnow (1994) támogató csoportokról szóló megfigyeléseinek élő példájává. Az előbbiekben bemutatott, a modern társadalom fragmentációs tendenciáira adott válaszként működő közösség valóban az önkéntes részvétel, a kölcsönös támogatás és a személyes megosztás elvein alapul, ugyanakkor esettanulmányom azt is megmutatja, hogy ezek az informális közösségi formák idővel saját strukturális kihívásokkal szembesülnek, amelyek kezelésében Mark Granovetter (1973) gyenge és erős kötések elmélete bizonyul relevánsnak. A közösség belső kohézióját biztosító erős kötések a rendszeres résztvevők között alakultak ki, míg az új tagok bevonása (lásd komatál-szolgálat) gyakran gyenge kötésekön keresztül történt, és a beköltöző családok integrációjában játszott szerep egyértelműen alátámasztja a közösség társadalomszervező funkcióját. Az esettanulmány talán legérdekesebb tanulsága azonban az, ahogyan a Mamaklub megvalósította azt az egyensúlyt, amelyet Nancy Ammerman (2003) a sikeres vallási közösségek jellemzőjeként azonosít: rugalmasan reagált tagjai változó igényeire, miközben megőrizte alapvető identitását, amit jól mutat, hogy a generációs átrendeződések és differenciálódások, amelyek 5-6 éves ciklusokban ismétlődnek, nem a közösség széthullásához, hanem szerkezeti megújulásához vezettek. A három alcsoport kialakulása kreatív megoldásként jelentkezett arra a kihívásra, hogy a tagok élethelyzetének változásával igényeik is módosulnak, míg a „lebegő tagok” kategóriája azt mutatja, hogy a közösségi hovatartozás nem feltétlenül igényel állandó, intenzív részvételt – ami tovább árnyalja a társadalmi tőke hagyományos értelmezését.

A Mamaklub esete így rávilágít arra, hogy az informális vallási közösségek jelentősége túlmutat a közvetlen résztvevőkön, és fontos szerepet töltenek be a civil társadalom újratermelésében, főleg ott, ahol a hagyományos közösségi struktúrák gyengülnek, mint az agglomerációs

térségekben, ahol a mobilitás és az urbanizáció következményei máshol is hasonló kihívásokat vetnek fel.

A vallási keretezés szerepe sem pusztán szimbolikus, hiszen a közös hitbeli meggyőződés olyan stabil alapot teremt, amely lehetővé teszi a közösség számára a túlélést a szerkezeti változások és a vezetőváltások idején. Ehhez járul hozzá egy olyan karizmatikus vezető szerepe, aki nagy és előre vivő hatással van a közösség szerveződésére, ugyanakkor képes volt olyan struktúrák kialakítására, amelyekkel nem láncolja saját személyéhez a közösség létét, hanem annak hosszú távú fennmaradását alapozza meg.

Végül, a Mamaklub története azt is megmutatja, hogy az informális közösségi szerveződés nem feltétlenül jelent szervezetlen vagy strukturálatlan működést: a közösség sikere nagyrészt annak köszönhető, hogy idővel kialakította azokat a szervezeti kereteket és szabályokat, amelyek biztosítják a kiszámíthatóságot és a folytonosságot – anélkül azonban, hogy elvesztette volna rugalmasságát és befogadó jellegét.

IRODALOM

- Ammerman, Nancy T. (2003): Religious identities and religious institutions. In. Dillon, Michelle (ed.): *Handbook of the sociology of religion*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 207-224.
- Bourdieu, Pierre (1986): The forms of capital. In Richardson, John G. (ed.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press, pp. 241-258.
- Coleman, James Samuel (1988): Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94(Supplement), S95–S120. DOI: <https://doi.org/10.1086/228943>
- Granovetter, Mark (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380. DOI: <https://doi.org/10.1086/225469>
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Tönnies, Ferdinand (2001): *Community and civil society*. Transl. & ed. by Jose Harris. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wuthnow, Robert (1994): *Sharing the journey: Support groups and America's new quest for community*. Free Press.

HOGYAN NŐTT A TÉT? – A „NŐ A TÉT” VÁLLALKOZÓNŐI KÖZÖSSÉG TÖRTÉNETE

JÁMBOR FRUZZSINA¹ – GAÁL SZILVIA²

Absztrakt

A Nő a TÉT vállalkozónői közösség egy Gödön és az észak-pesti régióban működő, helyi női vállalkozók és szakemberek által alapított, jogi forma nélkül működő támogató hálózat. A közösség célja, hogy szakmai fejlődést, önismereti támogatást és közösségi élményt nyújtson vállalkozó nők számára, elősegítve a női vállalkozók láthatóságát és gazdasági önállóságát. Az esettanulmány célja, hogy bemutassa a közösség létrejöttének társadalmi, gazdasági és közösségi hátterét, fejlődési szakaszait, szerveződési folyamatait, valamint tevékenységeit és szolgáltatásait. Külön hangsúlyt kap az elemzés során annak feltárása, hogy milyen kihívásokat jelent az önszerveződés fenntartása, a hálózat piaci modell felé való elmozdulása, valamint az alapítók szerepvállalásának változásai. Az esettanulmány arra is rá kíván világítani, hogy miként képes egy alulról szerveződő női közösség valódi társadalmi és gazdasági változást generálni helyi közösségben, miközben alkalmazkodik a 21. század kihívásaihoz.

Kulcsszavak: vállalkozás, női vállalkozók, közösség, vállalkozásfejlesztés, mentoring

The story of a women entrepreneurial community: „Nő a TÉT”

Fruzsina Jámbor – Szilvia Gaál

Abstract

The Women Entrepreneurs' Community “Nő a TÉT” is a support network established by local women entrepreneurs and professionals in Göd and the Northern Pest region of Hungary. Its mission is to provide professional development, self-awareness support, and a sense of community for women, while enhancing the visibility and economic independence of female entrepreneurs. This case study examines the social, economic, and community-driven factors that led to the formation of the community, traces its development stages and organisational processes, and highlights its activities and services. Particular attention is paid to the challenges associated with maintaining self-organisation, the transition to a market-based model, and the evolving roles of founders. The study demonstrates how a grassroots

¹ Jámbor Fruzsina, Szociológia MSc, Business Coach MSc, vállalkozási mentor, team coach, iskolafenntartó, generációs tréner, Nő a TÉT, Zenit Általános Iskola, SteiGen Kft

² Gaál Szilvia, Nemzetközi Kapcsolatok Szakreferens BSc, Irodalomterapeuta BSc mediátor, önismereticoport-vezető, vállalkozási mentor, Nő a TÉT

women's community at the local level can drive genuine social and economic change while adapting to the challenges of the 21st century.

Keywords: entrepreneurship, female entrepreneurs, community, business development, mentoring

BEVEZETÉS, AVAGY A „NŐ A TÉT” HÁLÓZAT LÉTREJÖTTÉT INDUKÁLÓ TÁRSADALMI PROBLÉMÁK DIÓHÉJBAN

A 21. századi magyar társadalomban egyre hangsúlyosabbá váltak azok a társadalmi, gazdasági és közösségi igények, amelyek a nők önszerveződését ösztönözték, különösen szakmai szerepvállalásukat tekintve.

A Nő a TÉT vállalkozónői közösség létrejöttében az alábbi társadalmi folyamatok játszottak meghatározó szerepet.

Az Y generáció tagjai, akik 1981 és 1994 között születtek, a 2010-es években tömegesen váltak anyává Magyarországon. Ezzel párhuzamosan az okostelefonok gyors elterjedése alapvetően átalakította a szülői szerepeket és információszerzési szokásokat. A fiatal anyák egyre gyakrabban fordultak online közösségekhez, csoportokhoz, influenszerekhez, amikor gyermeknevelési, egészségügyi vagy életvezetési kérdésekben tanácsra volt szükségük. A közösségi média platformok nemcsak információforrásként, hanem kapcsolódási pontként is szolgáltak, ahol az anyák megoszthatták tapasztalataikat és támogatást nyújthattak egymásnak. Természetesen ezek negatív pszichológiai következményekkel is együtt jártak.

A digitális szülőség elterjedésével a családi élet és a karrier is egyre inkább az online térbe tolódott, különösen azoknál az anyáknál, akik otthonról dolgoztak vagy vállalkozást indítottak. Ez a tendencia hozzájárult ahhoz, hogy a Budapest környéki agglomerációban felerősödött a „zöldözveggy” jelenség: sok család költözött ki a városból a zöldövezetbe, de a férjek gyakran a fővárosban dolgoztak, míg az anyák egyedül maradtak otthon a gyerekekkel. Az online tér lehetőséget adott a társas kapcsolatok fenntartására, de sok anya mégis magányosnak érezhette magát a fizikai elszigeteltség miatt.

A digitális eszközök használata megkönnyítette a mindennapi szervezést, de új kihívásokat is hozott a gyermeknevelésben, például a képernyőidő szabályozásában és az online biztonság kérdéseiben. Az Y generációs anyák kevésbé ragaszkodtak a hagyományos nemi szerepekhez, és fontosnak tartották a gyermek egyéniségének tiszteletben tartását, de valódi példa nélkül ez az új szülői szerep kihívást jelentett a szülői generációnak. Míg az információs túlterheltség

szorongást és bizonytalanságot okoz a gyermeknevelésben, az interneten könnyen terjedő félrevezető vagy hamis tanácsok szintén elbizonytalanítják a szülőket.

A karrier és a család közötti egyensúly megteremtése sokuk számára az online munkavégzés révén vált elérhetővé. Az online közösségek és digitális platformok így nemcsak információs, hanem érzelmi és szakmai közeget és referencia pontot is jelentettek az Y generációs anyáknak. Az otthoni munkavégzés miatt elmosódhatnak a munka és a magánélet határai, ami kiegészítéshez vezethet több szerepben is.

A munkaerőpiaci esélyegyenlőtlenségek, a női vállalkozók láthatóságának hiánya, valamint a támogató közösségek iránti igény mind hozzájárultak ahhoz, hogy speciális, női fókuszú csoportok alakuljanak ki a 2010-es években. Gödön, a helyi közösségi életben is megjelent az igény olyan klubokra, amelyek nemcsak szakmai, hanem önismereti, vállalkozásfejlesztési és kapcsolati támogatást is nyújtanak a nők számára. Az országos és nemzetközi trendekhez igazodva, a női közösségek szerepe egyre inkább felértékelődött a településen élők körében is, különösen a társadalmi integráció, az empowerment és a gazdasági önállóság területén. Mivel tapasztalataink szerint a digitális világban nehezebb valódi közösségi élményeket megélni, és az online vállalkozói közösségek is virágoztak, egy offline közösség igénye még erősebben merült fel.

Mindezen jelenségek vezettek el ahhoz az igényhez, hogy hat évvel ezelőtt egy valódi, offline női közösséget hívjunk életre, ami valójában nem volt megvalósítható egy online háttér infrastruktúra nélkül.

AZ ESETTANULMÁNY CÉLJA ÉS SZERKEZETE

Az esettanulmány célja, hogy bemutassa a „Nő a TÉT” közösség létrejöttének okait, fejlődési szakaszait, szerveződési folyamatait, tevékenységeit és a fenntarthatóság, valamint a piaci modell felé való elmozdulás dilemmáit az alapítók szemszögéből. A tanulmány az alábbi témákat érinti: a közösség létrejöttét kiváltó helyi és általános társadalmi problémák; a közösség fejlődéstörténete, főbb mérföldkövei; a network szervezése, az önszerveződés és az informális kapcsolatok szerepe; a közösség által kínált tevékenységek és szolgáltatások; az önszerveződés fenntartásának kihívásai, a szervezeti forma és a piaci modell keresése.

A tanulmány az alapítók szemszögéből készült, a „Nő a TÉT” közösség közel tíz éves történetének objektivitásra törekvő szubjektív megélésével.

A „NŐ A TÉT” VÁLLALKOZÓNŐI KÖZÖSSÉG FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

A hálózat működését megalapozó szempontok: nőként vállalkozni és közösséget alkotni

A „Nő a Tét” vállalkozónői közösség 2019-es *alapítását* helyi női vállalkozók és szakemberek kezdeményezték, akik felismerték, hogy az észak-pesti régióban hiányzik az olyan támogató hálózat, amely egyszerre nyújt szakmai fejlődést, önismereti támogatást és közösségi élményt a nők számára. A közösség elsődleges célja a női vállalkozók és a munka világában aktív nők összefogása, tapasztalatcseréje és egymás segítése volt.

Az esettanulmány szerzői, mint alapítók a 2010-es években saját életszakasz- és karrierváltásuk során ismerték fel a vállalkozás, mint karrier lehetőségét. Első generációs vállalkozóként nem volt családi példájuk a vállalkozásra, egy 1990-es évekbeli kényszervállalkozás példáján kívül, ami a munka-kiszervezés leplezésére jött létre, nem pedig a klasszikus vállalkozói éthosz mentén.

A közösség alapjait tehát két fontos értékrend alapozta meg, az egyik a vállalkozói értékek, a másik a 21. századi női önismereti és közösségi értékek. Mindkét értékrend fontos szerepet játszott az alapítók saját vállalkozásainak (melyek közé tartozik önismereti irodalomterápiás praxis és egy alternatív általános iskola) alapításánál is.

Amikor vállalkozásról beszélünk, egy olyan gazdasági egységről vagy szervezetről szólunk, amely saját nevében, saját felelősségére, üzletszerűen folytat tevékenységet, elkülönül a piaci szereplőktől, de a piacon működik, és elsődleges célja a nyereség elérése, amely érdekében kockázatot vállal. A vállalkozás lényege, hogy önállóan, rendszeresen és gazdasági céllal szervezi meg a termelési tényezőket, hogy termékeket vagy szolgáltatásokat állítson elő, és kielégítse a fogyasztói igényeket.

A hagyományos vállalkozói értékek azok az alapelvek és attitűdök, amelyek hosszú ideje meghatározzák a sikeres vállalkozók gondolkodásmódját és működését. Ezek közé tartoznak:

- *Kockázatvállalás:* A vállalkozó hajlandó bizonytalanságot és anyagi, pszichikai vagy társadalmi kockázatot vállalni a siker érdekében. Ennek feltétele a *pszichológiai biztonság* megteremtése, mely a vállalkozás fenntartásának alapja.
- *Önállóság:* Egy vállalkozó saját döntéseket hoz és felelősséget vállal a tetteiért, ezen felül munkavállalóiért, ügyfeleiért és a társadalomért is *felelősséget* érez.
- *Kitartás és szorgalom:* A vállalkozó hosszú távon dolgozik céljaiért, ezeket figyelembe véve tervez és dönt. *Célorientáltan*, működik, világos célokat tűz ki, és ezek elérésére fókuszál.

- *Kreativitás és innováció, reziliencia:* Új ötleteket keres, fejleszt, és képes alkalmazkodni a változó környezethez, a BANI világban (a mozaikszó a Brittle (Törékeny), Anxious (Szorongó), Nonlinear (Nemlineáris) és Incomprehensible (Felfoghatatlan) szavak rövidítése) ezek minden vállalkozás életben maradásának alap értékei, minden vállalkozó alap kompetenciái.
- *Etikus magatartás:* Betartja a jogszabályokat, tisztességesen viselkedik a partnerekkel, ügyfelekkel, munkatársakkal szemben. Pontos, szavahihető, tartja a vállalásait, egyszóval *megbízható*.
- *Megoldásfókusz:* A vállalkozó gyorsan és hatékonyan reagál a felmerülő kihívásokra, a lehetőségekre és a megoldásra fókuszál.
- *Értékteremtés:* Arra törekszik, hogy tevékenysége hasznot hozzon a vevők, a közösség, a tágabb társadalom és a gazdaság számára.
- *Fenntarthatóság és fejlődés:* a vállalkozó a vállalkozásának fejlődését a gazdasági növekedésen túlmutatóan a személyes fejlődésében, a társadalom és a tágabb környezet fenntartható fejlődésében méri.

A női közösségi értékek megfogalmazása során a hagyományos női körök, közösségek értékeihez nyúltunk vissza. Bár azt tapasztaltuk, hogy a hagyományos női közösségek fő erőssége a megtartó, gondoskodó, támogató közeg, az erre való igény nem csökkent a 21. századra, csak a hangsúlyok alakultak át. Változás az, hogy a hagyományok őrzése helyett a modern női közösségek a személyes fejlődést, a pszichológiai biztonságot, a társadalmi szerepvállalást és a reziliens alkalmazkodást helyezik előtérbe, de az elfogadás, az összetartás és a kölcsönös támogatás alapvető értékei megmaradtak.

A vállalkozói és a női közösségi értékek így közös halmazt alkottak, melynek metszetében megjelentek azok az alapértékek, melyek a mai napig formálják a „Nő a TÉT” vállalkozónői közösséget. Így például az *együttműködő versengés* értéke, mely sok esetben hatékonyabbnak és egészségesebbnek bizonyul, mint a pusztán önérdekű verseny vagy a konfliktus kerülése egy szűkebb, lokális közösségben. Ebben a társas viszonyban a felek támogatják egymás szakmai és személyes fejlődését, miközben a verseny motiváló ereje fennmarad.

1. ábra: A „Nő a TÉT” közösség értékei

Forrás: [NŐ a TÉT](#)

A hálózati közösség elindítása és indulása 2019-ben

A vállalkozás indítását tervező alapítók 2019 tavaszán szervezték meg az *első Gödi Női Vállalkozók Találkozóját*. Mivel egy alapvetően értékorientált, informális közösség létrehozása volt a cél, az alapítók az önkéntes munkavégzést választották a megalapozás időszakában a maguk számára.

Az alapítók önkéntes feladatai kezdetben egy néhány tíz, mára közel 500 főt számláló online közösség adminisztrációját, személyes találkozók megszervezését, kommunikációját és koordinálását takarták. Az első személyes találkozók népszerűsége arra motiválta az alapítókat, hogy folytassák rendszeres személyes találkozókkal a közösség kiépülését. Ehhez jó háttérrel adott egy szintén női vállalkozó által vezetett helyi vendéglátóhely is, mely két hetente, kedd délelőtt hamarabb nyitott ki, hogy helyet és frissítőket biztosítson a közösségnek.

Az első formálódó időszak után hamarosan, nagyjából *2019 őszétől* beállt egy rendszer a közösségben. A kétheti személyes találkozók során alkalmanként 2-3 órában a vállalkozó vagy vállalkozást fontolgató nők találkoztak személyesen. A hónap első találkozásán tematikus beszélgetések, szakmai előadások és workshopok szerveződtek, a második találkozón pedig mentoring alkalmak során a jelentkező tagok bemutathatták saját vállalkozásukat vagy vállalkozási ötletüket. A mentoring alkalmakon a közösség támogatásával az alapítók

mentoring beszélgetések során segítették kérdéseikkel, javaslataikkal a mentoráltakat. A közösség ekkor még nagyjából 50-100 tagot számlált, ebből személyesen 30-40 fő volt aktív tag. Az alapítók folyamatosan képezték magukat a vállalkozás és az önismeret fejlesztés területén, de a közösséget továbbra is informálisan, önkéntes munkával támogatták.

A közösség tagjai jellemzően 30-40 éves, családos nők voltak, jellemzően Göd és annak 5-10 kilométeres vonzáskörzetéből.

A Covid-19 járvány hatása a közösség építésére és működésére

A hálózat történetének és működésének következő időszaka a kényszer hatására alakult, hiszen a COVID-19 berobbanásával megszűnt a lehetséges a személyes kapcsolódásnak. Az alapítók számára egy önkormányzati pályázat adott ötletet arra, hogy az online csoport mellett hogyan tudják hatékonyan fenntartani és támogatni a közösséget. Egy kisebb, 200 ezer forintos támogatás elnyerését követően pályázatot írtak ki a közösség tagjainak, olyan szakemberek egyéni és csoportos online vállalkozásfejlesztési szolgáltatásait felajánlva, amely egyrészt a pályázók vállalkozását segítette a további fejlődésben, másrészt a szolgáltatókat juttatta bevételhez a nehéz időszakban. Itt a javarészt online aktivitásának köszönhetően a közösséghez nagyobb távolságból is tudtak csatlakozni, olyan dolgozó nők is, akik korábban a hétköznapi délelőtti időszokban nem voltak elérhetőek a munkájukból kifolyólag. Az alapítók továbbra is önkéntesek voltak a szervezetben.

A COVID-19 járvány utáni időszak fejleményei a „Nő a TÉT” vállalkozónői közösség életében

Az online közösségi forma azonban nem tudta pótolni a személyes női közösséget, így a korlátozások feloldásával a közösség helyi tagjai kezdeményezték a személyes találkozók újraindítását. Érezhető volt azonban a társas térből való visszahúzódás, a családi szerepek átrendeződése a kisgyermekes háztartásokban a nők gondozói, nevelői szerepének megerősödésével a korlátozások és intézményi bezárások idején. A személyes találkozókra nagyon lassan nőtt a megjelenők száma, az online közösség viszont növekedett, ami további kihívást jelentett és újabb feladatokat rótt az alapítókra. Az önkéntesség mellett megjelentek az egyéni mentoringra, coachingra és tanácsadásra bejelentkezők az alapítók egyéni praxisában, akik jellemzően a hálózatból érkeztek. A COVID ideje alatt Gaál Szilvia mediátor képesítést, Jámbor Fruzsina pedig Business Coach diplomát szerzett, számos más kiegészítő továbbképzés mellett. Vállalkozásfejlesztési tanácsaik, hálózatépítő munkájuk egyre több

pozitív visszajelzést kapott, míg az önkéntes feladataik nem csökkentek, nem tudták delegálni a szerepeiket.

Elmozdulás az önszerveződés felől a piaci szektor felé, avagy egy piaci rés megtalálása és kitöltése

2024 januárjában indult el az a vállalkozás (www.tudatosno.hu), melynek célja volt kiegészíteni, majd leváltani azt a négy éve tartó önkéntes tevékenységet, amely életre hívta a Nő a TÉT vállalkozónői közösséget. Ennek tapasztalatai alapján a már kidolgozott és működtetett szakmai programba ágyazva az alapítók egy Mentorprogramot és Női Üzleti Reggeli sorozatot indítottak útjára, megtartva a személyes találkozókat, de az egyes programok résztvevőitől egy jelképes összegű részvételi díjat kérve. Az ekkorra már 250-300 fős közösség minden tagja számára továbbra is elérhetőek voltak az ingyenes találkozók. Ezen programok szervezése az alapítók számára kisebb szakmai és szervezői munka befektetéssel jártak már, mint korábban.

A közösség reakciója megoszlott a közösség átalakulását tekintve. Akik inkább érdekeltek voltak egy vállalkozói közösségben való megjelenésben, saját vállalkozói szerepük fejlesztésében, üdvözölték a változásokat. Azok azonban, akik inkább a női közösséget keresték, lemorzsolódtak és inkább online maradtak aktívak.

2025-ben újabb kísérletet tettek az alapítók, üzleti alapokra helyezni a közösséget. A meglévő tagok legnagyobb része az alapító mentorok "önkéntes" gondoskodó szerepéhez tudott kapcsolódni. Ugyanakkor a Vállalkozónői Mentorprogram és Üzleti Reggelik egy teljesen új közönséget tudtak megszólítani, a teljes Dunakanyarból és az egész országból csatlakoztak érdeklődők a közösséghez, ami jelenleg közel ötszáz főt számlál. Ezen túl az új programok szélesebb hatásában megnyitották az észak-pesti régiót egy új üzleti terület, a forprofit alapon szerveződő üzleti közösségek irányába.

AZ INFORMALITÁS ÉS ÖNSZERVEZŐDÉS FOLYAMATA, VALAMINT A TEVÉKENYSÉGEK ÉS A NYÚJTOTT SZOLGÁLTATÁSOK

A „Nő a TÉT” közösség networkjének szervezése – az informalitás és az önszerveződés kihívásai

A Nő a TÉT közösség szerveződése alulról jövő kezdeményezésként, informális keretek között indult, amelyet a tagok aktív részvétele, önkéntessége és személyes motivációja tartott fenn. A tagok többsége helyi, 25-55 év közötti nő, akik között megtalálhatók vállalkozók,

szabadúszók, alkalmazottak és kisgyermekes anyák is. A közösség diverzitása lehetővé tette a különböző élethelyzetekből, társadalmi és demográfiai háttérből érkező nők integrációját. Az informális kapcsolati háló és a kölcsönös támogatás volt a fejlődés motorja, amelyhez később szakmai partnerek, helyi intézmények és civil szervezetek is csatlakoztak. A network növekedésének és működésének hatására mellék- és alszerveződések is létrejöttek, mint például olyan kézműves vállalkozónők közössége, akik közösen szerveződve szakmai vásárokat, kiállításokat szerveztek, illetve a rendezvények helyszínei is olyan lokációk voltak, melyeket a közösség tagjai indítottak el vagy vezettek.

Az önszerveződés folyamata során fokozatosan alakult át az alapítók szerepe. A szervező tag szerepét folyamatosan váltotta fel a szakértői, vezetői, "példaképi" szerep, ami a közösség tagjai részéről a felelősség áthelyezését, az alapítóknak mentori szerepbe való „transzportálását” jelentette. A szervezeten belül a kialakult, időtálló kapcsolati háló minősége egyben edukálta is a résztvevőket az együttműködésen (és nem konkurencia szemléleten) alapuló szakmai kapcsolódások keresésére és kialakítására, akár a szervezeten kívül is. Azonban a közösségi folyamatok és szerepek rögzültek. A legaktívabb tagok külön egyeztetések után sem vállaltak felelős szerepet a közösségben, hanem inkább "kiemelt ügyfél" szerepben, külső partnerként működtek. Ez a folyamat vezetett az alapítók szerepének szolgáltatói irányba való elmozdulásához, mely - a vállalkozói szerepük hangsúlyának kiemelkedése miatt - hiteles lépésnek, mégis ellentmondásos szerepváltásnak bizonyult.

A közösség tevékenységi köre és a nyújtott szolgáltatások

A közösség tevékenységi köre folyamatosan bővült: kezdetben útkereső találkozók, majd önismereti és vállalkozásfejlesztési műhelyek, szakmai előadások, networking események, majd pedig tematikus foglalkozások, mentorprogramok és közös projektek formájában. A kidolgozásra kerülő szolgáltatások célja a női vállalkozói én erősítése, a vállalkozói kompetenciák fejlesztése, a munka-magánélet egyensúly támogatása, valamint a helyi női vállalkozók láthatóságának növelése volt.

2024 óta a „Nő a TÉT” Vállalkozónői egyéni és csoportos mentorprogram mellett a közösség a havi rendszerességű Női Üzleti Reggeliken és a Nézd, hogy NŐ! - Vállalkozónői kerekasztal beszélgetéseken találkozik személyes formában, valamint folyamatos online kapcsolatban van

a közösség a „Nő a TÉT” zárt Facebook csoportjában³. Mindezekon túl, az alapítók indítottak egy rendszeresen jelentkező podcast csatornát⁴ is, ahol helyi sikeres vállalkozónőkkel beszélgetnek szakmai életútjukról, inspirációt nyújtva ezzel akár távolabbi célcsoport számára is.

ÖSSZEGZÉS HELYETT – AVAGY AZ ÖNSZERVEZŐDÉS FENNTARTÁSA VERSUS A PIACI MODELL FELÉ ELINDULÁS

A Nő a TÉT közösség fenntarthatóságának kulcsa az önszerveződésből fakadó elkötelezettség, a tagok aktív részvétele és a folyamatos innováció volt. Ugyanakkor a növekvő igények és a professzionalizálódás szükségessé tette a szervezeti forma és a fenntartható finanszírozás keresését. A közösség elindult a piaci modell irányába: egyes szolgáltatásokat részvételi díjassá tett, partnerségeket épített ki, és felmerült a formális szervezeti keret (egyesület, nonprofit kft, stb.) létrehozásának igénye is. Ez a folyamat jól illeszkedik a hazai és nemzetközi női közösségek fejlődési trendjeihez, ahol az empowerment, a közösségi részvétel és a gazdasági önállóság egyszerre jelenik meg, mint cél és mint eszköz.

Véleményünk szerint a Nő a TÉT közösség esete jól példázza, hogy a helyi társadalmi szükségletekre reagáló, alulról szerveződő női hálózatok képesek valódi változást generálni, és hosszú távon is fenntartható, akár piaci alapon működő szervezetté fejlődni. Azonban nem állíthatjuk, hogy az átalakulás miatti szerepváltozások nem járnak együtt a közösség átalakulásával és a részvétel, az elköteleződés és a kapcsolódás minőségének változásával. Az értékorientált működés viszont garancia arra, hogy az attitűdök és a kapcsolatok átalakulása, a szakmai én-ek fejlődése, egy közösség közös értékei a közös út lezárultával is fennmaradjanak és hatással legyenek. A „Nő a TÉT” története példázza ezt, hiszen az észak-pesti régióban élő vállalkozónők egész generációja számára nyitotta meg a vállalkozásról való másfajta gondolkodást, a közösség-alapú, együttműködően versengő vállalkozónő mintájával.

³ (<https://www.facebook.com/groups/798875707175157>)

⁴ (https://youtube.com/playlist?list=PLji-6CdN-Af7jICBE4xAGzaFF_Yj2n2Rm&si=VYq98ZyPudC7yo8p)

MI VAN A VÁLASZTÁSON ÉS A MEGHÍVÁSON TÚL? – SZAKIRODALMI AJÁNLÁSOK AZ ÖNKÉNTESK TOBORZÁSÁNAK KERESLETI ÉS KÍNÁLATI SZEMPONTÚ MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ

NAGY RÉKA¹ - BARTAL ANNA MÁRIA²

Absztrakt

Magyarországon az önkéntesmenedzsementi módszerek alkalmazása az elmúlt, közel két évtized óta lassan már nem csak a nagy, jól professzionalizált szervezetek kiváltsága. Az önkéntes menedzsmenti megközelítésű módszertani tanulmány témájául azért választottuk a toborzást, mert ez – függetlenül a mérettől, vagy a professzionalizálódás fokától – minden, önkénteseket foglalkoztató civil-nonprofit szervezetet érint. Az önkéntesek toborzásakor tulajdonképpen az önkéntesek és a civil-nonprofit szervezetek „piacáról” beszélhetünk, amit elméletileg a kereslet és kínálat szabályoz. A helyzetet az bonyolítja, hogy a toborzási folyamatban mind az önkéntesek, mind a civil-nonprofit szervezetek kettős szerepben jelennek meg, azaz, egyszerre lehetnek vevői és eladói is ennek a piacnak. Az önkéntességgel foglalkozó elméleti tanulmányokban elsősorban az önkéntesek kínálatának feltárása a fő vizsgálati szempont. E nézőpontból a toborzási folyamatot az dönti el, hogy ez az önkéntes-kínálat mennyiben esik egybe a civil-nonprofit szervezetek keresleti igényeivel. Tanulmányunkban egy másik oldalról, szervezeti menedzsment megközelítéséből – az erre vonatkozó szakirodalmi eredmények alapján – vizsgáljuk meg a toborzást befolyásoló hatékonysági szempontokat. Az elemzés átláthatósága miatt szétválasztottuk és két külön modellben mutatjuk be az önkénteseket toborzó szervezetek keresleti és kínálati jellemzőit. A toborzás keresleti oldalának leírásakor azt elemezzük, hogy „kit” és „hogyan” keresnek a szervezetek, amikor önkéntesekre van szükségük. A toborzás kínálati oldalát pedig abból a szempontból vizsgáltuk, hogy mit kínálnak, valamint milyen menedzsmenti feltételeknek kell, hogy megfeleljenek, és ennek érdekében milyen módszereket, gyakorlatokat alkalmazhatnak, ha önkénteseket akarnak toborozni. Mindezek alapján a hazai önkéntes menedzsmenti gyakorlat számára új, a gyakorlatban is felhasználható szempontokat kívánunk adni a toborzás szervezeti nézőpontból megfogalmazott komplex megközelítésével.

Kulcsszavak: toborzás, kereslet, kínálat, önkéntes menedzsment, önkéntesek, civil-nonprofit szervezetek

¹ Nagy Réka, szociológus, az Önkéntes Szemle szerkesztőségének tagja.

² Bartal Anna Mária (PhD), szociálpolitikus-szociológus, az Önkéntes Szemle főszerkesztője.

What is beyond the choice and the invitation? – recommendations for a demand- and supply-side approach to volunteer recruitment based on the literature

Réka Nagy – Anna Mária Bartal

Abstract

Over the last two decades, the application of volunteer management methods in Hungary has increasingly become not only the prerogative of large, well-professionalized organisations. We chose recruitment as the topic of the methodological study using a volunteer management approach because it concerns all non-profit civil society organisations that employ volunteers, regardless of size or level of professionalisation. When recruiting volunteers, we can actually talk about the “market” of volunteers and civil non-profit organizations, which is theoretically regulated by supply and demand.

When recruiting volunteers, we can actually imagine a “market” of volunteers and non-profit civil society organisations, which, in theory—like any market—is driven by the forces of supply and demand. However, the situation is complicated by the fact that both volunteers and civil non-profit organizations play a dual role in the recruitment process, i.e., they can be both buyers and sellers in this market at same time. Nevertheless, the focus of theoretical studies on volunteering is primarily on examining the supply of volunteers. From this perspective, the recruitment process is determined by the extent to which this volunteer supply matches the needs of civil non-profit organisations.

In our study we examine the efficiency aspects of personnel recruitment from a different perspective, namely from the perspective of organisational management – based on the relevant literature findings. For the sake of transparency of the analysis, we separated the demand and supply characteristics of organisations when recruiting volunteers and presented them in two separate models. To describe the demand side of recruitment, we analysed “who” and “how” organisations look for volunteers when they need them. In contrast, we examined the supply side of the organizations' recruitment process from the perspective of “what,” i.e., what they offer, what management conditions they must meet, and what methods and practices they can use to recruit volunteers. On this basis, we would like to highlight new aspects for volunteer management in Hungary that organisations can use in practice as a complex approach to recruitment from an organisational perspective.

Keywords: recruitment, demand, supply, volunteer management, volunteers, civil-nonprofit organizations

BEVEZETÉS

Szinte közhelyszerű megállapítás, hogy az önkéntesek a civil-nonprofit szervezetek számára jelentős erőforrást jelentenek, és a fő kérdés az, hogy azok ehhez az erőforráshoz miként tudnak a leghatékonyabban hozzáférfni. Ebből kiindulva a nemzetközi szakirodalomban a kétezres évek elejétől széles diskurzus alakult ki arról, hogy mennyiben az önkéntes „saját”

választása, belső indíttatása és/vagy a külső körülmények, lehetőségek, a toborzás általi „meghívás” befolyásolják azt, hogy ki lesz önkéntes (Dekker – Halman 2003).

A „jó” toborzás, valamint módszereinek kialakítása és alkalmazása az önkénteseket foglalkoztató civil-nonprofit szervezetek egyik fő menedzsmenti célja. A humánerőforrás menedzsmenti megközelítésben ezt a célt az szolgálja, hogy a szervezet megtalálja a leginkább „megfelelő” önkénteseket, akik elkötelezettek a misszió, a tevékenység és nem utolsósorban a szervezet iránt is (Esmond 2010). Az önkéntesek elköteleződése két jellemzővel írható le: egyrészt, mint egy folyamat, ami egy kontinuumon helyezhető el, de időben különböző változékonyságú lehet. Másrészt számolni kell azzal is, hogy az elköteleződésnek van egy kontingencia-jellege is, azaz bekövetkezhet, de nem biztos, hogy be is következik (Nesbit et al. 2018).

Az önkéntesek toborzásakor tulajdonképpen az önkéntesek és a civil-nonprofit szervezetek „piacáról” beszélhetünk, amit elméletileg a kereslet és a kínálat szabályoz. A helyzetet az bonyolítja, hogy mind az önkéntesek, mind a civil-nonprofit szervezetek – a klasszikus piaci felfogástól eltérően – kettős szerepben jelennek meg a toborzási folyamatban, azaz egyszerre lehetnek vevői és eladói is ennek a toborzási piacnak.

Áttekintve az elmúlt húsz évben megjelent, az önkéntes menedzsmentet megalapozó elméleti tanulmányokat azt állapítható meg – Liora Arnonnal és szerzőtársaival (2022) egyetértve –, hogy a toborzási piacot az önkéntesek kínálata szempontjából közelítették meg. Azaz, milyen az önkéntesek piaci kínálata, és így az elemzések fókuszában elsősorban az önkéntesek szociodemográfiai jellemzőinek, motivációinak vagy az önkéntesség következményeinek (hatások, tapasztalatok, előnyök stb.) feltárása volt a domináns megközelítési szempont. E nézőpontból a toborzási folyamatot az döntötte el, hogy ez az önkéntes-kínálat mennyiben esik egybe a civil-nonprofit szervezetek keresleti igényeivel.

Ugyanakkor arról már kevesebb elemzés szólt, hogy az önkénteseket kereső civil-nonprofit szervezeteknek a toborzáshoz milyen szervezeti feltételeknek kell megfelelniük, hogy hatékonyan tudjanak önkénteseket fogadni. A Debbie Haski-Leventhal és munkatársai (2010) által bevezetett toborozhatóság (recruitability) fogalma már némi elmozdulást jelentett afelé, hogy a civil-nonprofit szervezeteknek – azaz a keresleti oldalnak – milyen feltételeket kell számba venniük, illetve megfelelniük nekik, hogy önkénteseket tudjanak toborozni és fogadni. Megfogalmazásuk szerint a toborozhatóság az önkénteseket foglalkoztató szervezetek azon

adottságára utal, hogy megfelelő önkénteseket toborozzanak és azokat meg is tudják tartani. Az önkéntesek számának és sokszínűségének növelése érdekében a toborzás előfeltételeinek tartották egyrészt az önkéntesek fizikai, technikai és földrajzi elérhetőségének feltételeit, másrészt magának a folyamatnak a költségeit (a pénzügyi és humán erőforrásokat), harmadrészt a toborzást elősegítő hálózatokat és együttműködéseket (Haski-Leventhal et al. 2010:142).

De mit jelent a szervezeti menedzsment-szempontú hatékonyság a toborzás terén? Milyen szervezeti feltételek, megfelelés szükségesek ahhoz, hogy az önkéntesek kínálata és a szervezeti kereslet optimálisan találkozzon?

Arnon és szerzőtársai (2022) a toborozhatóság (recruitability) új és szükséges kiegészítőjeként fogalmazzák meg (a szervezeti menedzsment-megközelítésű) elkötelezhetőség (engageability) fogalmát. Ennek alapján az elkötelezhetőség (engageability) alatt az önkénteseket foglalkoztató nonprofit szervezetek azon képességét értik, hogy bevonják, motiválják és irányítsák az önkénteseket tevékenységük és képességeik maximalizálása, illetve megtartásuk érdekében (Arnon et al. 2022:1634).

Mindezen problémafelvetésekből kiindulva önkéntesmenedzsmenti fókuszú tanulmányukban a toborzás témáját tárgyaljuk szervezeti szempontú megközelítésben, két modell alapján. Egyrészt bemutatjuk a toborzást a keresleti megközelítés alapján és ehhez kapcsolódva az önkéntes menedzsmentre adaptált toborzási tölcser-modellt, annak meghatározó elemeivel. Másrészt ismertetjük az Arnon és szerzőtársai (2022) által kidolgozott – a toborzást (is) befolyásoló szervezeti menedzsment gyakorlatokat leíró – ideáltipikus modellt, ami egy tágabb, kínálati szemléletű kiegészítése a fentebbi, keresleti szempontú megközelítésnek.

A toborzási tölcser modelljét a jelen tanulmány szerzői által is jegyzett *„101 kérdés és válasz az önkéntességről – önkénteseknek és szervezeteknek”* című, megjelenés alatt álló kiadványban foglaltak alapján, míg az ezt kiegészítő ideáltipikus modellt Arnon és szerzőtársai (2022) tanulmányára támaszkodva elemezzük.

Célunk az, hogy módszertani tanulmányunkkal a hazai önkéntes menedzsmenti gyakorlat számára új, a gyakorlatban is felhasználható szempontokat adjuk a toborzás szervezeti nézőpontból megfogalmazott, keresleti és kínálati szempontú megközelítéséhez.

AZ ÖNKÉNTESEK TOBORZÁSA A SZERVEZETI SZEMPONTÚ, KERESLETI MEGKÖZELÍTÉSBEN

A toborzás célja, ahogy fentebb is írtuk, hogy a szervezet megtalálja az igényeinek megfelelő számú, felkészültségű és kapacitású önkéntest a tevékenységéhez. Ahhoz, hogy a toborzás sikeres legyen, minél pontosabban meg kell határozni, hogy milyen önkéntesekre van szükség, és ezt a lehető legerősebben kommunikálni kell az érdeklődők, jelentkezők, vagy éppen a visszajáró önkéntesek felé. E szakasz alapozza meg azt, hogy az önkéntesek milyen élményeket szereznek, milyen véleményük alakul ki a szervezetről, és mennyire térnek vissza szívesen, időről időre, a jövőben (lásd még: Esmond 2001; 2005; 2010; Hajdú 2015; Ungi – Zsivkovitsné 2023).

A toborzási feladatok nagy részére érdemes „marketinges” szemmel is tekinteni, hiszen számos eszköz és módszer tudja segíteni az önkéntesek megtalálását. Amennyiben már a kezdetektől fogva mérjük, monitorozzuk a toborzási eredményeinket, idővel kisebb munkabefektetéssel (akár kisebb költségekkel) tudunk céljainknak megfelelő eredményeket elérni.

A jól felépített toborzás jellemzője, hogy célcsoportokra orientálódik – akár az ellátandó feladatok, akár az önkéntesek különböző szociodemográfiai jellemzői stb. mentén –, de hasznos a minél pontosabb, szűkebb meghatározás. A toborzási aspektusok között – a különböző készségek, jártasságok mellett – már meg kell, hogy jelenjen az önkéntes elköteleződésének szempontja is, azaz, hogy például mennyire ismeri a szervezet céljait, tevékenységét, annak célcsoportját, illetve mindehhez milyen erősségű érdeklődés vagy „érdek” köti.

Továbbá, tisztázni kell, hogy milyen feladataik lesznek a potenciális önkénteseknek, és ehhez meg kell becsülnünk, hogy hány önkéntes, megközelítőleg hány órában tudja teljesíteni ezeket. Ehhez mérten a következő kérdésekre kell becsült választ találnunk:

- hány embert kell elérnünk (hirdetésekkkel, kampányokkal stb.);
- hány elért embert kell több és külön fajta információval ellátnunk (könnyen elérhető, részletes leírásokkal, szóróanyagokkal)?

A toborzási tölcser és elemei az önkéntes menedzsmentben

A humánerőforrás menedzsmentben alkalmazott toborzási tölcser (recruitment funnel) egy vizuális modell, amely a toborzási folyamatot hét lépésében (tudatosságnövelés, vonzerő, érdeklődés, jelentkezés, értékelés, interjú, felvétel) mutatja meg. Azaz, milyen procedura során lesz a potenciális jelöltből sikeresen felvett munkavállaló. A modell eredete egyébként a XX. század elejére nyúlik vissza, amikor is Elias St. Elmo Lewis, egy amerikai reklámszakértő a fogyasztók utazási szokásainak megértéséhez fejlesztette ki az úgynevezett AIDA (Awareness, Interest, Desire, Action)³ marketing modellt. Aztán a XX. század közepétől az álláshirdetéseknél kezdték el a humánerőforrás menedzsmenti gyakorlatban és majd a szakirodalomban is alkalmazni és modifikálni az AIDA-modellt.

Egyébként „nem véletlen” a modifikált modell alkalmazása az önkéntes menedzsmentben sem. Ugyanis az elmúlt 20 évben vált jellemzővé, hogy az önkéntes menedzsment-elméletek túlnyomórészt a humánerőforrás menedzsment módszereit veszik át, illetve arra összpontosítanak, hogy ezeket miként lehet az önkéntes menedzsmenti gyakorlatban is alkalmazni (Arnon et al. 2022:1635).

Az általunk javasolt toborzási tölcser négy fő lépést tartalmaz az önkéntesek toborzása esetén (1. ábra).

1. ábra. Az önkéntes menedzsmentben alkalmazható toborzási tölcser-modell és lépései

Forrás: saját szerkesztésű ábra.

³ Magyarul: Tudatosság, Érdeklődés, Vágy, Cselekvés.

Figyelemfelkeltés. Ez az első szakasz, amikor megtörténik a potenciális önkéntes találkozása a szervezettel vagy az önkéntes programmal. A cél az, hogy minél több potenciális érdeklődő értesüljön az önkéntes lehetőségekről. Ezért először azokat az eszközöket vegyük számba, amelyek rendelkezésünkre állnak, vagy könnyen elérhetőek. Ezeket érdemes tesztelni, fejleszteni, és a költséghatékonyságot szem előtt tartva akkor vonjunk be új felületeket, ha ténylegesen szükség (és lehetőség) van rá. Ilyenek például: közösségi média, kitelepülések, megjelenések, hiteles képviselők (régii önkéntesek, kedvezményezettek, akik haszonélvezői a tevékenységnek), sajtómegjelenések, PR-cikkek, nyomtatott hirdetési anyagok (például plakát), partnerségek (oktatási intézmény, partner szervezetek).

A toborzási üzenetek legyenek jól megfogalmazottak, átláthatók, reálisak, pontos elvárásokat/ígéreteket/ajánlatokat közöljenek, de tartalmazzanak motiváló elemeket is, és nem utolsósorban az önkéntes feladatáról adjanak lehetőleg minél pontosabb leírást. Végül pedig – a hitelesebb megjelenés érdekében – magáról a szervezetről/szervezeti háttérrel is szójjon a kommunikáció.

Érdeklődés. Ebben a fázisban az érdeklődők mélyebben utána tudnak nézni az önkéntes lehetőségeknek. A cél az, hogy egyrészt minden érdeklődő számára elérhető legyenek olyan üzenetek, amik elősegítik tájékozódásukat, kielégíthetik érdeklődésüket. Másrészt a lehető legkönnyebben, a leggyorsabban elérhető formában találják meg mindazt az információt, ami döntésük meghozatalához szükséges. Fontos, hogy ezek az információk ne csak a feladatokra, hanem a teljes bekerülési folyamatra vonatkozzanak. Serkenti az érdeklődést, ha jelentkezés módja egyértelmű és viszonylag egyszerű, illetve több helyen is elérhető. A potenciális önkéntesek érdeklődését kiszolgáló online csatornák: weboldal, hírlevél, élménybeszámolók (videók, blogok), kérdészi lehetőségek (weboldalon, közösségi média-felületeken). Az offline-személyes csatornák közül a leghatékonyabbak a szájhagyomány, a személyes fórumok, a rendezvények és a nyílt napok.

Döntés. E szakasz az, amikor a potenciális önkéntesből „valódi” önkéntes válik, azaz az érdeklődő kiválasztotta, melyik szervezetnél kíván önkéntes lenni és beadja/elküldi jelentkezési lapját. Ez történhet regisztrációs felületen vagy személyes jelentkezés formájában.

Szervezeti oldalról két típusa van a jelentkezési folyamatnak: vannak olyan önkéntes tevékenységek (önkéntes napok, akciók, falunapok), ahol nem kell és nem is szabad túl

bonyolult jelentkezési procedúrának kitenni az önkéntest. Előfordulhat olyan toborzás is, ahol a kiválasztási szempontok megjelennek a toborzási szakaszban, és a jelentkezés komplexebbé tételével szeretné a szervezet elérni, hogy csak egy bizonyos elköteleződési szint feletti önkéntesek kerüljenek a kiválasztási szakasz aktív részébe. Ez akkor jellemző, ha nagy a túljelentkezés egy programra, vagy ha hosszútávú önkénteseket keres a szervezet, ahol fontos, hogy végig is csinálják az elvállalt feladatot.

Akciónak. A negyedik fázis már azt mutatja, amikor a jelentkező elindul az önkéntessé válás következő lépcsőfokain: a kiválasztáson, majd az önkéntes munkába való bevezetése az orientáción, a betanításon és esetleg a képzésen.

Már korábban is említettük, hogy érdemes mind a kommunikációs csatornákat, mind az üzeneteket, képanyagokat, mind a szervezetet képviselő egyéneket minél többet tesztelni a toborzás során. A legjobb, ha erről statisztikát vezetünk, hogy meg tudjunk állapítani optimális irányokat, például: az "A" üzenettel jobban működött a toborzás, mint a "B" üzenettel a 18-25 év közötti férfiak körében stb.

Végezetül, a toborzást kísérő adatkezelésről is essen szó. Általában a kapcsolattartáshoz a legfontosabb alapadatokat szükséges megkérni. Biztosítanunk kell a jelentkezőt, hogy adatait bizalmasan kezeljük és harmadik fél részére nem adjuk át őket. Minden, a kiválasztáshoz szükséges adat bekérését meg kell indokolni, és csak azt tehetjük kötelezővé, ami valóban a feladat ellátásához szükséges (például jogosítvány megléte, egészségügyi alkalmasság, nyelvtudás stb.).

AZ ÖNKÉNTESK TÖBORZÁSÁT (IS) BEFOLYÁSOLÓ SZERVEZETI MENEDZSMENT GYAKORLATOK HÁTTÉRTÉNYEZŐI – A KÍNÁLATI SZEMPONTOK

Mielőtt rátérnénk a toborzást is befolyásoló szervezeti menedzsment – a kínálati szempontokat megjelenítő – gyakorlatokat bemutató modell részletes bemutatására, a következőket ajánljuk figyelembe venni:

- Ez egy ideáltipikus modell, egy új fogalmi keretrendszer, ami a szervezeti menedzsment-gyakorlatok szélesebb körére összpontosít, azaz az önkéntesek toborzását egy komplexebb keretben helyezi el. Célja, hogy megmutassa, mit tehetnek a civil-nonprofit szervezetek egyrészt elkötelezettségük (engageability), másrészt az önkéntesség előnyeinek

maximalizálásáért, hogy ezzel bővítsék és javítsák az önkéntesség élményét (Arnon et al. 2022:1649).

1. táblázat. Az önkéntes toborzást befolyásoló szervezeti gyakorlatok modellje négy klaszter alapján

Értékalapú (filozófiai, etikai, ideológiai) klaszter	Vezetői (manager) klaszter	Fizikai klaszter	Támogató, kapcsolati klaszter
Alapvető értékek – a szervezet döntése az önkéntesek integrálásáról.	Fizetett önkéntes-koordinátor egyértelmű hatáskörrel, szervezeten belüli pozícióval/szereppel és képzéssel.	Dedikált költségvetés az önkéntesek koordinálására.	Támogató kapcsolatok más nonprofit szervezetekkel az önkéntességgel kapcsolatos ismeretek és menedzsment előmozdítása érdekében (hálózatépítés és önkéntes-mobilitás).
Azok a módok, ahogyan a szervezeti értékek alakítják a szervezeti kultúrát az önkéntesek toborzásakor és integrálásakor.	A különféle önkéntes-menedzsmenti gyakorlatok legjobb és leghatékonyabb megvalósítása.	Költségtérítési rendszerek az önkéntesek számára.	Támogató kapcsolatok ernyőszervezetekkel, amelyek segítséget nyújtanak a nonprofit szervezeteknek az önkéntesség előmozdításában.
A szervezeti értékek integrálása a szervezeti jövőképbe, a stratégiai és operatív tervekbe.	Az önkéntesek emberi erőforrás-menedzsmentjének gyakorlata.	Felelősség-biztosítás.	Támogatói és közvetítői kapcsolatok – a „harmadik fél modell” ⁴ alapján – kormányzati, önkormányzati, vállalati és oktatási -szervezetekkel.
Az önkéntesség helye és szerepe a szervezet küldetésében és tevékenységében.	Sokszínű, választható és (időben) rugalmas önkéntesség.	Technológiai rendszerek az önkéntesekkel való hatékony kapcsolattartáshoz, elhelyezkedésük, előrehaladásuk, visszajelzésüknek és önkéntes karrierjük felügyeletének szervezeti dokumentálása. Online önkéntesség.	Támogató kapcsolatok egy platformon belül az önkéntes menedzserek közötti tanuláshoz (hálózatok).
		Marketingeszközök az önkéntesek toborzására és megtartására.	
		Az önkéntes tevékenységeknek szentelt fizikai tér (szervezeti befektetés, a stabilitás, az átláthatóság és az „otthonlét” érzésének jeleként).	

Forrás: Arnon et al. (2022:1649) alapján, kiegészítve a tanulmányban foglaltakkal.

⁴ Haski-Leventhal et al. 2010.

- A modellben, ahogy az 1. táblázat alapján látható, négy szervezeti menedzsment-gyakorlatot megjelenítő klaszter/csoport kerül bemutatásra. E négy klaszter azonban csak elméletben választható ennyire élesen szét, a gyakorlatban sokszor átfedés van köztük. Ez az elméleti szétválasztás ugyanakkor azzal az előnnyel is jár, hogy tisztábban lássuk az egyes, a toborzás során is jelentkező szervezeti menedzsment gyakorlatok csoportjait. Továbbá, ez a modell arra is szolgál, hogy az önkénteseket foglalkoztató szervezetek be tudják azonosítani meglévő és hiányzó menedzsmenti módszereiket, gyakorlataikat.
- Ugyanakkor e modell alkalmazhatóságának – ahogy a szerzők is megjegyzik – vannak korlátai is: „Az a feltételezés, hogy minden szervezet mind a négy klaszterben alkalmazza a felsorolt gyakorlatokat, irreális. Kétségeink vannak a tekintetben is, hogy akár egyetlen szervezet is képes az összes bemutatott gyakorlatot alkalmazni. Az a feltételezés, hogy minden, azonos jellemzőkkel rendelkező szervezet ugyanazokat a gyakorlatokat fogja alkalmazni, függetlenül a környezetétől és a történetétől, szintén irreális.” (Arnon et al. 2022:1650).

Az értékek szerepe az önkéntes menedzsmentben és az értékalapú menedzsmenti gyakorlatok

A civil-nonprofit szervezetek meghatározott értékek szerint működnek. Ezen értékek számos forrásból származhatnak, úgymint: a létrejöttüket befolyásoló filozófia, etika, ideológia, közösségi kultúra, de ide sorolhatunk például egy régóta fennálló szervezeti kultúrát is (Nesbit et al 2018). Önkéntesmenedzsmenti szempontból a 1. táblázatban szereplő értékalapú klaszternek négy alkotó elemét azonosították Arnon és szerzőtársai (2022:1637).

Azok az értékek, amelyek alátámasztják a szervezet azon döntését, hogy önkénteseket integráljon soraiba. Az önkéntesség általában etikai és érzelmi alapú döntéseken nyugszik (bár ne zárjuk ki a racionális döntések lehetőségét sem). Ezért az önkénteseket foglalkoztató szervezeteknek is aktívan kell alakítaniuk azokat a szervezeti értékeket, amelyek az önkéntesek bevonását megalapozzák. Ez első lépésben a toborzás során mutatkozik meg, különösen abban, hogy mit és miként kommunikál a szervezet az önkéntesség értékeiről és annak szervezetben betöltött szerepéről. Susan Ellis (2010) szerint fontos, hogy a szervezet ne csak a toborzáskor, hanem működése során folyamatosan kommunikálja az önkéntesség értékeit, mivel ezek növelhetik az önkéntesek elkötelezettségét. Úgy találta, hogy ennek hiányában az önkéntesek marginalizáltak és nem kellően értékeltnek érzik magukat.

Meg kell jegyezni, hogy számos kutatás van arra nézve, hogy a szervezetek a költség-haszon elv által vezérelt szempontok – azaz az önkéntesek csökkentik a szervezeti költségeket, erőforrásokat takarítanak meg, és néha a bérkiadásokat is csökkentik – alapján toboroznak és vonnak be önkénteseket (Handy – Mook 2011). Más szerzők úgy látják, hogy az önkéntesség társadalmi, erkölcsi és a politikai előnyei szervezeti szinten is meghaladják a gazdasági előnyöket (Nesbit et al. 2018). Mindezek arra utalnak, hogy az önkénteseket foglalkoztató szervezeteknek világosan kell kommunikálniuk, hogy egy értékracionális vagy értéktelített missziót vállalnak-e fel, és hogyan tekintenek az önkéntesség társadalmi, szervezeti szerepére.

Azok a módok, ahogyan ezek az értékek alakítják a szervezeti kultúrát az önkéntesekkel való együttműködésben. Charles Hobson és Kathryn Heler (2007) arra mutattak rá – az általuk kidolgozott önkéntes-barát (volunteer-friendly) szervezetek modelljének leírásakor –, hogy a vezetők által közvetített szervezeti filozófia, jövőkép és eszmeiség, valamint az önkéntességnek/önkénteseknek tulajdonított értékek alakítják ki azt a szervezeti kultúrát, amely jelzi, hogy milyen az önkéntesek támogatásának mértéke az adott szervezetben. A jól megfogalmazott szervezeti filozófia és jövőkép erősítheti az önkéntes integrációját és ezzel együtt elköteleződését is. Ugyanakkor az önkéntesek integrációját befolyásoló szervezeti kultúra terén Marianne van Bochove és szerzőtársai (2016) két típust mutattak ki a szociális szolgáltatói szektorban dolgozó szakemberek és az önkéntesek között: az elhatárolót (demarcation) és az üdvözlőt/befogadót (welcoming) (lásd ehhez a magyar példát: Szokolay 2024). Ez arra mutat rá, hogy a – különösen az oktatási, kulturális, szociális és egészségügyi szektorban feladatot vállaló – civil-nonprofit szervezeteknek, milyen belső és külső szervezeti kultúrákat kell kezelniük az önkéntesek foglalkoztatása terén.

A szervezeti értékek integrálása a szervezeti jövőképbe, illetve a stratégiai és operatív tervekbe, valamint az önkéntesség központi szerepe a szervezetben. Az önkéntesekre alapozott és jól kommunikált stratégiai terv és jövőkép egy látens faktora az önkéntesek bevonásának, majd pedig elköteleződésének. Nancy Macduff és szerzőtársai (2009) szerint a szervezet vezetőségén túl az önkéntes koordinátorok szerepe kiemelt jelentőséget kap ebben, hiszen általuk mediálódnak a szervezeti értékek és a kultúra elemei, illetve ők hajtják végre a stratégiai és operatív terveket.

A témával foglalkozó szakirodalom három tényezőt ír le, amelyek szerint az önkéntesek szerepének „milyenségét” azonosítani lehet egy szervezetben: a bevont önkéntesek száma, az

önkéntesek irányítására szánt figyelem (mérték, rendszeresség), valamint az önkéntesek részvétele a szervezet – különböző szinteken realizálódó – döntéshozatali folyamataiban (Nesbit et al. 2018).

Befektetés az önkéntes menedzsmenti erőforrásokba és gyakorlatokba: a vezetői klaszter és elemei

Az önkéntesmenedzsmenti szakirodalomban ez a leginkább kidolgozott és tárgyalt téma, illetve ez a szervezeti elkötelezettség (engageability) legtöbbet tanulmányozott oldala. Arnon és szerzőtársai (2022:1639) szerint a széles szakirodalmi bázis négy fő téma köré csoportosítható (1. táblázat):

A fizetett önkéntes koordinátor/menedzser szerepe, hatóköre és jellemzői. Több – főleg a szervezeti méret, az önkéntesek száma, valamint az anyagi- és a humán erőforrások által befolyásolt – forma van arra, hogy egy szervezet miként szervezi/koordinálja önkénteseit: egy tapasztalt önkéntes szervezőtől a mellék-, a fél-, vagy a főállású, fizetett önkéntes koordinátorig. A „nagy”⁵ szervezetek önkéntes koordinációjával, illetve az önkéntes koordinátorok (managerek) szerepeivel, hatókörével, szervezeten belüli helyével foglalkozó tanulmányok szerint egy fizetett önkéntes koordinátor/menedzser alkalmazása jelentősen befolyásolja a szervezet azon képességét, hogy a legjobb menedzsmenti gyakorlatokat alkalmazza és maximalizálja az önkéntesség előnyeit (Brewis et al. 2010; Nesbit et al. 2018). Arra is rámutatnak, hogy a mellék-, vagy félállású koordinátoroknál vagy azon szervezeti munkatársaknál, akik ezt többlet feladatként kapják meg, kisebb fókuszot kap és plusz leterheltséget jelent e feladatkör ellátása. Georgina Brewis és szerzőtársainak (2010) tanulmánya arra is rávilágít, hogy az önkéntes programok hatékonyságát jelentősen befolyásolhatja, hogy a szervezeti hierarchiában, kultúrában hova pozicionálják az önkéntes koordinátort.

A szerzők a szervezeti hatékonyság másik összetevőjének tartották, hogy a (széleskörű) tapasztalatok mellett az önkéntes koordinátor/menedzser rendelkezik-e „szakirányú” képzettséggel. Általános gyakorlat nemcsak itthon, hanem a nemzetközi vizsgálatok (Brewis

⁵ Nagy szervezetek alatt olyan, önkénteseket foglalkoztató szervezeteket értünk, amelyek legalább 3-5 főállású, fizetett munkatárssal rendelkeznek. Magyarországon a nonprofit szervezetek több, mint felének nincs főállású, fizetett munkavállalója. A szektor nagyfoglalkoztatói a szervezetek alig 10-15 százalékát teszik ki.

2010) szerint is, hogy az önkéntes koordinátorok jelentős része a „csinálva tanulás” (learning by doing) módszerével sajátítja el a pozícióval járó tudásokat, készségeket.

Az önkéntes- versus humánerőforrás menedzsmenti gyakorlatok és módszerek alkalmazása.

Arnon és szerzőtársai (2022:1641) szerint az elemzett tanulmányok összefüggést mutattak ki az alkalmazott önkéntesmenedzsmenti gyakorlatok és

- az önkéntesek elégedettsége,
- az önkéntes tapasztalat minősége, továbbá
- az önkéntesek megtartási aránya, illetve
- az önkéntes program hatékonysága között.

A szerzők megállapítják azt is, hogy az önkéntesek menedzsmentjével foglalkozó gyakorlati szakirodalom nagy részét a humánerőforrás menedzsmenti szakirodalom befolyásolja. Úgy látják, hogy minden erényük ellenére ezek a tanulmányok gyakran lineáris folyamatként láttatják az önkéntes menedzsmentet: az önkéntesek toborzástól kezdve az integráción és a koordináción át távozásukig.⁶ Ezzel szemben a gyakorlati tapasztalatok is arra utalnak, hogy az önkéntesek koordinálásában nagyon sokszor érvényesül a „kettőt előre, egyet hátra” elve. Christopher Einolf 2018-ban tizenegy olyan önkéntesmenedzsmenti gyakorlatot azonosított, amelyek hatékonyságát empirikusan is sikerült igazolnia, és ezek nem támasztották alá egyértelműen a lineáris szemléletű önkéntes menedzsmentet: felelősségbiztosítás, egyértelműen meghatározott szerepkörök, munkakör-tervezés, toborzási stratégiák, szűrés és párosítás, orientáció és képzés, felügyelet és kommunikáció, elismerés, kielégítő motivációk, mentorálás és kortárs támogatás (Einolf 2018). Érdemes elgondolkodni minden, önkéntesekkel foglalkozó vezetőnek, koordinátornak, hogy e menedzsmenti módszerek, technikák milyen súllyal és hol szereplenek önkéntes programjaikban és ezzel miként tudják a lineáris önkéntes menedzsmenti gyakorlatukat tágítani, horizontálissá tenni.

A szervezeten belüli foglalkoztatási viszonyok. E téma fókuszában a fizetett munkavállalók és az önkéntesek viszonya áll, amit ugyancsak a „nagy” szervezetek vonatkozásában vizsgáltak és azoknak a problémáit is tükrözik. Ugyanakkor általános tanulsága ezeknek a tanulmányoknak,

⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy a „101 kérdés és válasz önkéntességről – önkénteseknek és szervezeteknek” című kiadvány e tekintetben „köztes helyet” foglal el, mivel a szervezeteknek szóló első részben az átfogó menedzsmenti elemeket (tervezés, koordináció, mentorálás, monitorozás) emeltük ki, amelyeket az önkéntes életút elemei (toborzás, kiválasztás, képzés stb.) követtek.

hogy a fizetett munkatársak és az önkéntesek közötti kapcsolatok kezelése erősen befolyásolja az önkéntesek elkötelezettségét, elégedettségét és megtartását is (Arnon et al. 2022:1642).

Mitől lesz rugalmas és sokszínű egy önkéntes program? A legtöbb, az önkéntesmenedzsmenti gyakorlatot tárgyaló kiadvány (Esmond 2010; Hajdú 2015; Ungi – Zsivkovitsné 2023) kiemeli, hogy az önkéntes tevékenységek választásában, a végrehajtásuk módjában, az időbeosztásban mutatott rugalmasság mértéke nagyban befolyásolhatja az önkéntességre és a hosszú távú elköteleződésre való hajlandóságot. A tanulmányok arra is rámutattak, hogy az alacsony szinten bürokratizált és kevés formális eljárással toborzó szervezeteknél az önkéntesek jobban érezték a befogadást az önkéntes közösségbe, ami szoros összefüggésben volt a sikeres bevonódással (Arnon et al. 2022:1643). Szervezeti oldalról további rugalmassági „faktor” az alkalmi, az epizodikus és a rendszeres önkéntesek körének megfelelő kezelése.

Egy önkéntes közösség már önmagában is hordozza a sokszínűséget, de tudjuk azt is, hogy a formális önkéntességet a „domináns státusz-modell” (Smith 1994) jellemzi. Ez azt jelenti, hogy a formális önkéntességet vállalók között nagyobb gyakorisággal találunk magasabb iskolai végzettségű, jobb társadalmi és gazdasági státuszú egyéneket. A civil-nonprofit szervezetek a tudatosan tervezett toborzással törekedhetnek arra, hogy sokszínűvé tegyék a társadalmilag homogénebb önkéntes közösségeket.

A toborozhatóság és az önkéntes programok működtetésének feltételei – a fizikai klaszter és elemei

Az Arnon és szerzőtársai által összeállított modellben a fizikai klaszter a szervezeti erőforrásokra, rendszerekre, valamint az önkéntesek bevonására szolgáló fizikai és technológiai terekre összpontosít (Arnon et al. 2022:1643). E klaszter hat, a bevonhatóság szempontjából releváns gyakorlatból áll, ami sok hasonlóságot mutat azzal, amit Haski-Leventhal és munkatársai (2010) a toborozhatóság (recruitability) fogalma alatt leírtak.

Elkülönített költségvetés az önkéntesek bevonására, képzésre, jutalmazására és koordinálásukra. Az önkéntesmenedzsmenti folyamatok tervezésekor nemcsak azok felépítését, hanem a költségeiket is meg kell tervezni. Rebecca Nesbit és munkatársai (2018) szerint a civil-nonprofit szervezetek gyakran alultervezik önkéntes programjuk költségvetését. Hasonló eredményre jutottak Bartal és szerzőtársai (2021), amikor az önkéntesség inputját vizsgálták. Az önkéntesek irányítására szánt alacsony erőforrások és a költségvetés hiánya hatással van a projektek fenntarthatóságára. Nesbit és munkatársai (2018) arra hívják fel a

figyelmet, hogy az önkénteseket foglalkoztató szervezetek gyakran harapófogó helyzetbe is kerülnek, amikor is az önkéntes programok támogatásakor a donorok kizárják az olyan költségigényes menedzsmenti elemek finanszírozását, mint például a toborzás, a képzés vagy netán az elismerés és jutalmazás.

Önkéntesek költségtérítése. Ez az önkéntes tevékenységgel összefüggő – részleges vagy teljes – térítést jelenthet, olyan területeken, mint: a szállítás, sz. étkeztetés, a parkolás, az egyenruhák vagy speciális igazolások/bizonyítványok költségeinek fedezése. Ez egy diszkrecionális („adható, de nem jár”) támogatási fajta az önkéntesek részére, és számos szervezet nem is tud a lehetőséggel élni. A Volunteering Australia (2011) felmérése azt mutatta, hogy azon szervezeteknek, amelyek nem tudtak hozzájárulni önkénteseik költségeihez, jelentősen romlott a toborzási potenciálja is.

Magyarországon jogszabály rögzíti, hogy milyen juttatások adhatók az önkéntesnek költségtérítés címén. „Fontos, hogy a törvényben meghatározott juttatásokat a fogadó szervezet csak akkor nyújthatja járulékmentesen és az önkéntes számára pedig adómentes módon, ha bejelentkezik a közérdekű önkénteseket fogadó szervezetek nyilvántartásába.”⁷

A felelősségbiztosítás. Magyarországon még nemhogy gyerek-, hanem alig csak babacipőben jár az önkéntesek felelősségbiztosításának módja. A nemzetközi tanulmányok ellentmondásos eredményeket mutatnak a felelősségbiztosítás hatását illetően: Sybille Studer (2016) megállapította, hogy azon szervezetek, amelyek biztosítással fedezték az önkénteseket, sikeresebbek voltak az önkéntesek toborzásában és megtartásában, míg Marc Hager és Jeffeey Brudney (2015) azt találták, hogy a felelősségbiztosítás nem befolyásolta a toborzást, de pozitív korrelációt mutatott a megtartással (Arnon et al. 2022:1644).

Az információs technológiai rendszerek alkalmazása az önkéntes menedzsmentben. Az önkéntes menedzsment egyik alapja a folyamatos kommunikáció. Az elmúlt tíz évben hatalmas ugrás következett be e téren is az önkéntesekkel foglalkozó civil-nonprofit szervezetek működésében. Ez három jelenségben érhető tetten. Egyrészt az információtechnológiai fejlődésnek köszönhetően meghatározó kommunikációs formává vált az online kommunikáció (lásd toborzás és formái, illetve az önkéntesekkel való kapcsolattartás és a közösségi média különböző formáinak használata). Másrészt pedig maguknak a szervezeti

⁷ Lásd erről bővebben is: https://www.nonprofit.hu/tudastar/Milyen_juttatasok_adhatok_az_onkentesnek

menedzsment folyamatoknak az adminisztrációja is látványos technológiai fejlődésen ment keresztül, például kialakultak az egyszerű (Excel-tábla alkalmazása) és a komplex, szoftveres önkéntes-nyilvántartó rendszerek.

Harmadrészt pedig, és ez az egyik legérdekesebb változás, az önkéntesség új formája jelent meg: az online önkéntesség. Ennek alkalmazása, koordinálása talán az egyik legnagyobb kihívás – általában és konkrétan is – az önkéntes menedzsmentben. Ráadásul erre a társadalmi folyamatok is ráerősítettek a Covid-19 járvány közel kétéves időszakával, ami elég hosszú időnek bizonyult ahhoz, hogy újra kelljen gondolni az önkéntesek jelenlétének kérdését. Az elmúlt négy évben a kihívást éppen az jelentette, hogy ezeket az online térbe áttevődött folyamatokat mennyiben és hogyan kell és érdemes visszavezetni az offline térbe, hiszen az önkéntesség alapvetően a szemtől-szembeni kapcsolatokban realizálódik.

A marketing eszközök alkalmazása az önkéntes menedzsmenti folyamatokban. Korábban azt írtuk, hogy az önkéntesek menedzsmentjével foglalkozó gyakorlati szakirodalom nagy részét a for profit szektorból átvett humánerőforrás menedzsmenti megközelítés befolyásolja. Az elmúlt húsz évben legalább ennyire jellemzővé vált a piaci marketing eszközök adaptációja, aminek kitüntetett területe az önkéntesek toborzása. A toborzás során a for profit marketingből átvett egyik módszer a piacszegmentálás. A piacszegmentálás egy olyan eszköz, amely hatékonynak bizonyulhat a potenciális önkéntes populáció alcsoportjainak azonosításában. Érdeemes ide idézni Melanie Randle és Sara Dolcinar (2012) kutatását, amiben az önkénteseket az általuk teljesített munkaórák szerint vizsgálták. Ennek alapján azonosították a „szuperönkéntesek” egy specifikus csoportját és jellemzőiket. Véleményük szerint ezek az információk segíthetik a nonprofit szervezeteket a további – mégpedig a személyre szabott – toborzási marketing stratégia kialakításában, illetve a potenciális önkéntesek megtalálásában.

Az önkéntesség fizikai tere. Végezetül, az önkéntes munkát befolyásoló tényezők közül egy kevésbé feltárt területnek számít a fizikai tér vizsgálata. Azaz, hogy mennyiben befolyásolja az önkéntest és az önkéntes munka hatékonyságát a munkavégzés fizikai feltételeinek megléte, azaz: a munkakörülmények minősége, stabilitása, átláthatósága az „otthonlét” érzése. A kevés, a témában végzett kutatás arról az evidenciáról számol be, hogy a nem kedvező munkakörülmények frusztrációt és elégedetlenséget váltottak ki az önkéntesekből. További kérdés, hogy a munkakörülmények biztosítása milyen szervezeti befektetéseket igényel, illetve ez mennyire szerepel prioritásként az önkéntes menedzsment tervezésében.

Kapcsolatok és együttműködések az önkéntes programok hatékonysága érdekében – a támogatói kapcsolat klaszter és elemei

Végezetül, az önkéntes menedzsmenti gyakorlatok háttértényezőit alkotó negyedik klaszterbe a szerzők az önkéntes programok hatékonyságát javító, különböző kapcsolatokat és együttműködések sorolták. A támogató-kapcsolati klaszterben négy, az elköteleződés szempontjából kulcsfontosságú gyakorlatot azonosítottak (Arnon et al. 2022:1646):

- támogató kapcsolatok más nonprofit szervezetekkel az önkéntességgel kapcsolatos ismeretek és menedzsment előmozdítása érdekében;
- támogató kapcsolatok ernyőszervezetekkel, amelyek segítséget nyújtanak a nonprofit szervezeteknek az önkéntesség előmozdításában;
- támogató kapcsolatok „harmadik fél modell” szervezetekkel; és
- támogató kapcsolatok egy platformon belül az önkéntes menedzserek közötti tanuláshoz.

E klaszter tulajdonképpen az önkéntes szektor és szervezeteinek belső és külső kapcsolatrendszerét igyekszik feltárni. Az első pont a szervezetek közötti együttműködésre, az érdekképviselőre fókuszál, ami lehetővé teszi az erőforrások közös megtartását, bővítését, a hálózatépítést és az együttműködést az önkénteseket toborzó szervezetek között. Ez, a szervezetek közötti hatékony együttműködés elősegítheti az önkénteseknek a szervezetek közötti mobilitását is (Brudney et al. 2019; Nesbit et al. 2018). Ez utóbbira itthon kevés gyakorlati példa van, de különösen a fiatalok körében tapasztalható „reflexív stílusa” az önkéntességnek (Hustinx – Lammertyn 2003) azt mutatja, hogy megtartásuk érdekében szükséges lenne ennek a mobilitási hálózatnak a kialakítása.

A második pontot illetően a kevés nemzetközi tanulmány eredményei helyett kénytelenek vagyunk a hazai viszonyokra reflektálni. Magyarországon 2022 óta, a Család, Esélyteremtő és Önkéntes Házak megszűnése óta nincs egy intermediér intézményi struktúra, ami a különösen a kisebb, vidéki, kevesebb számú önkéntest foglalkoztató szervezeteknek, a potenciális önkénteseknek amolyan információs, tanácsadó intézménye lenne (Bartal et al. 2024). Ugyanakkor – erőforrások és lehetőségek híján – az a kevés civil-nonprofit szervezet, amely ernyőszervezeti funkciót is igyekszik/szeretne betölteni, ezt csak korlátozottan tudja kiegészíteni, pótolni.

A támogató kapcsolatok „harmadik fél-modell” szervezetekkel arra a kapcsolatrendszerre utal, amit az önkénteseket is foglalkoztató civil-nonprofit szervezetek a kormányzati

szervezetekkel, a vállalatokkal és az oktatási intézményekkel alakítanak ki annak érdekében, hogy az önkéntességet támogassák és fejlesszék (Haski-Leventhal et al. 2010). Ezek a „harmadik fél” szervezetek közvetítőként szolgálnak a potenciális önkéntesek és az önkénteseket kereső szervezetek között. E kapcsolatrendszernek a gyakorlati megvalósulása a hallgatói-, illetve a vállalati önkéntes programok terén érhető tetten. Míg a felsőoktatási hallgatók érzékenyítését célzó program alig két éve indult el Magyarországon, addig a civil-nonprofit szervezetek és a vállalatok együttműködése már köze másfél évtizedes múltra tekint vissza.

Végezetül az önkéntes-koordinátorok (managerek) szakmai fejlődését, hálózatát számos nemzetközi oldal segíti.⁸ Itthon egy éve indult el az onkenteskoordinator.hu platform⁹ azzal a céllal, hogy megszervezze az önkéntes-koordinátorok hálózatát és online vagy személyes formában is lehetőséget nyújtson a tudás- és tapasztalattal megosztásra, az önkéntes-koordinátori munka szakmai kérdéseinek megvitatására, valamint a jó példák ismertetésére.

MIVÉGRE VOLT MINDEZ, HA EDDIG MÉG NEM DERÜLT KI

Tanulmányunkban az önkéntes menedzsment egyik legfontosabb elemét, a toborzást tekintettük át – az önkénteseket fogadó szervezetek szempontjából nézve – keresleti és kínálati szemszögből. Ezt a nézőpontot azért választottuk, mert rá akartunk mutatni olyan szervezeti szempontokra, módszerekre és „felelőségekre”, amelyek sokszor összerosódnak a hazai önkéntesmenedzsmenti gyakorlatban.

Az elemzés átláthatósága miatt szétválasztottuk és két külön modellben elemeztük a szervezeti szerep keresleti oldalát – „kit” és „hogyan” keresünk, amikor önkéntesekre van szükség –, illetve a kínálati oldalt – azaz mit kínálunk, mint szervezet, amikor önkénteseket keresünk –, amelyet egy új fogalom, a szervezeti elkötelezhetőség (engageability) bevezetésével próbáltunk leírni.

E két nézőpontnak a felvázolásával egyrészt az volt a célunk, hogy a hazai önkéntes menedzsmenti gyakorlat számára új, a gyakorlatban is felhasználható szempontokat adjuk a toborzási módszereik átgondolásához. Másrészt az is célunk volt, hogy láttassuk ennek egy

⁸ lásd: [VolunteerHUB](#), [NVCO](#)

⁹ lásd: <https://www.onkenteskoordinator.hu>

tágabb, szervezeti kontextusban megnyilvánuló jelentőségét és konkrétan menedzsmenti gyakorlatok szintjén megmutassuk az alkotóelemeit.

A nemzetközi szakirodalmi eredmények át- és tovább gondolását, gyakorlati hasznosítását három fő témát kiemelve tartjuk fontosnak:

Milyen elvek mentén toborozunk önkénteseket? A gyakorlati tapasztalatokra alapozott elemzések két, releváns toborzási elvet különböztettek meg: a költség-haszon elvűt és az értékalapút. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek más szemléletet, esetleg más toborzási módszertant is tükröznek, de nem szembenálló szervezeti menedzsmenti felfogások. Ugyanakkor fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ezt az önkénteseket foglalkoztató szervezeteknek világosan kell kommunikálniuk a toborzási üzeneteikben, stratégiai tervükben, jövőképükben, hiszen ezzel nem csak, hogy elérik a „megfelelő” toborzási célcsoportot, de javíthatják önkénteseik megtartását is.

Mik az önkéntes toborzás látens tényezői? Amikor toborzásról van szó, a szervezetek általában a direkt tényezőkre (megszólítás, célcsoport, kommunikációs módszerek) koncentrálnak. Az elemzések azonban arra is felhívják a figyelmet, hogy a jól kommunikált stratégiai terv és jövőkép egy látens faktora az önkéntesek bevonásának majd pedig elköteleződésének.

Hogyan gondolkodjunk az önkéntes menedzsmentről, mint alkalmazott „tudományról” vagy módszerről? Tulajdonképpen az angolszász nonprofit szakirodalomban az 1970-es évektől használják az önkéntes menedzsment kifejezést¹⁰ azért, hogy megkülönböztessék a for profit menedzsmenttől. Ugyanakkor teljesen nyilvánvaló, és erre a szakirodalmi elemzések is rámutatnak, hogyha fáziskéséssel is, de a nonprofit- vagy az önkéntes menedzsment gyakorlatában is megjelennek a kurrens, vagy nem kurrens for profit menedzsmenti módszerek. A tanulmányban utalunk arra, hogy a jelenlegi önkéntes menedzsmentre erősen hatnak a (for profit) humánerőforrás menedzsmenti, illetve a marketing módszerek.

Az önkéntesmenedzsmenti folyamatoknak kialakult egy jól bevált, lineáris szemléletű gyakorlata. Úgy látjuk, hogy ezek hatására háttérbe szorult a szervezeti menedzsment szempontok érvényesítése, illetve az arról való gondolkodás. A tanulmányban amellet foglaltunk állást, hogy érdemes lenne minden, önkéntesekkel foglalkozó vezetőnek, koordinátornak számot vetnie azzal, hogy miként tudnák a lineáris önkéntes menedzsmenti

¹⁰ 1977-ben Ellis, az Energize Inc. alapítója használja ezt először.

gyakorlatukat tágítani, horizontálissá tenni. Ezért a második modell elemzésével azoknak akartunk ehhez tágabb szemléletet adni, akik nyitottak erre a komplexebb megközelítésekre.

IRODALOM

101 kérdés az önkéntességről – önkénteseknek és szervezeteknek (2025) (szerk. Bartal Anna Mária, Dorner László, Nagy Réka) Eger: Eszterházy Károly Egyetem (megjelenés alatt, elektronikus kiadvány)

Arnon, Liora – Almog-Bar, Michal – Cnaan, Ram A. (2022): Volunteer engageability: A conceptual framework. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 52(6) pp. 1633-1659.

DOI: <https://doi.org/10.1177/08997640221132499>

Bartal Anna Mária – Dorner László – Fényes Hajnalka – Nagy Réka – Perpék Éva (2024): „Gúzsba kötve táncolni” – helyzetkép a hazai önkéntes alszektorról az Önkéntes Szemle (2021-2023) tanumányai és esettanulmányai alapján. *Önkéntes Szemle*, 4(1) pp. 3-30.

DOI: <https://doi.org/10.53585/onkszem.2024.1.3-30>

Brewis, Georgina – Hill, Matthew – Stevens, Daniel (2010): *Valuing volunteer management skills*. Norwich: Institute for Volunteering Research.

[https://ellisarchive.org/sites/default/files/2021-09/Report%20-](https://ellisarchive.org/sites/default/files/2021-09/Report%20-%20Valuing%20volunteer%20management%20skills.pdf)

[%20Valuing%20volunteer%20management%20skills.pdf](https://ellisarchive.org/sites/default/files/2021-09/Report%20-%20Valuing%20volunteer%20management%20skills.pdf) Letöltve: 2025.09.04.

Dekker, Paul – Halman, Loek (2003): Volunteering and values. An Introduction. In: Dekker, Paul-Halman, Loek (eds.): *The Values of volunteering. Cross-cultural perspectives*. New York: Kluwer Academic-Plenum Publishers, pp. 1-17.

Einolf, Christopher (2018): Evidence-based volunteer management: A review of the literature. *Voluntary Sector Review* 9(2)

DOI: 10.1332/204080518X15299334470348

Ellis, Susan J. (2010): *From the top down: The executive role in successful volunteer involvement*. Philadelphia: Energize.

Esmond, Judy (2001): *Count on me! 501 ideas on recruiting volunteers*. Victoria Park – Western Australia: Newseason Publications.

Esmond, Judy (2005): *Count on me! 501 ideas on retaining, recognizing and rewarding volunteers*. Victoria Park – Western Australia: Newseason Publications.

Esmond, Judy (2010): Volunteer management, volunteer recruitment, volunteer recognition ideas. International Network for More Volunteers.

<http://www.morevolunteers.com/> Letöltve: 2025.09.05.

Hager, Marc A., – Brudney, Jeffrey L. (2015): In search of strategy: Universalistic, contingent, and configurational adoption of volunteer management practices. *Nonprofit Management and Leadership*, 25(3) pp. 235-254.

DOI: <https://doi.org/10.1002/nml.21123>

Hajdú Krisztina (2015): *Jobbá tesszük. Önkéntes praktikum kézikönyv*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat.

Handy, Femida – Mook, Laurie (2011): Volunteering and volunteers: Benefit-cost analyses. *Research on Social Work Practice*, 21, pp. 412-420.

DOI: <https://doi.org/10.1177%2F1049731510386625>

Haski-Leventhal, Debbie – Meijs, Lucas C. P. M. – Hustinx, Lesley (2010): The third-party model: Enhancing volunteering through governments, corporations and educational institutes. *Journal of Social Policy*, 39(1) pp.139-158.

DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047279409990377>

Hobson, Charles J. – Heler, Kathryn (2007): The importance of initial assignment quality and staff treatment of new volunteers: A field test of the Hobson-Heler model of nonprofit agency “volunteer-friendliness.” *International Journal of Volunteer Administration*, 14(6) pp. 47-56.

Hustinx, Lesley – Lammertyn, Frans (2003): Collective and Reflexive Styles of Volunteering: a Sociological Modernization Perspective. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14(2.) pp. 167-187.

DOI: <https://doi.org/10.1023/a:1023948027200>

Macduff, Nancy – Netting, Ellen F. – O’Connor, Mary Katherine (2009): Multiple ways of coordinating volunteers with differing styles of service. *Journal of Community Practice*, 17(4) pp. 400-423.

DOI: <https://doi.org/10.1080/10705420903300488>

Nesbit, Rebecca – Christensen, Robert K. – Brudney, Jeffrey L. (2018): The limits and possibilities of volunteering: A framework for explaining the scope of volunteer involvement in public and nonprofit organizations. *Public Administration Review*, 78(4) pp. 502-513.

DOI: <https://doi.org/10.1111/puar.12894>

Randle, Melanie – Dolnicar, Sara (2012): Attracting volunteers in highly multicultural societies: A marketing challenge. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 24(4) pp. 351-369.

DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/10495142.2012.733668>

Ungi Cecília – Zsivkovitsné Gyenes Krisztina (2023). Szervezz Ömivel! Segédlet az önkéntesekkel való munkához. Szeged: Talantum Alapítvány az Önkéntesség Támogatásáért.

Smith, David Horton (1994): Determinants of voluntary association participation and volunteering: A literature review. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23(3) pp. 243-263.

DOI: <https://doi.org/10.1177/089976409402300305>

Studer, Sybille (2016): Volunteer management: Responding to the uniqueness of volunteers. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45(4) pp. 688–714.

DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764015597786>

Szokolay Dávid (2024): Az Ébredések Alapítvány szervezettörténete és tapasztalatai az önkéntes-koordináció terén. *Önkéntes Szemle*, 4(4) pp. 132-146.

<https://www.onkentesszemle.hu/2024-4-evf-4-szam/> Letöltve: 2025.09.05.

Van Bochove, Marianne – Tonkens, Eveliens – Verplanke, Loes – Roggeveen, Susanne (2018): Reconstructing the professional domain: Boundary work of professionals and volunteers in the context of social service reform. *Current Sociology*, 66(3) pp. 392-411.

DOI: <https://doi.org/10.1177/0011392116677300>

A FORMÁLIS ÉS AZ INFORMÁLIS ÖNKÉNTESÉG VÁLLALÁSA A VISEGRÁDI ORSZÁGOK LAKOSSÁGA KÖRÉBEN

FÉNYES HAJNALKA¹

Potulka, Oto – Švecová, Lenka – Blahova, Eva – Diatkova, Natasa (2025): Do formal and informal volunteering compete for engaged individuals? *Voluntas, International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* (2025)

DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-025-00756-w>

A KUTATÁS MINTÁJA ÉS KÉRDÉSFELTEVÉSEI

Kivételes egybeesés, hogy a *Voluntas* legfrissebb, 2025. évi júliusi számában jelent meg négy cseh szerző tanulmánya, amelyben a 2023 októbere és novembere között, a visegrádi országok 2034 lakosának reprezentatív mintáján végzett felmérés eredményeit közölték.

A válaszadók számát az egyes országok (régiók) mérete szerint osztották el, hogy fenntartsák az eredmények országok közötti összehasonlításának lehetőségét is. Ennek alapján a kutatási mintába 580 cseh, 600 lengyel, 452 magyar és 402 szlovák válaszadó került be.

A felmérés során online kérdőívet alkalmaztak, amelyet webes (CAWI) vagy telefonos interjú (CATI) módszerek kombinációjával vettek fel.

A kutatásnak két fő kérdésfeltevése volt:

- Vajon a formális és az informális önkéntesség választása egymást kiegészíti vagy versengő kapcsolat van-e? Azaz, az önkéntesek egyszerre vesznek-e részt mindkét típusú önkéntességben, vagy inkább választanak az egyik vagy másik forma között?

¹ Fényes Hajnalka (PhD), közgazdász - szociológus, habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék.

- Az emberi, illetve a társadalmi tőke eltérő hatással van-e a formális és az informális önkéntesség vállalására, illetve az egyén anyagi helyzete és a rendelkezésre álló ideje hogyan mediálja ezt a kapcsolatot? Azaz, az önkéntesség különböző formái eltérő erőforrásokat igényelnek-e?

A tanulmány három fő részből áll. Az első részben a szerzők a szakirodalmi leírások alapján definiálják a formális és az informális önkéntességet, illetve az emberi, valamint a társadalmi tőke önkéntességben játszott szerepére vonatkozó elméleti alapvetéseket mutatják be. A második részben az adatgyűjtés és feldolgozás során használt strukturális egyenlet modell (SEM) módszerének ismertetésére térnek ki. Végezetül a harmadik rész az eredményeket és azok megvitatását tartalmazza, kiemelt hangsúlyt adva a bizalomnak, a társadalmi tőke és az önkéntesség viszonylatában.

A KUTATÁS KÉRDÉSFELTEVÉSEIT MEGALAPOZÓ ELMÉLETI HÁTTÉR

A kutatási céloknak megfelelően az elméleti háttér megalapozása is két témakört érintett. Először szakirodalmi áttekintést adtak a formális és az informális önkéntesség jellemzőinek hasonlóságairól úgy, mint:

- mindkét önkéntességi forma nemcsak a civil társadalmat és az önkéntesek életét gazdagítja, hanem kiegészíti az állam erőforrás és szolgáltatási hiányosságait is (Einolf 2016).
- Mind a formális, mind pedig az informális önkéntesség hozzájárul a közösségek fejlődéséhez és ez lehetőséget ad az önkénteseknek a személyes fejlődésére is.
- Továbbá idézik Christopher Einolf és munkatársainak (2016:223) megállapítását, hogy mindkét önkéntességi forma választását hasonlóan befolyásolják – a karrier motivációt kivéve – a Clary és munkatársai (1998) által mért motivációk.

Majd a különbségeket elemezve kiemelték, hogy:

- Haruyo Mitani (2014) megállapításai szerint az informális önkéntességhez képest – amely spontánabb és általában közeli embereket érint – a formális önkéntesség magasabb költségekkel jár, és a közvetlen környezeten kívüli személyeket is bevonhat.
- Míg a formális önkéntesség a tevékenységek nagyobb professzionalizálódásával és specializálódásával, valamint a társadalomra nagyobb hatást gyakorolhat, addig az

informális önkéntesség nagyobb fokú személyes elégedettséget és erős hálózati kapcsolatokat eredményezhet (Potulka et al. 2025:123).

- Alessio Nencini és munkatársai megállapítását idézve (Nencini et al. 2016:223) a tanulmány szerzői rámutatnak, hogy az informális önkéntességben az önkéntesek társadalmi szerepei vagy identitásuk fontosabb szerepet játszik, mint az általuk végzett önkéntes tevékenységek típusa.

Mindezekből állítják fel az első kutatási kérdésüket, miszerint a formális önkéntesség kevésbé rugalmas a közösségi igények kielégítésében, mint az informális önkéntesség, így ez a kétféle önkéntesség versenghet egymással. A versengés azt jelenti, hogy a formális önkéntesek nem vesznek részt informális önkéntességben, és fordítva. Azonban, ha ez nem így van, az önkéntesek egyszerre vesznek-e részt mindkét típusú önkéntességben? (Potulka et al. 2025:125)

A szakirodalmi áttekintés egyértelműen rávilágított arra, hogy az emberi tőke és a társadalmi tőke befolyásolja az önkéntességet. Stephan Meier és Aloise Stutzer (2008) alapján kiemelik, hogy az önkéntesség beruházás az emberi tőkébe, és Robert Putnam (2000), valamint John Wilson és Mark Musick (1999) nagyhatású tanulmányaira hivatkozva az önkéntesség társadalmi tőkével való összefüggését hangsúlyozzák. Az önkéntesség függ az emberi és a társadalmi tőkétől, illetve az önkéntesség által nőhet az emberi és társadalmi tőke is, de a szerzők a cikkükben csak az első kérdésre fókuszálnak. Kutatásuk során azt vizsgálták, hogy az emberi tőke és a társadalmi tőke eltérő módon befolyásolja-e – a befektetendő erőforrásokon keresztül – mind a formális, mind az informális önkéntességet (Potulka et al. 2025:123).

ADATELEMZÉS ÉS EREDMÉNYEK

Az adatfeldolgozás során többszörös adattisztítást végeztek, majd a SEM módszert alkalmazták, ami a legjobban megfelelt felelt a kutatási igényeknek és jellemzőknek. A SEM módszer a látens és a megfigyelt változók közötti kapcsolatokat becsüli meg egy modellben, amikor a köztük lévő kapcsolatok közvetettek. Az adatok elemzésekor három látens változót képeztek. Az emberi tőkét a kor, a háztartás mérete, a foglalkoztatottság, illetve az egyetemi diploma megléte megfigyelt változókkal közelítették. A társadalmi tőkét a bizalommal (rokonokban, barátokban, szomszédokban, idegenekben, a kormányban, a parlamentben, a bíróságokban, a régióban, az önkormányzatokban, a médiában és a tudományban)

összefüggésben vizsgálták. A harmadik látens változó a rendelkezésre álló idő volt, amit a nyugdíjas státusszal, illetve az 50 százalék feletti részmunkaidős foglalkoztatottsággal mértek. A tesztelt modellben a humán, illetve társadalmi tőke hatását vizsgálták a rendelkezésre álló idő és az jövedelemmel összefüggésben az informális és a formális önkéntesség végzésére.

A főbb eredmények azt mutatták, hogy:

- a visegrádi országok megkérdezett lakosságának kétharmada volt a felmérés idején vagy azt megelőzően önkéntes. A formális, informális önkéntesek aránya Csehországban volt a legmagasabb (41 százalék), míg a többi országnál ez 30 százalék volt. A legalacsonyabb volt a csehországi válaszadók között azoknak az aránya (22 százalék), akik egyik önkéntességi formában sem vettek részt (a magyarországi válaszadók között ez az arány 28 százalék volt).
- A szervezeteknél végzett és az informális önkéntes munka végzésének valószínűsége pozitív korrelációt és statisztikailag szignifikáns kapcsolatot mutatott (0,573, p : 0,000).
- Noha szoros összefüggéseket találtak a formális és az informális önkéntesség között, de az önkéntesek egy része csak az egyik típusú tevékenységbe fektetett időt. Simone Pettigrew és munkatársai (2019) ezt a különbséget azzal magyarázták – különösen az informális önkéntesek körében –, hogy ha formálisan részt vennének egy szervezetben, kevesebb idejük maradna az informális önkéntes munkájukra olyan emberek számára, akiket jobban ismernek.
- Összességében a kutatás fő megállapítása az volt, hogy az önkéntesség két formája – a formális és informális – inkább kiegészíti, mint helyettesíti egymást. Azok az egyének tehát, akik az egyik típusú önkéntességben vesznek részt, valószínűleg a másik formában is aktívak (lásd Jan Simonson (2017) következtetését).

A második kutatási kérdést tekintve igazolódott az önkéntesség erőforrás elmélete, hogy mindkét típusú önkéntességre hatással van az emberi és a társadalmi tőke. Továbbá, a közbelső tényezőket tekintve azt kapták, hogy a rendelkezésre álló jövedelem jobban befolyásolja mind a formális, mind az informális önkéntesség vállalását, mint a rendelkezésre álló idő. Fontos, a szakirodalommal összecsengő eredmény az is, hogy a formális önkéntességet jobban befolyásolja az anyagi helyzet és a rendelkezésre álló idő, mint az informális önkéntességet.

Összességében, a szerzők szerint a két önkéntességi forma iránti elköteleződést befolyásolhatja, hogy milyen széles az egyének kapcsolati hálója, mennyire tájékozottak a formális önkéntes lehetőségekről, illetve milyen egyéb feladataik vannak, amik között priorizálni kell erőforrásaikat és idejüket (Taniguchi 2011).

A tanulmány eredményei fontos hozzájárulást jelentenek, hogy a visegrádi országokban élők önkéntességét differenciáltabban lássuk. Csak reménykedni tudunk abban, hogy részletesebb, országok szerinti eredményeket is közlik a későbbiekben. Ajánljuk ezt az írást minden kutatónak, aki az informális önkéntességgel foglalkozik, de az olyan, önkénteseket foglalkoztató szervezeteknek is, amelyek toborzási bázisukat növelni és kiterjeszteni akarják.

IRODALOM

- Clary, Gil E – Snyder, Mark – Ridge, Robert – Stukas, Arthur – Copeland, John – Haugen, Julie – Miene, Peter (1998): Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6) pp. 1516-1530.
- Einolf, Christopher – Prouteau, Lionel – Nezhina, Tamara – Ibrayeva, Aigerim R. (2016): Informal, unorganized volunteering. In: Smith, David H. – Stebbins, Robert A. (eds): *The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations*. London: Palgrave Macmillan, pp. 223-241. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-26317-9_10
- Meier, Stephan – Stutzer, Aloise (2008): Is volunteering rewarding in itself? *Economica*, 75(297) pp. 39-59. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.505042>
- Mitani, Haruyo (2014): Influences of resources and subjective dispositions on formal and informal volunteering. *Voluntas, International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 25(4) pp. 1022-1040. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-013-9384-3>
- Nencini, Alessio – Romaioli, Diego – Meneghini, Anna Maria (2016): Volunteer motivation and organizational climate: Factors that promote satisfaction and sustained volunteerism in NPOs. *Voluntas, International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 27(2) pp. 618-639. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-015-9593-z>
- Pettigrew, Simone – Jongenelis, Michelle – Newton, Robert U. – Warburton, John – Jackson, Ben (2017): *Aspects of the competition between informal and formal volunteering among older people*. Paper presented at the IAGG 2017 World Congress, San Francisco.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Simonson, Jan (2017): *Formal and informal volunteering among older people in Germany - Complement or competition?* Paper presented at the IAGG 2017 World Congress.
- Taniguchi, Hiromi (2011). The Determinants of formal and informal volunteering: Evidence from the American Time Use Survey. *Voluntas, International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 23(4) 920-939. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-011-9236-y>
- Wilson, John – Musick, Mark (1999): The effects of volunteering on the volunteer. *Law and Contemporary Problems*, 62, pp. 141-168. DOI: <https://doi.org/10.2307/1192270>